سوله

د اسلام له نظره

جان محمد زاهدی احمدزی
عبدالر[illegible] ض[illegible]

CPAU

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب ځانګړ تیاوی

د کتاب نوم : سوله د اسلام له نظره

محقق : استاد زاهدی احمدزی

کمپیوتر دیزاینر : میرویس رامکی

ناشر : د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه

د چاپ شمیر : ۱۰۰۰ جلد

د چاپ تاریخ : ۱۴۲۱ ق - ۱۳۷۹ ش - ۲۰۰۰ م

لومړی چاپ

چاپ : د صبور د اسلامي خپرونو مرکز، ګل حاجی پلازه ۱۲۲
تیلفون ۸۴۳۳۸۲

د دې کتاب ټول حقوق د سولې او پیوستون له پاره د همکاری ټولنه پورې اړه لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره

محققین : استاد زاهدی احمدزی او

عبدالواحد نهضت فراهی

د سولې او پیوستون له پاره د همکاری تولنه

۱٤۲۱ق - ۱۳۷۹ش

PROPERTY OF
ARIC
Established
1989

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالــــی

ټولو هغو وګډو ، ټولنو او انجمنو نو ته چې د بشری ټولنی له پاره د سوله ئيز ژوند کولو هاند کوی ، له جنګ څخه کرکه کوی ، ترهه ګر کری غندی او د بشـری وینی درناوی کـوی او دځـمکی د اعـمار له پاره سـوله او امن ضروری ګڼی .

د سولی او یووالی د پاره دهڅو کولو انجمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنوان — مخ

سریزه.. ۱

لمړی برخه

تعریف لغوی

اصطلاحی.. ۳

د سولی شرعی حکم.. ۵

دسولی ډولونه.. ۶

د مسلمانانو او کفارو ترمنځ صلحه.. ۷

شرطونه.. ۱۱

لومړی شرط ، دویم شرط ، دریم شرط.. ۱۳

څلورم.. ۱٤

پنځم.. ۱۵

شپږم.. ۱۷

اووم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان — مخ

دویمډول دمیړه او میرمن ترمنځ سوله.......... ۱۹
په وصیت کی سوله.......... ۲۶
په پر هارونو کی سوله.......... ۲۸
په مالي حقوقو کی.......... ۳۱
ددغی سولی ډولونه، ۱- صلح مع اقرار.......... ۳۲-۳۳
۲- صلح مع انکار، ۳- صلح مع سکوت
د دوو مسلمانو جنگیالیو دلو ترمنځ د اوربند سوله کول.......... ۳۶

دوهمه برخه

احکام او مسائل

د صلحی احکام.......... ۵۱
د سولی دینی ارزښت.......... ۵۵
سوله کول د الله تعالی حکم دی.......... ٦٤
د حضرت حسن او حضرت معاویه ترمنځ سوله.......... ٦٦
سوله کول غوره عمل.......... ۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنوان — مخ

سوله ئیز ژوند او اسلام........................ ۷۷
د مدینې میثاق........................ ۷۸

دریمه برخه

د سوله ئیز ژوند کولو تعریف

د نبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند........................ ۸۵
ټولنیز عدالت........................ ۹۱
اسلام او د بشر حقوق........................ ۹۹
په اسلام کی مدنی او اقتصادی حقوق........................ ۱۰٦
اقتصادی حقوق........................ ۱۰۹
د انتقام په پرتله عفوه........................ ۱۱٦
د انتقام په مقابل که د عفوی په باره کی نبوی سیرت........................ ۱۲۰
امنیت مصئونیت راولی........................ ۱۲٤
پای........................ ۱۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرلیک

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دين له نظره لومړنی څېړنيز، تحقيقي اثر ده چې د سولې او پېوستون لپاره د همکارۍ د ټولنې له خوا چاپ شوی. دا کتاب د دوو نوميالو او مشهورو ديني عالمانو د هلو ځلو نتيجه ده چې په دوو ملي ژبو، پښتو او دري خپور شويدی. د يادونې وړ ده چې دا کتاب مخکې له دې چې چاپ شي د يو دری ورځنۍ ورکشاپ په لړ کې د افغاني پوهانو له خوا تر غور او څېړنې لاندې ونيول شو او هر اړخيز بحثونه پرې ترسره شول او د قبول وړ وګرځيد.
د دې کتاب په رابطه له مختلفو باوري منابعو څخه ګټنه اخيستل شوې ده، دا کتاب مونږ ته دا راښيي چې د اسلام دين په دوامداره او پرله پسې توګه د لانجو د حل او د سولې کولو لارښونه کوی. په بل عبارت له دغه تحقيقي اثر څخه ثابتيږي چې د اسلام مبارک دين د سولې او برابرۍ دين دي چې د هر ډول قهر او غصې په کنترول ټينګار کوي. د اسلام دين خپل پيراوان سولې، مينې، رښتينولې او ورورګلوی ته رابولي.
که د اسلام د دين بنسټ او اساس ته نظر وشي په ښکاره توګه به دا معلومه شي چې د اسلام دين د سولې او عدالت پر ستنو ولاړ دي. له بده مرغه په دې هکله د مسلمانانو غرضي تبليغات او ځينې عملونه د اسلام د احکامو څخه توپير او مخالفت لري.
د اسلام پاک دين نه يوازې دا چې خپلو پيروانو ته د سولې لارښوونه کوي بلکې امر کوي چې د نورو اديانو له پيروانو سره هم په سوله او صميميت کې ګذاره وکړي.
لکه څنګه چې د راشده خليفه ګانو په وخت کې اسلام د لويو ولسي نظامونو په جمله کې حسابيده په دغه دوره کې اسلام د ولسواکی نظام واقعي ښکارندوی ؤ چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

یونان د وخت ولسوالکۍ ټولنیز عدالت، د عربو، عجمو، تور او سپین، غلام او آزاد، ناتوان او توانمند ترمنځ د اسلامي اساساتو مطابق په سوله ایزه توګه تطبیقیده. څو له بده مرغه هغه په ولسي ستنو ولاړ اسلامي نظام چې د راشده خلیفه ګانو په وخت کې موجود وو. د امویانو په (۹۰) کلنه دوره او وروسته بیا د عباسیانو په دوره کې په اصلي حالت پاتې نه شو او له خپل مسیر څخه واوښت، چارواکو له اسلامي اساساتو او له سوله ایزو اصولو څخه ډیره لږه ګټه اخیستله او ددې پرځای یې خپلو هدفونو او غرضونو ته د رسیدو په خاطر د دکتاتوري نظامونو د لارو، چارو او طریقو څخه کار واخیست. دا ښکاره او روښانه ده چې داسې عملونه د وخت د یو زمامدار کارؤ په داسې حال کې چې اسلام پخپله د بلنې، سولې او ولسواکۍ لار او طریقه ده.

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه هیله منده ده چې د دغه څیړنیز اثر په لوستلو سره به د سوله ایزو ارمانونو په تطبیق کې مثبت پرمختګ رامنځ ته شي او د خلکو د ذهنیتونو په روښانه کولو کې به مؤثر او ګټور ثابت شي او د قهر آمیزه پیښو په مقابل کې به مثبت بدلون راشي.

مونږ هیله مند یو چې دغه باارزښته کتاب به د داسې یوې ټولنې د جوړیدو په لاره کې چې د تبعیض، تعصب، بیلوالي او توپیر څخه خلاصه وي رغنده او په زړه پورې کردار ترسره کړای شي.

په ډیر درناوي

د سولې او پیوستون له پاره د همکارۍ ټولنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراجع

په دغه کتاب «سوله د اسلام له نظره» کې له دغولاندې ماخذونه څخه استفاده شوې ده.

۱ -قران کريم

تفاسير:

	مصنف	متوفى
۲ - تفسير قرطبي	امام محمد بن احمد قرطبي	٦٧١ هـ
۳ - تفسير ماوردي	امام ابوالحسن علي بن حبيب ماوردي	٤٥٠ هـ
٤ - تفسيرالمحرر الوچيز	امام عبدالحق بن غالب بن عطيه اندلسي	٥٤٦ هـ
٥ - تفسير ابن كثير	حافظ عماد الدين اسماعيل بن عمروبن كثير	٧٧٤ هـ
٦ - تفسير موضح الفرقان	علامه محمود الحسن د يوبندي	۱۳۳۹ هـ
٧ - تفسير مجمع البيان	علامه طبرسي - فضل بن حسن	٥٣٨ هـ
٨ - تفسير معارف القرآن	مولانا مفتي محمد شفيع	۱۳۹٦ هـ - ۱۹۷٦هـ
۹ - تفسير جصاص	علامه احمد بن علي رازي جصاص	۳۷۰هـ
۱۰ - تفسير تفهيم القران	مولانا سيد ابو الاعلى مودودي	۱۳۹۹ هـ
۱۱ - تفسير بيان القران	حكيم الامة مولانا اشرف علي تهانوي	۱۳٦۲هـ
۱۲ - تفسير سراج المنير	علامه محمد شربيني الخطيب	۹۷۷هـ
۱۳ - تفسير مدارک	امام عبدالله بن احمد نسفي	۷۰۱هـ
١٤ - تفسير روح المعاني	شهاب الدين سيد محمد الوسي مفتي بغداد	۱۲۷۰هـ
١٥ - تفسير كبير	علامه شيخ محمد بن عمر رازي	٦٠٦هـ
١٦ - تفسير صفوة التفاسير	محمد علي صابوني	

آحاديث:

۱۷ - صحيح بخاري	امام ابي عبدالله محمد بن اسماعيل بخاري	۲٥٦هـ
۱۸ - صحيح مسلم	امام مسلم بن حجاج قشيري نيشاپوري	۲٦۱ هـ
۱۹ - سنن ابي داود	امام ابو داود سليمان بن اشعث	۲۷٥هـ
۲۰ - جامع ترمذي	امام محمد بن عيسى ترمذي	۲۷۹هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ - سنن دارقطنی	امام علی بن عمر دارقطنی	۳۸۵هـ
۲۲ - مشکوة	شیخ ولی الدین تبریزی	
۲۳ - نهج البلاغه	امام سید شریف رضی	
۲٤ - نیل الأوطار	امام شوکانی محمد بن علی	۱۲۵۰هـ
۲۵ - سبل السلام	امام محمد بن اسماعیل الامیر الیمنی الصنعانی	۱۱۸۲هـ
۲٦ - فتح الباری	امام حافظ احمد بن حجر عسقلانی	۸۵۲هـ
۲۷ - اشعة اللمعات	شیخ عبدالحق د هلوی	۱۰۵۲هـ
۲۸ - عون المعبود	علامه ابی طیب محمد شمس الحق عظیم ابادی	
۲۹ - فیض الباری	شاه انورشاه کشمیری بن سید محمد معظم	۱۳۵۲هـ
۳۰ - غایة المأمول	شیخ منصور علی ناصف	۱۹۲٤هـ

فقه:

۳۱ - کتاب الخراج لابی یوسف	امام او قاضی یعقوب بن ابراهیم	۱۸۳هـ
۳۲ - کتاب الاموال لابی عبید	حافظ او عظیم امام ابی عبید قاسم بن سلام	۲۲٤هـ
۳۳ - هدایه	علی بن أبی بکر فرغانی مرغینانی	۵۹۳هـ
۳٤ - المغنی لابن قدامه	علامه موفق الدین عبدالله بن احمد ابن قدامه مقدسی	٦۲۰هـ
۳۵ - شرح السیر الکبیر	امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی	۱۸۰هـ
۳٦ - جامع الفصولین	شیخ الاسلام محمد بن اسرائیل	۸۹۲هـ
۳۷ - معین الحکام	امام علاء الدین ابی الحسن طرابلسی	
۳۸ - زبدة الاحکام	امام خمینی	
۳۹ - تحریر الوسیله	امام خمینی	
٤۰ - الحلال والحرام	علامه یوسف قرضاوی	
٤۱ - کتاب الدیات	امام ضحاک شیبانی	۲۸۷هـ
٤۲ - الفقه الاسلامی وادلته،	وهبة زحیلی	
٤۳ - توضیح المسائل	امام ابولیث سمرقندی	۳۷۳هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سـريـزه

«الحمدلله رب العالمين والصلاة والسلام على رسوله محمد وعلى آله واصحابه و من دعا بدعوته الى يوم الدين.»

وبعد:

داسلام مقدس دين يوا ځينى هغه دين دى چى د نورو اديانو په نسبت زيات دانسان ژوند ته احترام لرى او ددى خبرى ښكاره دليل دادى چى اللّه تعالى په ناحقه سره ديو انسان ژوند ختمول دټول انسانيت قتل او ختمول ګڼلى دى لكه چى په قرآن كريم كى اللّه تعالى فرمايلى دى:

«مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِى الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيْعاً وَ مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَآ اَحْيَا النَّاسَ جَمِيْعاً.» (۱)

ترجمه: *هغه څوک چى ووژنى يو نفس بى له عوض دبل نفس نه يا بى له فساده په ځمكه كى نو ګواكى ټول خلك يې وژلى دى او هر چا چى ژوندى كړ دغه يو نفس نو ګواكى ټول نفس يې ژوندى كړى دى.*

او ددى حكمت دادى چى اللّه تعالى انسان په ځمكه كى دكومو لويو مقصدونو له پاره پيدا كړى دى چى دځمكى عمران هم پكى دى او بيا يې دځمكى واك ورته وركړى دى په خپل منځى جګړو سره له منځه درومى، تمدن او اجتماعيت تحقق نه مومى. همدا سبب دى چى داسلام مقدس دين اسلامى أمت ته په خپل منځى روغى جوړى، سولى او سلامتى

۱ - (دمائده سوره ۳۲ -آيت ۵ سوره ٦ سپاره ۵ ركوع)

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم کړی دی، ځکه چې د اسلام د کلیمې معنا امن أو سلامتیا ده.

مگر له بده مرغه په پنځمه هجري پیړۍ کې کله چې په اسلامي امت کې یو شمیر داسې وګړو تبارز وکړ چې د خپلو شخصي اغراضو، مادي او سیاسي مقاصدو د ترلاسه کولو حرص أو مینې د اسلام د سولې، امن، اجتماعي عدالت، خپل منځي ایثار او قرباني له زرینو هدایاتو څخه لرې کړل، چې تر اوسه پورې په اسلامي امت کې د غه بدمرغي دوام لري چې نه یوازې دا چې د اسلامي امت تمدن، عمران، سوکالي او هوسا ینه یې تالاترغه کړي دي؛ بلکې د غیر اسلامي امتونو د مغرضو وګړو له پاره یې هم له اسلامي سوله پالو اصولو څخه په لرې کیدو د ازمینه برابره کړې ده چې پر اسلام د نه پوهیدلو او د دغو بې لارې شویو مسلمانانو د اعمالو په لیدلو سره پر اسلام تنقیدونه وکړي. سره له دې چې په تیرولسو پیړیو کې د اسلامي امت مصلحینو په بشپړه توګه د سولې او امن د پلې کولو په تکل د خپل وس په اندول دعوت چلولي او هلې ځلې یې کړي دي چې په زړه پورې نتیجه یې ورکړې ده، او د امت د پرګنو برم او سکون یې ورته راستون کړی دی، او تر اوسه پورې دغه لړۍ روانه ده او روانه به وي، دا ځکه چې په هر عصر کې ځینې وګړي د نفس او شیطان په لمسه په ځینې ولسونو کې د خپل ولس د سوله ئیز ژوند په لاره کې خنډ واقع کیږي چې نیږدې مثال یې زمونږ د ګران هیواد افغانستان روان غمیز حالت دی چې دا دی د خپلو سلفو مصلحینو په اتباع سره د غه اثر د سولې او امن د ارزښت په بیان کې د اسلامي مسئولیت په احساس کولو لیکلی شي الله تعالی دې وکړي چې اغیزمن و ګرځیږي او زمونږ د غم ځپلي ملت تالا شوې سوله او امن بیرته را وګرځیږي.

آمین

استاذ زاهدی احمدزی او عبدالواحد نهضت فراهی

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله داسلام له نظره

لفظي تعريف:

صلح عربي کلیمه ده او په عربي ژبدود کی صلح په یوولسو معناو سره راغلی لکه چی امام راغب اصفهانی اونورو عربي ژبدو دپوهانو ویلی دی، اوهغه معنا وی یې په لنډیز سره په لاندې کرښو کی بیانولی شی:

الف: دمنفعت او گټې په معنا.

ب: دوړتیا اومناسب والی په معنا.

ج: دښه والی په معنا سره.

د: داستعداد په معنا.

هـ: دجوړښت په معنا. یعنی چی په یوشی یا یوچاکی نیمگړتیاوی هغه ورڅخه لری کړای شی او بشپړ کړای شی.

و: دنیکی او ښیگړی کولو په معنا. یعنی نیک عمل کول

ز: دنعمت په معنا:

ی: داتفاق او پخلاکیدو په معنا:

ا–ی: داوربند او جنگ منعه کولو په معنا.

اصطلاحی تعریف:

دصلح داصطلاحی تعریف په باره کی فقهاؤ مختلف أقوال څرگند کړی دی، داځکه چی دصلح مختلف موارد دی، لکه په اقتصادی معاملاتو کی صلح، په ازدواجی معاملاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی دمیره او میرمن ترمنځ صلح، دجګړه مارو خواؤ ترمنځ صلح او داسی نور چی دهریو مورد له پاره صلح ځانګړی تعریف لری، خو دلته له دی امله چی په جنګی صلح بحث کولی شی او دجنګ اوصلح دموضوع دمختلفو اړخونو بیان دی یوازی دجنګی صلح اصطلاحی تعریف وړاندی کولی شی چی محدثینو، مفسرینو، فقهاؤ او عربی لغت پوهانو کړی دی او هغه دادی:

الصلح: هورفع الحرب و المخاصمات علی شروط تعرف بشروط الصلح، او هو عقد یرفع النزاع. (١)

ترجمه: *صلح په شرعی اصطلاح کی دجنګ بندول او شخړو لری کول او داختلافاتو ختمول دی، پرهغو شرطونو سره چی دصلح دشرطونو په نوم سره یادولی شی، یا په بل عبارت: صلح هغه تړون ته ویل کیږی چی جنګ، شخړه او نزاع پری ختمیږی، برابره خبره ده که نزاع لفظی وی او که وسلواله وی.*

دصلح دغه اصطلاحی تعریف خورا زیات جامع دی، ځکه چی پدغه تعریف سره هر ډول صلح، معاملاتی وی، که محاربوی او که ازدواجی وی ټولی پکی رادرومی. دغه راز محاربوی هر ډول صلح هم پکی راځی، برابره خبره ده که دمسلمانانو او کفارو ترمنځ وی او که دکومی اسلامی ډلګی او دهغوی دمسلمان حاکم ترمنځ وی، او که ددوه مسلمانو ډلګیو یا ملیتونو ترمنځ وی، حقوقی وی، که سیاسی وی او که جغرافیوی دغه ګردی صلح احتوا کوی، او پکی رانغاړی یې.

دصلح شرعی حکم:

په اسلامي شریعت کي هر ډول صلح کول او خپل منځي شخړی ختمول روا دي خو پدی شرط چی حلال پکی حرام نه کړای شی او حرام پکی حلال نه کړای شی. یعنی په سوله کی اسلامی حدود په نظر کی ونیولی شی او دغیر شرعی اعمالو او اقوالو په ارتکاب سوله

١ - مفردات القرآن ص ٢٩٢، القاموس المحیط ج ٢ ص ٨٣٩، معجم الوسیط ج ١ ص ٥٢٠، ألمنجد ج ١ ص ٤٣٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونه کړای شي، ځکه چې دغه ډول سوله کول په اسلامي شریعت کې ممنوع او ناروا ده لکه چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

عن عمرو بن عوف المزنی رضی الله تعالی عنه ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال:

«أَلصُّلحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ إِلَّاصُلْحاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً وَ الْمُسْلِمُوْنَ عَلى شُرُوطِهِمْ إِلَّا شَرْطاً حَرَّمَ حَلَالاً اَوْ أَحَلَّ حَرَاماً» (۱) رواه ابوداود وابن ماجه والترمذی

ترجمه: *له عمرو بن عوف مزنی رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې په تحقیق سره رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: د مسلمانانو ترمنځ سوله کول روا دی، مګر داسی صلح روا نه ده چې شرعی حلال شیان حرام وګرځوی او یا حرام شیان حلال وګرځوی. او په مسلمانانو باندی پر هغو شرطونو باندی التزام واجب، او عملی کول یې پری لازم دی چې دسولی د تړون په مهال کې پری کینبودل شوی وی مګر د داسی سوله ئیز شرط قبلول او عملی کول پری لازم نه دی چې حلال حرام وګرځوی او یا حرام حلال وګرځوی.*

دا حدیث امام ابوداود په خپل سنن کی او امام ابن ماجه په خپل سنن کی او امام ترمذی په خپل جامع کی تخریج او روایت کړی دی.

امام شوکانی رحمة الله علیه د پورتنی حدیث په شرح کی لیکلی دی:

قوله «الصلح جائز» ظاهر هذه العبارة العموم، فیشمل کل صلح الا ما استثنی: والی العموم ذهب ابوحنیفة ومالک واحمد والجمهور.» (۲)

ترجمه: د حدیث دا جمله چې صلح په اسلامی شریعت کی روا ده، پردې باندی دلالت کوی چې هر ډول سوله روا ده پرته له داسی صلح څخه چې له مشروعیت څخه مستثنی شوی وی، امام ابوحنیفه (رح) امام مالک (رح)، امام احمدبن حنبل (رح) او جمهورو فقهاؤ هم ویلی دی چې نظر په دغه پورتنی حدیث هر ډول صلح روا ده، خو چې له شرعی نصوصو

۱- سبل السلام ج ۳ ص ۸۸۳، نیل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۶، طبع مصر مصطفی بابی

۲- نیل الاوطار ج ۵ ص ۲۸۷، عون المعبود ج ۹ ص ۴۰۷، بیروت دارالفکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه خلاف نه وي.

دصلح ډولونه

په اسلامي شريعت کې په مجموعي توګه سوله په شپږ ډوله ده لکه چې حافظ ابن حجر عسقلاني (متوفي ۸۵۲هـ ۱٤۷۳م) په خپل کتاب فتح الباري شرح صحيح البخاري کتاب الصلح کې ويلي دي:

والصلح اقسام: ۱- صلح المسلم مع الكافر، ۲- والصلح بين الزوجين، ۳- والصلح بين الفئة الباغية والعادلة، ٤- والصلح بين المتغاضبين، ٥- والصلح فى الجراح كالعفو على مال، ٦- والصلح لقطع الخصومة اذا وقعت المزاحمة اما فى الاملاک أو فى المشتركات كالشوارع. (۱)

ترجمه: *او صلح په ډيرو ډولونو ده، لکه صلح دمسلمان له کافر سره، دويم دميړه او ميرمن ترمنځ سوله کول، دريم: دياغي او نياومني ډلو ترمنځ سوله کول، څلورم: ددوه مرورو ترمنځ دپخلاينې روغه کول، پنځم: په خپل منځي جنګ کې دټپي شويو دځخمونو سوله کول او هغه داسې چې دټپي شوي له پاره پر ټپي کوونکي باندې ددیت په توګه پر مال کېنبودلو سوله وکړای شي، شپږم: ددوه برخمنو او څوکسانو چې په املاک کې سره شريک وي لکه لياره او داسې نور او بيا دهغو په منځ کې اختلاف سره پيدا شي او يو دبل په مخه کې خنډ واقع کيږي او نه يې پريږدي چې ګټه ورځخه واخلي بيا ددوی ترمنځ دريم ګړی روغه جوړه سره وکړي.*

دسولې دغه شپږواړه ډولونه الله تعالى په قرآن کريم کې بيان کړي دي چې ځينې ډولونه يې په ځانګړې توګه ذکر کړي دي دا ځکه چې دصلح دغه ډولونه ډير مهم دي، او اهميت يې دمتعدي والي په وجه دی، يعنې داختلاف او جنګ تداوم چې زيانونه يې تولنې ته متعدي کيږي او ټولنه ورځخه زيانمنه کيږي پداسې حال کې چې صلح يې نه يوازې داچې جګړه مارو اړخونو ته ګټه رسوي بلکې ټولنې ته يې هم ګټه رسيږي نو ځکه الله تعالى په

۱- فتح الباري ج ٥ ص ۲۲۷ طبع بيروت داراحياء التراث العربي تاريخ طبع ۱۳٤۸هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړي توګه ذکر کړي دي، او يو شمير نور سوله ئيز ډولونه يې عام او ضمني بيان کړي دي چې بيا فقهاؤ داجتهاد په ذريعه په تفصيل سره بيان کړي دي، زه غواړم دلته د قرآن کريم په رڼا کې په قرآن کريم کې د سولې ذکر شوي ډولونه هر يو بيلابيل په تفصيل سره ذکر کړم څو د سولې مينه وال په اسانتيا سره د هغوی په شرعي ارزښت پوه شي، او هم په شرعي توګه د سولې داړتيا ضروري مراتب وپيژني:

لومړی- د مسلمانانو او کفارو ترمنځ سوله:

له غير اسلامي ځواکونو او کفارو سره د صلح په باره کې الله تعالی په قرآن کريم کې مومنانو ته داسې لارښونه او حکم کړی دی او ورته فرمايلي يې دي:

«وَاِنْ جَنَحُوْا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَاِنْ يُّرِيْدُوْٓا اَنْ يَّخْدَعُوْكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ هُوَ الَّذِيْٓ اَيَّدَكَ بِنَصْرِهٖ وَ بِالْمُؤْمِنِيْنَ.» (۱)

ترجمه: *او که چيرې کفار صلحې او روغې ته ميل وکړي نو ته هم (د هغوی د سولې وړانديزو منه او) صلحې ته ميل وکړه او پر الله تعالی باندې توکل وکړه، بيشکه چې الله تعالی هم دی ښه اوريدونکی د ټولو اقوالو دی او پر ټولو احوالو باندې پوه او ښه عالم دی. او که دوی يعنې سوله کوونکي کفار اراده وکړي چې تا ته دوکه او فريب درکړي په دغه روغه کې نو بيشکه تا ته الله تعالی کافي دی. همدی هغه ذات دی چې تا ته يې قوت درکړی په خپل مدد سره او په مومنانو سره.*

شيخ الهند علامه محمود الحسن ديوبندي په خپل تفسير موضح الفرقان کې د دغو مبارکو آيا تونو په تفسير کې ويلي دي:

په اسلام کې في سبيل الله جهاد په ځمکه کې د فساد او فتنې د ختمولو او د سوله ئيز ډاډمن ژوند د تيرولو او د کلمة الله داعلاء له پاره فرض کړای شوی دی، نو که چيرې د غه عالي مقاصد له ويني تويولو څخه پرته حاصل شي نو بيا خو دويني تويولو ته هيڅ حاجت نشته. که چيرې د اسلام مخالفين د روغې کولو وړانديز وکړي تاسې يې هم ورسره قبول

۱ – دانفال سورة ۶۱–۶۲ آيا تونه لسمه سپاره اتمه سورة)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړئ، او که هغوی دصلحی په پرده کی غواړی چی مؤمنان تیرباسی او د هغوی له پلوه دچلول احتمال وی نو بیا هم تاسی هیڅ پروا مه کوئ او سوله ورسره وکړی؛ الله تعالی دمؤمنانو ملګری دی دکفارو هر ډول سوله دښمنه پلانونه به شنډ کړی او تاسی به په خپل نصرت سره پری بریالی کړی. (۱)

دغه راز د جعفری مذهب نامتو مفسر علامه طبرسی «ابوعلی فضل بن حسن» متوفی ۵٤۸ هـ په خپل موثق تفسیر مجمع البیان فی تفسیر القرآن کی د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

«وَ اِنْ یُرِیْدُوا اَنْ یَّخْدَعُوکَ» معناه و ان یرد الذین یطلبون منک الصلح ای یخدعوک فی الصلح بان یقصدوا بالتماس الصلح دفع اصحابک والکف عن القتال حتی یقووا فیبدأوکم بالقتال من غیر استعداد منکم «فَاِنَّ حَسْبَکَ اللّٰهُ» ای فان الذی یتولی کفایتک الله «هُوَالَّذِی اَیَّدَکَ بِنَصرِهِ وَ بِالْمُؤمِنِینَ». (۲)

ترجمه: *یعنی ددغه آیت معنا دا ده چی که هغه څوک چی له تاڅخه د سولی غوښتنه کوی او دوی غواړی په صلح کی له تاسره دوکه وکړی او هغه داسی چی د سولی په وړاندیز سره ستا ملګری له تاڅخه او له جنګ کولو واړوی او منعه یې کړی تردی چی دوی ځانونه پیاوړی او ځواکمن کړی او بیا له تاسی سره په جنګ کولو برید وکړی. پداسی حال کی چی تاسی جنګ ته ځانونه چمتو کړی نه وی. نو ته هیڅ پروا مه کوه، که په جنګ کی ستا له ملګرتیا څخه څوک واوړی نو الله تعالی تالره بس والی کوی ځکه الله تعالی هغه ذات دی چی په خپله مرسته یې ستا کروړلتیا کړی ده. او ستا پر دښمنانو باندې په مؤمنانو سره ستا نصرت کوی.*

او همدارنګه له کفارو سره دسولی په باره کی یې په بل آیت کی داسی فرمایلی دی:

«فَاِنِ اعْتَزَلُوکُمْ فَلَمْ یُقَاتِلُوکُمْ وَالْقَوْا اِلَیْکُمُ السَّلَمَ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَکُمْ عَلَیْهِمْ سَبِیلاً.»

(دالنساء سورت ۹۰ نویم آیت ۵ سپاره ٤ سورت)

۱- موضح الفرقان «کابلی تفسیر» لومړی ټوک ۱۰۳۱ مخ دمکی مکرمی چاپ

۲- تفسیر مجمع البیان، ج ۳، ص ۵۵٦، د تهران چاپ مکتبه علمیه اسلامیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: *نو که ځنګ وکړي دوی له تاسي څخه پس دوی له تاسي سره جنګ ونه کړ او دوی تاسي ته روغه در وړاندې کړه نو نه ده ګرځولې الله تعالی تاسي ته پر دوی باندي هیڅ لاره. د جنګ کولو بلکې تاسي هم د هغوی د صلحې وړاندیز قبول کړی او سوله ورسره وکړی.*

احکام: تفسیر پوهانو او فقهاؤ له کفارو سره د صلحې کولو په باره کي یو شمیر شرعي احکام بیان کړي دي چي د صلحې د شرطونو په نوم یې نو مولی دي چي د موضوع د روښانه کولو په خاطر دلته د یو څو نامتو مفسرینو او څو مشهورو فقهاو متفقه اقوال د نمونې په توګه وړاندې کوم:

د مفسرینو له جملې څخه امام ماوردي (متوفی ٤٥٠ هـ کال) په خپل تفسیر النکت والعیون کي، امام عطیه اندلسي (متوفی ٥٤٦ هـ کال) په خپل تفسیر محرر الوجیز کي، امام قرطبي (متوفی ٦٧١ هـ کال) په خپل تفسیر احکام القرآن کي، حافظ ابن کثیر (متوفی ٧٤٧ هـ کال) په خپل تفسیر کي او د هندوستان نامتو عالم او داورنګ زیب عالمګیر استاذ ملا احمد جیون (متوفی ١١٣٠ هـ کال) په خپل تفسیر أحمدیه کي په سرسري اختلاف او توجیهاتو سره د انفال د سورة د صلحې تفسیرونه کړي دي چي نچوړ او خلاصه یې په لاندې کرښو کي وړاندې کولی شي:

له دغه مبارک آیت څخه دا ثابتیږي چي مسلمانانو ته له کافرانو سره صلحه روا ده، په همدې اساس رسول الله صلی الله علیه وسلم له کفارو سره صلحه کړې ده او څو ځلې یې له مختلفو قوي ملتونو سره لکه نصرانیانو، د مکې مشرکانو او یهودیانو سره یې صلحې کړي دي. د مثال په ډول دلته یو څو نمونې وړاندې کولی شي.

١ – د مدینې منورې صلح د نبوي هجرت په پنځم کال له ٦٢٦ م کال سره سم د احزاب له غزا څخه د مخه د مدینې منورې د یهودیانو د بنونضیر او بنوقریظه له قبیلو سره صلحه وکړه چي بیا د هغوی له پلوه ماته شوه.

٢ – د نبوي هجرت په شپږم ٦٢٧ م کال د مکې له مشرکانو سره تاریخي صلحه چي په حدیبیه نومې سیمه کي مکې ته څیرمه شوې وه. چي د دغې صلح شرطونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حدیبیه د صلح د تړون مادی

هغه شرطونه او مادی چی د حدیبیه د صلح په تړون کې د جانبینو په اتفاق سره کیښودل شوی وو په لاندی ډول دی:

•**لومړی ماده:** ای الله ستا په نوم!

دویمه ماده: دا تړون د محمد بن عبدالله «صلی الله علیه وسلم» او سهیل بن عمرو ترمنځ وکړای شو.

دریمه ماده: دوی دواړو پردی باندی صلح وکړه چی لس کلونه به د دواړو پلوونو ترمنځ جنگ بندی وی، او په دغه موده کی به خلک په امن اوسیږی او یو له بل څخه به لری گرځیږی.

څلورمه ماده: څلورم دا چی که د محمد له ملگرو څخه کوم څوک د حج یا عمری اداء کولو یا د تجارت له پاره مکی ته راشی، د هغه سر او مال به په امن وی. او که د قریشو کوم څوک په دغه موده کی د سوداگری له پاره مصر یا شام ته د مدینی له لارې تیریږی د هغه مال او سر ته به امن حاصل وی.

پنځمه ماده: پنځم دا چی که چیری له قریشو څخه کوم شخص د خپل «پالونکی» له اجازت څخه پرته محمد (ص) ته لاړ شی «مسلمان شی» نو هغه به دی هغوی ته بیرته سپاری او که د محمد (ص) له ملگرو څخه کوم شخص قریشو ته ورشی «مرتد شی» هغه به بیرته د محمد (ص) ته نه سپاری.

شپږمه ماده: شپږم دا چی له دغه تړون څخه وروسته به تر ټاکلی مودی پوری زمونږ ترمنځ غدر او خیانت نه وی، او نه به په پټه سره یو د بل په خلاف له بل چا سره مرسته کولی شی او نه به په ښکاره د دغه تړون په خلاف ټگی کولی شی.

اوومه ماده: اووم دا چی که له عربو قبائلو څخه کوم قبائل پدغه تړون کی له هر چا سره ځان ملگری کوی داسی کولی شی که له محمد (ص) سره ملگرتیا کوی کولی شی او که له قریشو سره په تړون کی ځان شاملوی هم داسی کولی شی.

«په هماغه مجلس کی د خزاعه قبائلو خپله ملگرتیا له محمد (ص) سره اعلان کړه او بنوبکر خپله ملگرتیا له قریشو سره اعلان کړه چی بیا دواړه په تړون کی ذکر شول»

اتمه ماده: اتم دا چی ته به سږ کال مکی ته نه داخلیږې او له همدی ځایه به بیرته مدینی ته ستنیږی، او په راتلونکی «۷ هـ» کال کی به مونږ له مکی څخه خارج شو، ته او ستا ملگری به

(c) ketabton.com: The Digital Library

مکی ته داخل شی صرف دری شپی دری ورځی به پکی اوسیږی. له تاسی سره به یوازی توری وی هغــه هم په تیکو کی دننه، او له تورو ځـخـه پرته بـه بل هیڅ ډول وسله له ځـانونو سـره نه روا ړی.

نهمه ماده: نهم دا چی سږ کال به ستاسی د قربانی څاروی هماغلته وی په کوم ځای کی چی مونږ ولیدل «یعنی حدیبیـه کی» او همدلتـه به ذبح کـولی شی او د ذبحه کولو له پاره به مونږ «مکی» ته را لیږلی نه شی. او په صراحت کی به زمونږ او ستاسی حقوق سره برابر وی. (۱)

د محمد (ص) مهر

د تړون لیکوونکی: علی بن ابی طالب (رض)

مسلمان شاهدان: ابوبکر، عمر، عبدالرحمن بن عـوف، عبدالله بن سهیـل بن عمرو، سعد بن ابی وقـاص، محـمد بن مسلمه، ابو عبیـده بن الجراح

د سهیل بن عمرو مهر

د قریشو شاهدان

عـروه بن مـسـعـود ثقـفی، مـکرز بن حفص او د هغو ملگری.

(۱) مراجع: دغه شرطونه او مادی له هغو احادیثو څخه ما راغونډی کړی دی چی د حدیبیـه د صلح په باره کی مروی دی او دغه لاندی مأخذونه ما پسی کتلی دی.

صحیح بخاری، ج ۳، ص ۱۶۸، کتاب الصلح، د ریاض چاپ

صحیح مسلم، ج ۳، کتاب الجهاد والسیر، ص ۱۴۰۹-۱۴۱۱، د ریاض چاپ، باب صلح الحدیبیة فی الحدیبیة

سنن ابی داود، ج ۲، کتاب الجهاد، باب فی صلح العدو، ص ۲۱۴، د لاهور چاپ

زاد المعاد، ج ۳، ص ۲۹۲، فصل فی قصة الحدیبیة، لابن القیم.

السیرة النبویة، لابن هشام، ج ۳۴، ص ۳۳۲، د ایران د قم چاپ، ۱۳۶۸ هـ ش

تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۳۵-۳۶، غزاة الحدیبیه، طبع بیروت، ۱۴۱۹ هـ - ۱۹۹۹ م

کتاب الاموال لابی عبید، ۴۴۱-۴۴۴

فتوح البلدان، ص ۳۶، بلاذری

کتاب الخراج، لابی یوسف، ص ۱۲۹

البدایه والنهایه، ج ۴، ص ۱۶۴-۱۷۷، غزوة الحدیبیة، د لاهور چاپ ۱۴۰۴ هـ - ۱۹۸۴ م

الکامل فی التاریخ، لابن اثیر، ج ۱، ص ۵۸۲- ۵۹۰، ذکر عمرة الحدیبیه

الطبقات الکبری، لابن سعد، ج ۱، جزء ۲، ص ۲۹۷-۳۰۲، بیروت - لبنان

تاریخ الخمیس للدیار بکری، ج ۲، ص ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې بيان کړ ای شوی دی.

۳- دنبوی هجرت په اووم ۶۲۸م کال په خيبر کې دخيبر له يهوديانو سره دخيبر له فتحې څخه وروسته صلحه کول.

٤-دنبوی هجرت په لسمه ۶۳۱م کال ديمن دنجران له نصرانيانو سره تاريخی صلح چې په مدينه منوره کې په نبوی جومات کې دصلحې تړون ورسره لاس ليک شوی ؤ.

نو نظر پر دغو دليلونو او شواهدو داسلامی امت حاکمانو ته شرعاً روا ده چې که چيرې داسلامی امت ښيګړه او مصلحت پکې وی چې له کفارو سره صلحه وکړی، برابره خبره ده که دجنګ په دوران کې وی او که له جنګ څخه دمخه وی او که له جنګ څخه وروسته وی. که وړياوی لکه دحديبيه صلحه چې هيڅ مال له يو پلوه هم پکې نه وی او که په مال سره وی لکه چې دخيبر په يهوديانو او دنجران په نصرانيانو رسول الله صلی الله عليه وسلم کينبودلی وچې هر کال به يې اسلامی حکومت ته ورکوی. دغه راز که چيرې دمسلمانانو دسر، مال، دين او ناموس خطر وی او کفار په صلحه کې داورسره شرط کړی چې اسلامی حکومت به کفری حکومت ته دومره دومره ټاکلی مال ورکوی نو دځينو مفسرينو او فقهی امامانو په نزد داهم روادی ځکه چې په (۵) هجری کال کې داحزاب په غزا کې رسول الله صلی الله عليه وسلم دغطفان دقبيلو له مشرانو عيينه بن حصن الفزاری او حارث بن عوف المری سره يو تړون لاس ليک کړ چې دوی دواړو ته به سږ کال دمدينې دخرماؤ دريمه برخه ورکړی پدی شرط چې دوی به ټول غطفانيان له جنګ څخه وباسی او خپلو کورونو ته به

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځي او هم به د مشرکانو په لښکر کي اختلاف پيدا کوي.

هغوي ورسره ومنله مگر کله چي رسول الله صلى الله عليه وسلم د انصارو له مشرانو، سعد بن معاذ، سعد بن عباده او اسعد بن زرارة سره مشوره وکړه هغوي ورسره قبوله نه کړه، او هغه تړون لغو شو. او ځينو نورو ويلي دي چي د غه ډول صلحه روا نه ده ځکه چي پدي کي د مسلمانانو سپکاوي او توهين دي.[1]

د غه راز د شيعه مذهب امام او مفسر علامه طبرسي د دغه آيت په تفسير کي ويلي دي: يعني که چيري دوي له تاسي سره له جنگ کولو څخه په ډډه شي او له تاسي سره د سولي تړون وکړي. نو تاسي ته روانه ده چي د دوي پر ځانونو «د دوي په وژلو سره» او د دوي په مالونو تيري وکړي.[2]

شرطونه: د اسلامي امت فقهاؤ، ويلي دي: له کفارو سره له جنگ څخه د مخه هم سوله کول روا ده، د جنگ په دوران کي هم ورسره روا ده او له جنگ څخه وروسته هم ورسره روا ده، ځکه چي د غه دري واړه ډوله صلحي رسول الله صلى الله عليه وسلم کړي دي. مگر له

۱- تفسير قرطبي، څلورم جلد اتم جزء ۲۵، ۲٦ مخونه دبيروت چاپ، دارالکتب العلميه ۱٤۰۸ هـ ۱۹۸۸م
تفسير ماوري دويم ټوک، ۳۳۰ مخ بيروت چاپ دارالکتب العلميه
تفسير محرر الوجيز دويم ټوک ٥٤٧-٥٤٨ مخونه، بيروت سنه ۱٤۱۳هـ دارالکتب العميه
تفسير ابن کثير دويم ټوک ٤۰۱-٤۰۲ درياض چاپ دچاپ تاريخ ۱٤۱۸هـ - ۱۹۹۷م
تفسير احمديه لومړی ټوک ٥۱٦-٥۱۷ مخونه، دلاهور چاپ اردو ترجمه
البدايه والنهاية پنځم ټوک ٥٥ مخ دلاهور چاپ مکتبه قدوسيه طبع ۱٤۰٤هـ - ۱۹۸٤م
۲- تفسير مجمع البيان، ج ۲، ص ۸۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو سره صحله کول په مطلق ډول او د تل له پاره روانه ده ځکه چې پداسې کولو سره د تل له پاره جهاد ختمیږي. او د اسلامي امت نورمادي او معنوي زیانونه ور پکې دي. له همدې کبله فقهاؤ ویلي دي له کفارو سره صلحه کول په مشروط ډول روا ده او هغه شرطونه چې په صلحه کې ضروري دي، او صلحه مشروع ګرځوي په لاندې ډول فقهاو بیان کړي دي:

لومړی شرط – دصلحې موده به معلومه وي:

یعني کله چې مسلمانان له کفارو سره صلحه کوي نو په تړون کې به د صلحې موده هرومرو معلوموي، یعني دري کلونه، دوه کلونه لس کلونه، خوله لسو کلونو څخه د زیاتې مودې په تړا کلو کې د فقهاو اختلاف دی امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت رضی الله عنه متوفی ١٥٠هـ ٧٢٥م کال او امام احمد بن حنبل رضی الله عنه متوفی ٢٤١هـ ٨٦٤م کال ویلي دي: چې که له کفارو سره دصلحې د مودې تمدید او زیاتوالی د مسلمانانو په ګټه وي روا دی او نورو جمهورو فقهاؤ ویلي دي: له لسو کلونو څخه دسولې موده زیاتول روانه دي ځکه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم دمکې له مشرکانو سره تر لسو کلونو پورې صلحه کړې وه.[1]

دویم شرط: – چې دمسلمانانو په ګټه وي:

یعني له کفارو سره صلحه کول پدې شرط روا ده چې د مسلمانانو ګټه او مصلحت پکې وي، برابره خبره ده که مالي منفعت پکې وي او که دیني مصلحت او ګټه ورپکې وي او که دواړه وي. په همدې اساس فقهاؤ داسې صلحه ناروا ګڼلې ده چې د کفارو ګټه او دمسلمانانو تاوان پکې وي. دمثال په ډول: پدې خاطر صلحه ورسره وکړي چې هغوی به مسلمانان شي، یا پدې خاطر چې هغوی به د مسلمانانو حکومت ته جزیه او مالي تړا کلي

---

١ – هدایه ج١ ص ٥٤٣ مجتبایي ډیلي چاپ دچاپ تاریخ سنه ١٢٩٧هـ ١٨٢٠م مصنف علي بن ابي بکر فرغاني مرغیناني متوفی سنه ٥٩٣هـ ١١١٦م

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځ ورکړی، یا پدی خاطر چی هغوی به داسلامی ملت داحکامو التزام وکړی او یا داسی نور مصالح وریکی وی لکه چی دحنفی فقهی نامتو سکالر او مجتهد فی المذهب علیؒ بن ابی بکر فرغانی مرغینانی رحمة الله علیه په خپل کتاب هدایه کی ویلی دی:

« واذارئ الامام أن یصالح اهل الحرب او فریقاً منهم وکان فی ذالک مصلحة للمسلمین فلا بأس به. » (۱)

ترجمه: *که چیری دمسلمانانو حاکم پریکړه وکړی چی له جنگ کوونکو حربیانو سره یا دهغوی له کومی ډلی سره سوله وکړی، او په دغه صلحه کی دمسلمانانو منفعت او گټه وی نو دغه ډول سوله کول شرعاً پروا نه لری او ورته روا ده چی صلحه ورسره وکړی.*

دریم شرط- **چی مسلمانان کمزوری وی:**

یعنی که چیری مسلمانان کمزوری وی نو بیا ورته روا ده چی له کافرانو سره صلحه وکړی، برابره خبره ده که کمزوری یې دافرادو په لحاظ وی او که دجنگی وسائلو په لحاظ وی، مگر که مسلمانان په هر لحاظ قوی وی بیا نو صلحه کول ورته روانه ده لکه چی دحنفی فقهی دیو ملیون یو سل اویا زره « ۱۰۷۰۱۰۰ » فقهی اجتهادی مسائلو لومړی تدوین کوونکی او دمجتهدینو ددویمی طبقی مخکښ امام محمد بن حسن بن فرقد شیبانی رحمة الله علیه (متوفی ۱۸۰هـ ۷۰۳م کال) په خپل مشهور کتاب السیر الکبیر کی دخپل رشید استاذ امام ابوحنیفه نعمان بن ثابت څخه روایت کړی دی چی ویلی یې دی:

۱- المغنی فتاوی ج ۱۳ ص ۱۵۵ درياض چاپ، دچاپ تاريخ سنه ۱٤۱۷هـ ۱۹۹۷م دارعالم الکتب مصنف: موفق الدين عبدالله بن أحمد ابن قدامه مقدسی متوفی سنه ۶۲۰هـ ۱۲۵۳م

۲- شرح السير الکبير ج ۵ ص ۱۶۸۹ دلاهور چاپ تاريخ سنه ۱٤۰۵هـ ۱۹۸۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«لاینبغی موادعة اهل الشرک اذاکان بالمسلمین علیهم قوة وان لم یکن بالمسلمین قوة علیهم فلا باس بالموادعة.» (١)

ترجمه: له کفارو او مشرکینو سره صلحه او تړون روانه ده که چیری مسلمانان پیاوړی وی، او که چیری مسلمانان پیاوړی نه وی نو بیا د مسلمانانو امام او واکمن کولی شی چی دزمان اومکان له غوښتنو سره سم له کافرانو سره سوله وکړی. لکه چی الله جل جلاله فارمایی:

«لَایَنْهٰکُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِینَ لَمْ یُقَاتِلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ لَمْ یُخْرِجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ اَنْ تَبَرُّوْهُمْ وَ تُقْسِطُوْٓا اِلَیْهِمْ ط اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطِیْنَ».

«اِنَّمَا یَنْهٰکُمُ اللّٰهُ عَنِ الَّذِیْنَ قَاتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَ اَخْرَجُوْکُمْ مِّنْ دِیَارِکُمْ وَ ظَاهَرُ عَلٰی اِخْرَاجِکُمْ اَنْ تَوَلَّوْهُمْ ج وَ مَنْ یَّتَوَلَّهُمْ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ» (٢)

ترجمه: نه منعه کوی تاسی «ای مومنانو» الله له (دوستی د) هغو کسانو چی نه دی کړی جنگ له تاسی سره په (کار د) دین کی او نه ئی ایستلی یي تاسی له کورونو خپلو څخه (له دی نه) چی نیکی کوئ تاسی له دوی سره او چی عدل او انصاف کوئ تاسی له هغوی سره بیشکه چی الله خوښوی دوست لری انصاف کوونکی. بیشکه هم داخبره ده چی منع کوی تاسی الله له «دوستی د» هغو کسانو څخه چی جنگ ئی کړی دی له تاسی سره په «کار د» دین کی او چه ایستلی ئي یي تاسی له کورونو د تاسی څخه او کومک مرستی «مدد» ئی کړی دی له دښمنانو ستاسی سره په ایستلو ستاسی کی له دی څخه چی دوستی کوئی تاسی له هغوی سره او هر هغه چی دوستی کوی له غوی سره دغه «خلق» هم دوی دی ظالمان گنهگاران ورته روا ده چی اوربند ورسره وکړی.

---

١ - شرح السیر الکبیر ج ٥ ص١٦٨٩ دلاهور چاپ تاریخ سنه ١٤٠٥هـ ١٩٨٣م

٢ - د الممتحنه سورة ٨ - ٩ ایاتونه ٢٨ سپاره ٦٠ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم شرط - **صلحه به حاکم یا دهغه نائب کوی:**

له کفارو سره اوربند او صلحه به یوازی د مسلمانانو حاکم او امام کوی او یا به یې دهغه نائب کوی. په همدی اساس هرمجاهد اویا سرګروپ ته روانه ده چی د حاکم او امیر له اجازی پرته په خپل سر اوربند ورسره وکړی لکه چی حافظ ابن قدامه مقدسی په خپله فتاوی المغنی کی ویلی دی:

« ولایجوز عقد الهدنة ولاالذمة الامن الامام او نائبه؛ لانه عقد مع جملة الکفار، ولیس ذلک لغیره، ولانه یتعلق بنظر الامام ومایراه من المصلحة... فان هادنهم غیر الامام او نائبه لم یصح. »(۱)

ترجمه: *دصلحی او اوربند تړون له حاکم او دهغه له مرستیال څخه پرته دبل چاله پاره روانه ده، او نه بل چاته داروا ده چی کلابند کړی دښمن په خپلی ذمه واری سره تسلیم کړی او امان ورته ورکړی. ځکه چی دغه تړون له ټولو کفارو سره دی، او داله حاکم څخه پرته بل هیچاته هم روانه ده، صرف دحاکم ترصلاحیت او نظر پوری مربوط دی او دهغه مصلحت پکی معتبر دی، نو که چیری له حاکم څخه پرته بل چا پخپل سرتړون ورسره وکړ نه صحیح کیږی.*

پنځم شرط - **په تړون کی به دوسلی او جنګی وسائلو راکړه ورکړه نه وی:**

له کفارو سره دصلحی دکولو دجوازله پاره پنځم شرط دادی چی له تړون څخه وروسته او هم دمخه به مسلمان حاکم نه وسله ورڅخه پیری او نه به یې پری پلوری، او نه به دلوژستیکی او جنګی وسائلو راکړه ورکړه ورسره کوی لکه چی دمغنی او هدایه مصنفینو ویلی دی:

۱- فتاوی المغنی ج ۱۳ ص ۱۵۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

«ولا ينبغي ان يباع السلاح من اهل الحرب ولا الجهز اليهم: لان النبي عليه السلام نهى عن بيع السلاح من اهل الحرب وحمله اليهم؛ ولأن فيه تقويتهم على قتال المسلمين فيمنع من ذلک وكذا الكراع لما بينا وكذا الحديد لانه اصل السلاح وكذا بعد الموادعة.» (۱)

ترجمه: او مسلمانانو ته روانه ده چې له دوی سره په جګړه کوونکو وسله و پیری او یائی پر هغوی باندې و پلوري. ځکه چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم له محاربو څخه د وسلې له پیرودلو او پر هغوی باندې له پلورلو څخه ممانعت کړی دی: دا ځکه چې پدې سره هغوی جنګي پیاوړتیا تر لاسه کوي، نو ځکه مسلمان ورڅخه منعه کړی شوی دی، دغه راز د جنګ سامان « لکه آسونه، او نور وسائل به هم نه ورکوي » او سپنه به هم پرې نه پلوري ځکه چې اوسپنه خو د وسلې جوړولو بنسټ او مبنی ده، دغه راز له تړون څخه وروسته به هم د وسلې او لوژستیک پلورلو او پیرودلو معامله ورسره نه کوي.

شپږم شرط - دصلحی تړون به نه ماتوی:

که چیري مسلمان له کافر جنګ کوونکی سره د صلحی تړون ولري نو په ماتولو به یې لومړی والی نه کوي او ترڅو چې هغوی ماته کړی نه وی دوی به یې نه ماتوی ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«مَنْ كَانَ بَيْنَه وَبَيْنَ قَوْمٍ عَهْدٌ فَلَا يَحُلَّنَ عَهْداً وَلَايَشُدَنَّهَ حَتى يَمْضِيَ أَمَدُهُ أَوْ يُنْبَذَ إِلَيهِمْ عَلَى سَوَاءٍ.» (۲)

ترجمه: دچاچې له کوم قوم سره د صلحی اوربند شوی وی نو هغه به نه ماتوی او نه به تر هغو پوری

۱- هدایه ج ۱ ص ٥٤٤ کتاب السیر، المغنی ج ۱۳ ص ۱٦۲ فصل الشروط

۲- ترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الغدر ج ۱ ص ۱۹۱ د دهلی چاپ، له طبع سنه ۱۳۵۰، سنن ابوداود ج ۲ کتاب الجهاد باب فی الامام یکون بینه وبین العدو عهد ص ۲۳، د ملتان چاپ سنه ۱۳۱٦ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم بدلون او تغیر پکی راولی ځو پوری چی د هغه موده ختمه نه شی او یا د هغه ته د ماتولو اعلان وکړی او له خپل عزم څخه دی خبر کړی. څو په ماتولو کی دواړه برابر مسبوق او خبر شی.

یعنی د مسلمانانو امیرته د صلحی د تړون ماتول روانه دی ځکه چی دا غدر دی او په اسلام کی غدر کول حرام دی. نو ترڅو پوری چی د تړون نیتیه پوره شوې نه وي، یا کفارو تړون مات کړی نه وی او سرغړونه یې ورڅخه کړی نه وی، اویا امام دا احساس کړی چی له صلحی څخه جهاد د مسلمانانو په گټه دی. په دغو دری واړو صورتونو کی به دری ورځی پرله پسی د ښمن ته د تړون ماتولو خبرورکوی. الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ اِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِیَانَةً فَانْبِذْاِلَیهِمْ عَلی سَوَآءٍ اِنَّ اللّٰهَ لَایُحِبُّ الْخَآئِنِیْنَ.»

(دانفال سورة ۵۸ آیت لسمه سپاره)

ترجمه: *او که ویریږی له کوم معاهد قوم څخه د خیانت کولو او تړون ماتولو چی له تاسره یې کړی دی، نو ته هم دوی ته د غه تړون برابر وغورځوه؛ بیشکه الله تعالی خیانت کوونکی نه خوښوی.*

یعنی که له کوم غیر اسلامی ملت سره د مسلمان ملت د حاکم د سولی تړون شوی وی مگر هغه د مودی له ختمیدو د مخه که څه هم برالا او ښکاره د تړون ماتو لو اقدام و نه کړی ، بلکی له ښبونښبانو او تحرکاتو څخه یی دا خبره څرگنده شي چی دوی د صلحی د ماتو لو په هڅه کی دی نو بیا په دی صورت کی مسلمان سوله کوونکی جانب ته هم دا اجازه ده چی د خپل مصلحت له په نظر کی نیولو سره د هغوی د سولې تړون هغوی ته بیرته ورکړی او د جهاد اعلان ورته وکړی. خو د غه اعلان مسلمانان باید په داسی ډول وکړی چی د ښمن برابر خبرشی او خپل تیاری ونیسی او دا د اسلام د صلحی او جنگ په باره کی پر عدل او انصاف داسی گانلی اوچت قانون دی چی د بشری نړی په جنگی او سوله ئیزو قوانینو کی په تاریخ کی ساری او سیال نه لری. (۱)

۱- معارف القران تفسیر څلورم ټوک ۲۶۹ مخ د کراچی چاپ ۱٤۰۹هـ، ۱۹۸۹م، مصنف د پاکستان مفتی اعظم مولنا مفتی محمد شفیع رح متوفی ۱۳۹۶ هـ، ۱۹۷۶م. شرح اسیر الکبیر پنځم ټوک ۱۶۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اووم شرط - که په مال سره صلحه مشروطه وي نو په شرعي توګه به وي:

دمخه مي وويل چي په مال سره دصلحي مشروط کول روادي، برابر خبره ده که دغه شرط دجنګ کوونکي دښمن له پلوه وي خوېدي شرط چي مسلمانان کمزوري وي لکه چي امام ابوحنيفه رحمة الله عليه ويلي دي:

«واذاخاف المسلمون المشركين فطلبوا امواد عتهم فابى المشركون ان يواد عوهم حتى يعطيهم المسلمون على ذلک مالا فلا باس بذلک عند تحقق الضرورة. » (۱)

ترجمه: *که چيري مسلمانان دمشرکانو په مقابل کي له ماتي خوړلو څخه انديښمن شول، اوله مشرکانو څخه يي دسولي او اوربند غوښتنه وکړه او مشرکانو له اوربند څخه انکار وکړ مګر دا چي مسلمانان دا وربند په بدل کي مال ورکړي. نو مسلمانانو ته داړتيا په صورت کي دا رواده چي په مال سوله ورسره وکړي، امام سرخسي ابوبکر محمد بن ابي سهل رحمة الله عليه (متوفى ۴۹۰ هـ، ۱۱۱۳ م کال)*

دحضرت امام ابو حنيفه (رح) دپورتني قول په شرح کي ويلي دي چي رسول الله صلى الله عليه وسلم پدي باره کي خپل يو صحابي ته فرمايلي دي:

«اجْعَلْ مَالَكَ دُوْنَ نَفْسِكَ وَنَفْسَكَ دُوْنَ دِيْنِكَ. » (۲)

ترجمه: *خپل مال او دولت له خپل ځان څخه قربان کړه او خپل ځان پري اوساته او خپل ځان له خپل دين څخه قربان کړه او دخپل دين دفاع پري وکړه.*

دغه راز که مسلمانان پر کفار و باندي دا شرط کړي چي صلحه او اوربند پدي شرط در سره کووچي په بدله کي يي مال راکړي نو دا هم روادي ځکه چي رسول الله صلى الل عليه وسلم او راشدينو خلفا و داسي کړي دي مګر شرط پکي دادي چي په شرعي توګه وي.

۱- شرح السير الكبير پنځم ټوک ۱۶۹۲

۲- شرح السير الكبير پنځم ټوک ۱۶۹۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعنی ۱-کمیت، ۲- کیفیت، ۳- تاریخ، ٤- د تسلیمو لو ځای او سبب به یی معلوم وی لکه چی د نهمی هجری پیړی د عثمانیانو حنفی مفتی اعظم او قاضی علامه او امام محمود بن اسرائیل متوفی ۸۱۸ هـ ۱٤۱٤ م په خپله مشهوره فتاوی جامع الفصولین کی ویلی دی:

الصلح علی مال لا یخلو من خمسة اوجه : وجه یحتاج الی قدر وصفة ومکان تسلیم، ووجه الی صفة وأجل، ووجه الی اشارة وتعیین . اولها صلح علی دراهم وثانیها صلح علی تبرأ ووزنی أو کیلی مما لا حمل ولا مؤنة وثالثها صلح علی کیلی او وزنی مماله حمل و مؤنة فیحتاج الی قدر وصفة وکذا الی مکان تسلیمه. ورابعها صلح علی ثوب فلابد من ذرع وصفة وأجل. وخامسها صلح علی حیوان ولا یجوز الا بعینه ... [1]

ترجمه: پر مال باندی صلحه کول پر پنځو امورو مشروط دی: دا څکه چی که چیری په روپیو سوله وکړای شی نو په هغو کی د روپی ۱-نوعیت معلومول ۲- د روپو اندازه معلومول ۳- د تسلیمیدو نېټه معلومول ٤- د تسلیمولو ځای معلومول او ٥- دا چی د کوم هیواد سکه د ه. او که غله وی، د هغوی وزن او د هغی پیمانه معلومول. د هغی صفت معلومول او د تسلیمولو ځای معلومول، که په البسه ؤ صلحه وکړای شی نو د هغوی گز معلومول د هغوی نوعیت معلومول چی رخت دی، غالی دی گیلم دی او که نور څه په هغوی کی اعلی، اوسط او ادنی معلومول هم ضروری دی.

څکه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د نجران له نصرانیانو سره کله چی په لسم ۱۰ هـ ٦۳۳ م کال د یمن د نجران د ولایت له نصرانیانو سره صلحه وکړه نو له هغوی سره یی د مال په بدله کی صلحه وکړه او د کال دوه زره اوقیه یعنی اتیا زره درهم یی پر کینبودل چی زر او قیه یعنی څلویښت زره درهم به هر کال د رجب په میاشت کی ورکوی او که چیری دوی د اوقیه ؤ په بدله کی آسونه، څغری او نور شیزونه ورکوی دوی ورځی له نرخ سره سم به ورڅخه قبلولی شی، او که اسلامی حکومت په یمن کی د جهاد له پاره اړتیا پیدا کړه نو د نجران

۱- جامع الفصولین دویم ټوک ٥۱ مخ د لاهور چاپ ۱٤۱۷ هـ، ۱۹۹٦ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصرانیان به دیرش څغری، دیرش جنگی آسونه او دیرش اوښان د عاریت په توگه داسلامي لښکر مشرته ورکوي. نوکه چیرې د دوی له دغو امانتو څغرو یا آسونو یا اوښانو څخه په جنګ کی تلف شول داسلامي لښکر پر امیر باندی لازم دی چی د دوی له خوښی سره سم به یې یا جنس او مثل ورکوی اویا به یې بیه ورکوی. (۱) مطلب دا چی کله د مسلمانانو او کفارو تر منځ په مال سره صلح کولی شی داضروری ده چی نوعیت، کمیت یعنی اندازه د تسلیمی تاریخ، مکان، او وصف یې معلوم کړی، څو ابهام له منځه لاړ شي اوکوم اړخ ته د ماتولو پلمه پاتې نه شي.

دویم د ښځی او میړه تر منځ سوله

دصلحی دویم ډول دزوجینو یعنی د میړه او میرمن تر منځ سوله ده. او د صلحی په ډولونو کی دا سوله په اسلام کی زیات ارزښت لری، ځکه نه یوازی داچی میړه او میرمن د کورنی نظام دوه داسی بنسټیز ارکان دی چی له دوی دواړو څخه پر ته کورنی نظام جوړول ممکن نه دی؛ بلکی همدا میړه او میرمن دی چی د ټولنی په جوړولو کی د ملیا د تیر حیثیت لری چی، له همدی کبله د دواړو تر منځ صمیمیت، متقابله احترام، اخلاص او خپل منځی ایثار او په کهول کی د یوبل په مقابل کی زغم کول او خوشاله ژوند تیرول یو د بل حقوق پرځای کول ډیر ضروری دی، څو د دوی خپل منځی شخړی او ناندری وهل د دوی پر اولاد چی د اجتماع عظیم امانت دی ناوړه اغیزه و نه کړی. او که احیاناً د دوی تر منځ کوم اختلاف راشي نو دوی ته پکار دی چی په خپله یې دوه په دوه سره ختم کړی او زیار او باسی چی ور څخه زیات نه شي، مگر که چیری دوی هوار نه کړای شو نو الله تعالی د دوی دواړو خپلوانو ته حکم کوی چی د دوی دواړو د مینی جوړه کړی جونگړه د اختلافاتو تو پان ته پری نږدی چی ویجاړه یی کړی بلکی د دوی تر منځ دی سوله وکړی لکه چی الله تعالی

۱- زادالمعاد دریم ټوک ۶۳۴-۶۵۳ مخونه دبیروت چاپ ۱۴۱۵هـ، ۱۹۹۴م، مصنف حافظ ابن القیم جوزی متوفی ۷۵۱هـ، فتوح البلدان ۷۶ مخ بیروت ۱۳۹۸-۱۹۷۸ علامه بلاذری متوفی ۲۷۹هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرمايلي دي:

«وَ اِنِ امْرَاَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوْزًا اَوْ اِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يُّصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَاُحْضِرَتِ الْاَنْفُسُ الشُّحَّ وَاِنْ تُحْسِنُوْا وَتَتَّقُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا.» (۱)

ترجمه: *اوکه کومه ښځه ويريده له ميړه خپله دسرکشي ياد مخ گرځولو نه پر دوی دواړو باندی هيڅ گناه نشته په دی کی چی دوی دواړه په خپل منځ کی صلح سره وکړی په يو ځيل صلح کولو سره ،او صلح کول ډيرغوره ده او حاضر کړای شوی دی نفسونه شومتيا ته اودزړ و نو په منځ کی هر و مربخيلي موجوده ده.*

اوکه تاسی نيکی او ښيگړه و کړی له خپلو ښځو سره او پرهيز ځانه ساتنه وکړی تاسی له نشوز او خصومتو نو څخه په تحقيق سره الله تعالی ښه خبر داردی په هغه شی چی تاسی يی کوی.

تفسير ، احکام او مسائل:

امام قرطبی متوفی ٦٧١ هـ په خپل تفسير احکام القران کی او حافظ ابن کثير متوفی ٧٧٤هـ په خپل تفسير کی د پورتنی مبارک آيت په تفسير کی د ام المؤمنين عائشی رضی الله عنها متوفيه ٥٨هـ، ٦٨١م اميرالمؤمنين عمربن الخطاب رضی الله عنه شهيد ٢٤هـ ٦٤٥م اميرالمؤمنين علی بن أبی طالب رضی الله عنه شهيد ٤٠هـ، ٦٦٣م تفسيرونه نقل کړی دی چی دهغو دری واړو خلاصه په لاندی ډول په لنډيز سره بيانولی شي:

په دغه مبارک آيت کی دهغو ښځو په باره کی دالله تعالی حکم دی چی اولاد يی نه کيږی يا يی ميړه ښايسته وی او دابد موری وی يا يی ميړه ځوان وی او دا زړه وی او ميړه يی غواړی چی بله ځوانه ، اولاد زيږونکی او ښايسته ښځه وکړی، مگر دا يی په لاره کی

۱- دنساء سورة ۱۲۸- آيت ٥ سپاره ٤ سورة ۱۹ رکوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

خندوي او غواړي چې طلاق ورکړي ځولاره ورته صافه شي. او ښځه ورته و وايي چې: ما ته طلاق مه راکوه زه خپل ځيني حقوق تا ته پريږدم. لکه د مهر ځيني برخه يا ټول مهر، ياد کوروالـه او جماع حق چې د نوي ميـرمن په نسبت کم وي، يا لباس چې د نوي په پرتله کم وي. نو ميړه ته پکار دي چې داورسره ؤمني او طلاق ورنه کړي او صلحه ورسره وکړي. او دغه راز که چيرې ښځه ورته ونه وايي مگر ميړه د دغو شيانو غوښتنه ورځخه وکړي او داگواښ هم ورته وکړي چې که د ده غوښتنې قبولې نکړي نو دی ته به طلاق ورکړي ښځې ته پکار دي چې داور سره و مني او په خپل ايثار سره خپل کهول له ويجاړ تيا ځخه وژغوري. ځکه چې دغه صلحه کول د دواړو په گټه دي، که څه هم ميړه او ښځه هر يو دخپلې گټې په حرص اولته کې وي. (۱)

احکام او مسائل: له پورتني مبارک آيت څخه د صحابه کرامو د تفسير په رڼاکې مفسرينو او فقهاؤ د کورنۍ نظام د زوجينو په باره کې دغه مسائل او احکام بيان کړي دي:

۱ – دويمه ښځه ان تر ځلورمې پورې کول د ميړه حق دی او دا حق اسلامي شريعت ورکړی دی، هيڅوک يې د ممانعت حق نه لري.

۲ – دبلې ښځې يا ښځوسره په وا ده کولو کې ميړه له لومړې ښځې يا بل چا څخه داجازت اخيستلو پابند نه دی، الله تعالی دا حق ورکړی دی.

۳ – دبلې ښځې د کولو په صورت کې پر ميړه باندې فرض دي چې د دوی ترمنځ عدالت قائم کړي او ټولو ته مساوي ازدواجي حقوق ورکړي داسې نه وي چې دبلې ښځې په کولو سره لومړې ښځې ته شاکړي او حقوق يې تلف کړي، او که داسې وکړي ښځه حق لري چې د خلع غوښتنه ورځخه وکړي أويا يې پوره حقوق

---

۱ – تفسير قرطبي دريم ټوک ۲۵۹ – ۲٦۰ مخونه، تفسير ابن کثير لومړی ټوک ٦۸۵ – ٦۸٦ مخونه درياض چاپ ۱٤۱۸هـ، ۱۹۹۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړي.

٤- که ميړه لومړی ښځه خامخا طلاقوی مګر ښځه نه غواړي چي مستقبل يې تباه شي او دی ته تيار شي چي ميړه ته خپل ځيني حقوق پرېږدي ياې کم کړي خو پدې شرط چي ميړه طلاق ورنه کړي، نو ميړه ته پکار دی چي ورسره قبوله يې کړي او په خپل منځ کې دواړه پخپله خپل کهول له ويجاړو لو او خپل منځي ربړو څخه وژغوري. (۱)

د دريم ګړي صلحه: که چيري ميړه او ښځه ونه کړای شي چي خپل منځي اختلافات په خپله سره ختم کړای شي، او د ښځې له پلوه نشوز او سر غړونه خپل وروستي پړاو ته ورسيدلی وي، د ميړه احترام نه کوي په نتيجه کې د طلاق په صورت کې د دوی بيلتون را د رومي نو اسلامي کورني نظام د دوی د اختلافاتو د ختمولو او له ويجاړ تيا څخه د کهول د ژغورلو له پاره دا تجويز وړاندی کړی دی او الله تعالی حکم کړی دی چي يو دريم ګړی دی د ښځې له خپلوانو څخه او يو دی د ميړه له خپلوانو څخه وټاکل شي او د زوجينو ترمنځ دی منځګړي توب او صلحه وکړي لکه چي الله تعالی فرمايلي دي:

«وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا» (نساء سورت ۳۵-آيت ۵ سپاره)

ترجمه: او که تاسي د ميړه او ميرمن په منځ کې له مخالفت څخه ويريږئ نو تاسي يو حکم د سړي له خپلوانو څخه او بل د ښځې له خپلوانو څخه صلحه کوونکي مقرر کړي. که اراده لري دوی دواړه د اصلاح او جوړښت نو الله تعالی به د دوی دواړو تر منځ موافقت پيدا

۱- تفسير جصاص ج ۲ ص ۲۸۳ په لنډيز سره د لاهور چاپ ۱٤۰۰ هـ ۱۹۸۰ م مصنف امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي بيشکه الله تعالى ښه عالم او خبر داردي د صلحه کوونکو پر مقاصدو او د صلحې په هلو ځلو باندي.

تفسير: تفسير پوهانو د دغه مبارک آيت په تفسير او د دغه تجويز په تفسير او حکمت کي ليکلي دي:

په دغه مبارک آيت کي د اسلامي امت سوله خوښوونکو مسلمانانو ته خطاب دي چي که له تاسي سره انديښنه وي چي ميړه او ميرمن خپل منځي مخالفت په خپله نه شي ختمولی نو تاسي ته پکار دي چي يو منصف او مصلح د ميړه له خپلوانو څخه او يو منصف د ښځي له خپلوانو څخه مقرر کړي او دروغي جوړي له پاره يي ميړه او ميرمن ته وليږي او دغه دواړه بايد روغ نيتي، زړه سواند او سوله دوست وي. او الله تعالى د زوجينو په منځ کي د صلحي له پاره د دوى دواړو د خپلوانو انتخاب ځکه کړى دى چي يو خو د ميړه او ميرمن نور حالات هم ورته معلوم وي او بل دا چي له دوى څخه د خير غوښتلو اميد هم ډير کاوه شي. دغه دواړه منصفان به د حالاتو پلټنه کوي او دواړه به په دي باندي پوهوي چي په صلحه کي د دوى ګټه ده. نو که چيري دغه دواړه منصفان د ميړه او ميرمن په منځ کي د سولي په پروسه که مخلص وي نو الله تعالى به د دوى د صلحي د هلو ځلو په نتيجه کي د ميړه او ميرمن ترمنځ موافقت او جوړښت راولي. (۱)

دغه راز د اماميه شيعه مذهب نامتو امام علامه طبرسي په خپل تفسير کي د دغه مبارک آيت په تفسير کي ويلي دي:

ان خشيتم مخالفة وعداوة بين الزوجين و جهورا حکما من قوم الزوج و حکماً من قوم الزوجة لينظرا فيما بينهما. حتى يحکما بما فيه الصلاح ... (۲)

ترجمه: *که چيري له تاسي سره ويره وي د ميړه او ميرمن ترمنځ د دښمنۍ او اختلاف، نو يو کس*

۱- تفسير ابن کثيرج اص ۶۰۳، تفسير تفهيم القران ج اص ۳۵۱، تفسير قرطبي پنځم ټوک ۱۱۵ مخ په لنډيز سره، معارف القران تفسير دويم ټوک ۴۰۴ مخ.

۲- تفسير مجمع البيان ج ۲، ص ۴۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصلح د میړه له خپلوانو څخه او یو کس سوله کوونکی د ښځی له خپلوانو څخه وټاکی څو د دوی دواړو ترمنځ د مخالفت دعواملو څیړنه وکړی او بیا دواړه په ګډه سره د دوی ترمنځ پداسی طریقه روغه جوړه او سوله وکړی چی د میړه او میرمن ګټه او سمون پکښی وی.

دغه راز امام خمینی په خپل کتاب: زبدة الاحکام کی ویلی دی:

لو وقع نشوز من الزوجين بحيث خيف الشقاق بينهما و الجر امرهما الى الحاكم بعث حكمين، حكماً من جانب الزوج و حكماً من جانب الزوجة للاصلاح، فيسعيان فى امرهما، فكلما استقر عليه رأيهما و حكما به نفذ على الزوجين، و يلزم عليهما الرضا به بشرط كونه سائغا، نعم لو اجتمعا على التفريق ليس لهما ذالك الااذا شرطا عليهما حين بعثهما بانهما ان شاء اجمعاوان شاء افرقاء ولا يكون التفريق الا بالطلاق عند اجتماع شرائطه. (۱)

ترجمه: که چیری د میړه او میرمن ترمنځ اختلاف پیدا شی پداسی ډول چی د دواړو ترمنځ د بیلتون ویره وی، او د دواړو د خپل منځی اختلاف قضیه تر حاکم پوری ورسیږی، نو حاکم ته پکار دی چی دوه سوله کوونکی د سولی له پاره ورته ولیږی چی یویې د میړه له پلوه وی او بل یې د میرمن له پلوه وی، هغوی دواړه به د دوی ترمنځ د جوړښت زیار باسی. او کله چی دوی دواړه په هره سوله ئزه پریکړه توافق ته سره ورسیدل، ښځی او میړه ته یې اعلان کړه پر دواړو باندی یې منل لازم دی او پری نافذ یږی پدی شرط چی معقول وی هو، که چیری دغه دواړه منځه ګړی د میړه او ښځی په بیلتون سره متفق شول نو ددې صلاحیت دوی نه لری مګر په دهغه صورت کی چی پر میړه او میرمن یې شرط کړی وی او هغوی دواړو، ددی فیصلی واک ورکړی وی، پداسی ډول چی که د منځه ګړو خو ښه شوه سره پخولا دی کړی او که یې لازمه وګڼله سره جلا دی کړی. او بیلتون نه راځی مګر په طلاق سره او طلاق هلته صحیح کیږی چی شرطونه یې موجود وی.

۱- زبدة الحکام، ص ۲۰۷-۲۰۸ مصنف: امام خمینی، د تهران چاپ د طبع تاریخ ۱٤۰٤ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمت: داسلامي امت فقها و اوقاضيانو، د الله تعالى د تحکيم د پورتني امر په حکمت کې او دده دفردي او اجتماعي گټو په باره کې ويلي دي.

د تحکيم دغه حکم که څه هم د کورني نظام د ميړه او ميرمن د جوړښت په باره کې دى مگر دصلحې دغه حکم يوازې په کورني نظام پورې محدود نه دى بلکې د اسلامي ټولنې دنورو اختلافاتو د هوارولو له پاره هم گټور دى او بياخاص په هغو موضوعاتو کې چې اختلاف کوونکي خپلوان وي، داځکه چې په قضائي او عدالتي پريکړو سره که څه هم په سم لاسي توگه جگړې، شخړې او اختلافات پاى ته رسيږي مگر د متخاصمينو په زړونو کې له يوبل څخه د کرکې او نفرت جراثيم او مکرو بونه پريږدي چې په راتلونکې کې دخوراناوړوپيښو د تبارز لاملونه او عوامل گرځيږي، پداسې حال کې چې په خپل منځې صلحې سره هم د سم لاسې اختلافاتو داور لمبې مړې کيږي او هم په راتلونکې کې داحتمالي فتنې او فساد درامنځته کيدو امکانات ختموي ،خپل منځې مينه، محبت او ايثار ايجادوي.

له همدې کبله د يو ولسمي هجري پيړۍ د طرابلس مشهور حنفي قاضي علامه علاؤ الدين طرابلسي په خپل کتاب معين الحکام کې ويلي دي اميرالمؤمنين عمر بن الخطاب رضي الله دخپل خلافت ټولو قاضيانو ته يو متحدالمال عمومي فرمان صادر کړى وچې په هغه کې يې قاضيانو ته داسې حکم کړى ؤ:

«رُدُّ وا القَضَاءَ بَيْنَ ذَوِي الأَرْحَامِ حَتَّى يُصْلِحُوا فَانَّ فَصْلَ القَضَاءِ يُوْرِثُ الضَغَائِنَ.»[۱]

ترجمه: *دخپلوانو ترمنځ داختلافاتو فيصلې دهغو اصلاح کوونکوخپلوانوته او سپارئ ځکه چې قضائي فيصلې دمتخاصمينو په زړونوکې کينې او عداوتونه توريث او پيدا کوي.*

۱- معين الحکام ص ۱۲۳ د کويتي چاپ، دچاپ تاريخ ۱۳۹۳هـ،۱۹۷۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم په وصیت کی صلح

دمشروعی صلحی دریم ډول په وصیت کی دی. او هغه داسی چی یوڅوک دځنکدن په مهال کی په خپل مال کی دکوم یو خپل وارث یا اجنبی دوست یا لری خپلوان له پاره داسی وصیت وکړی چی وارثانو ته دقبول وړنه وی، او د دوی دخپلوانو له جملی څخه سوله خوښوونکی سپین روبی تر منځ شی او د دوی تر منځ سوله وکړی نو دابنه عمل دی الله تعالی ستایلی دی او داسی یی پدی باره کی فرمایلی دی:

«فَمَنْ خَافَ مِنْ مُّوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ»

(د بقره سورت ۱۸۲ آیت دویمه سپاره ۲۳ رکوع)

ترجمه: *نو هغه څوک چی ویریږی له وصیت کوونکی څخه دظلم په وصیت کی په خطاء سره یا دګناه په قصد سره نو اصلاح وکړی د دوی په منځ کی یعنی دموصی او موصی له ترمنځ نو پرده باندی هیڅ ګناه نشته په تحقیق سره الله تعالی بښوونکی او رحم کوونکی دی په هغه چا باندی چی دالله تعالی داحکامو په اجراء کی ډیر احتیاط کوی.*

تفسیر: مفسرینو او فقهاؤ د دغه مبارک آیت په تفسیر کی ویلی دی:

په اسلامی شریعت کی وصیت په دری ډوله دی: ۱- ممنوع ۲-واجب، ۳- مستحب، دوصیت کوونکی دهغو خپلوانو په باره کی وصیت کول ممنوع دی چی دمیراث برخی یی الله تعالی په قران کریم کی ټاکلی دی.

دویم واجب وصیت دی او هغه دا چی پر مړه کیدونکی باندی زکات، نذر، حج او یا دکوم بنده حق لکه پور، امانت پری پاتی وی او هغه شاهدان ونه لری نو پرده باندی فرض دی چی د دغه ډول دحقوقو په اداء کولو سره د ده له مال څخه خپلو وارثانو ته وصیت وکړی. (۱)

۱- غایة المأمول شرح التاج الجامع للاصول دویم ټوک ۲٦٤ دبیروت چاپ ۱٤۰٦هـ، ۱۹۸٦ مصنف: شیخ منصور علی ناصف من علماء الازهر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وصیت کی د اختلاف په صورت کی د شیعهؤ په مذهب کی هم سوله کول مشروع او ښه کار دی لکه چی د پورتنی مبارک آیت په تفسیر کی علامه طبرسی په خپل تفسیر مجمع البیان کی د خپل مذهب نظر په تفصیل سره ذکر کړی دی چی د اهل سنت و الجماعة د تفسیر پوهانو او فقهاو له نظر سره په اړونده موضوع کی یو ځیل دی. د تفصیل له پاره دی نوموړی تفسیر ته مراجعه وکړای شي. (۱)

دریم مستحب وصیت دی: او دا مړه شوی د هغو خپلوانو په باره کی وصیت دی چی په شریعت کی یی د میراث برخی ټاکلی شوی نه دی.

خو د دغه وصیت مشروعیت دوه شرطونه لری. یو دا چی د هغو وارثانو په اجازه سره وی چی په قران کریم کی د میراث برخی ټاکلی شوی دی. ځکه چی د هغوی له اجازی څخه پرته وصیت کول ورته روانه دی لکه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی:

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم

«لاَ تَجُوزُ الوَصِيَّةُ لِوَارِثٍ إلَّا أَنْ يَشَاءَ الوَرَثَةُ.» (۲)

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چی ویلی یی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: وصیت کوونکی ته وصیت کول روانه دی مگر دا چی د وارثانو په خوښه او مشوره او رضامندی سره وی،*

دویم شرط یکی دادی چی دغه وصیت به ظالمانه او غیر عادلانه نه وی او هغه داسی چی د ځینی وارثانو له پاره وصیت وکړی او ځینی محروم کړی، او یا دا چی د خپل ټول مال له یوی برخی څخه په زیات مال وصیت وکړی. دغه ډول وصیت کول حرام او کبیره گناه ده

۱- تفسیر مجمع البیان، ج ۱، ص ۲۶۹

۲- سنن دارقطنی څلورم ټوک ۹۷مخ دملتان چاپ ۱۳۵۹ هـ ش.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې رسول الله سلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

«عَنْ اِبْنَ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِّی صَلَّی اللّٰهُ عَلَیه وَسَلَّمَ قَالَ: «اَلْجَنَفُ فِی الوَصِیَّةِ مِنْ الكَبَائِرِ» رواه ابن مردویه. (۱)

ترجمه: *له ابن عباس رضی الله عنهما څخه او هغه له نبی صلی الله علیه وسلم څخه روایت کړی چې فرمایلي یې دي: په وصیت کې په خطایې سره ظلم کول له کبائرو گناهو نو څخه دي.*

نو که کوم وصیت کوونکی داسي وصیت وکړ او وارثانو ورسره مخالفت وکړ او ترمنځ اختلاف زیات شو نو سوله دوست وګړو ته پکار دي چې د دوی تر منځ صلحه وکړي. او هغه داسي چې وصیت کوونکي له کړي ظالمانه وصیت څخه منع کړي او پخپل کړي وصیت کې تعادل وکړي او وارثان دي ته چمتو کړي چې عادلانه وصیت کول د وصیت کوونکي شرعي حق دي. (۲)

څلورم په پرهارونو کې صلحه کول

له زخمونو څخه مطلب دادي چې دوه کسان یا څوکسان په خپل منځ کې جنګ سره وکړي او یو لوري پربل باندي د ګوزارونو په دوران کې هغه ټپي کړي، سریې مات کړي یا یې غاښ مات کړي یا یې سترګه ټپي یا ړنده کړي او داسي نور. نو پدي کې د اسلامي شریعت د جزا قانون دادي چې زخمونه قصاص دي. یعني د ټپي کوونکي به هماغه اندام ټپي کوي چې د مضروب یې ټپي کړي دي لکه چې الله تعالی په قرآن کریم کې فرمایلي دي:

۱ - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک ۲٦٤، هدایه ٤ ټوک ٦٣٩، تفسیر احکام القرآن لومړی ټوک ۱۷۲، مخ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفي متوفی ۳۷۰هـ

۲ - تفسیر موضح الفرقان لومړی ټوک ۱۳۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

«وكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ»

(دمائده سورت ٤٥ آیت ٦ سپاره ٥ سورت)

ترجمه: *او فرض کړی وموږ پر دوی باندی په دی تورات کی چی بیشکه نفس دی وو ژلی شی په بدل دمقتول نفس کی او سترګه دی ړنده شی دړندی کړی سترګی په بدل کی او پوزه دی پری کړای شی په بدل دغوڅی کړی پوزی کی، او غوږ دپری کړای شی دپری کړی غوږ په بدل کی او غاښ دی وویستلی شی دبل دویستلی شوی غاښ په بدل کی او پرهارونه. قصاص یعنی بدل دی برابر، نو هر چاچی عفوه وکړه د دی قصاص نه نو دغه عفوه کفاره ده ده ته یعنی دی پدغی عفوی سره له ګناه څخه پاکیږی.*

تفسیر: مفسرینو د دغه مبارک آیت په تفسیر کی لیکلی دی: که څه هم دغه حکم په موسوی شریعت کی و مګر په محمدی شریعت کی هم همدغه حکم دی. [۱]

قرآن کریم د پرهارونو په باره کی دوه تجویزونه وړاندی کړی دی چی یو قصاص اوبل عفوه ده، دریم تجویز نبوی احادیثو چی د شریعت دویمه سرچینه ده وړاندی کړی دی چی صلح ده او هغه داسی چی د پرهار ژلی او زخمی کوونکی ترمنځ په دیت او ملهمانی ورکولو او قبلولو سره صلحه وکړای شی. لکه چی امام ضحاک شیبانی ابوبکر احمد بن عمر و بن ابی عاصم رحمة الله علیه (متوفی ۲۸۷هـ، ۹۱۱م کال) په خپل مشهور تألیف کتاب الدیات کی ټول هغه نبوی فیصلی جمع کړی دی او ټول هغه احادیث یی روایت کړی دی چی د پرهارونو دصلحی په باره کی ورڅخه مروی دی چی دنمونی په توګه دصلحی یوه فیصله یی زه دلته وړاندی کوم:

۱- معارف القرآن دریم ټوک ۱٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

«عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ أَبَاجَهْمٍ ابْنَ حُذَيْفَةَ مُصَدِّقاً فَلَاحَاهُ رَجُلٌ فِي صَدَقَتِهِ فَضَرَبَهُ أَبُوجَهْمٍ فَشَجَّهُ فَأَتَوا النَّبِيَّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: اَلْقَوَدَ يَا رَسُولَ اللّهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ يَرْضُوا، فَقَالَ لَكُمْ كَذَا وَكَذَا فَرَضُوا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اِنِّي خَاطِبٌ الْعَشِيَّةَ عَلَى النَّاسِ وَمُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ؟

فَقَالُوا: نَعَمْ. فَخَطَبَ رَسُولُ اللّهِ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اِنَّ هٰؤُلَاءِ اللَّيْثِيِّينَ اَتَوْنِي يُرِيدُونَ الْقَوَدَ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِمْ كَذَا وَكَذَا أَرَضِيتُمْ؟ فَقَالُوا لَا، فَهَمَّ الْمُهَاجِرُونَ بِهِمْ فَأَمَرَهُمْ رَسُولُ صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكُفُّوا ثُمَّ دَعَاهُمْ فَزَادَهُمْ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ فَإِنِّي أَخْطُبُ عَلَى النَّاسِ وَأُخْبِرُهُمْ بِرِضَاكُمْ، فَخَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ أَرَضِيتُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ.» (۱)

ترجمه: له عروة ابن الزبیر او هغه له خپلې تروري ام المؤمنین عایشې رضی الله عنها څخه روایت کړی دی چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم د حذیفه زوی جهم رضی الله عنه له خلکو څخه د زکات غونډولو پر ماموریت ولیږه. د زکات ورکوونکو له جملې څخه د بنولیث د قبیلې یو سړي د زکات په ورکولو کې جنجال ورسره وکړ. حضرت جهم ورته په غصه شو او هغه یې وواهه او ټپي یې کړ. پرهار ژلي او د هغه خپلوان نبی صلی الله علیه وسلم ته راغلل او ورته ویې ویل: ای د الله رسوله موږ د خپل مضروب د پرهار کسات غواړو.

نبی کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: له قصاص اخیستلو څخه تیرشی زه به ستاسی ترمنځ صلحه وکړم او له جهم څخه به دومره دومره تاوان درته واخلم. مګر هغوی رضامند نه شول، رسول الله صلی الله علیه وسلم د تاوان په مقدار کې زیاتوالی ورته وکړ او ورته ویې فرمایل: دومره او دومره تاوان به درکړی او صلحه ورسره وکړی، هغوی قبول کړ او په تاوان اخیستلو رضامند شول،

---

۱ - کتاب الدیات باب الامام یصالح عما یجب علی عامله من قصاص ۵٦ مخ مصنف امام ضحاک شیبانی. د کراچی چاپ، د چاپ تاریخ ۱٤۰۷هـ، ۱۹۸۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبی صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:
زه به نن ما خوستن د مجرم واکمنان راوغواړم، هغوی ته به خطاب وکړم او صلحی ته د تاسی له رضامندی او موافقی څخه به یې خبر کړم. هغوی ورته وویل: سمه ده او زمونږ د رسره خوښه ده.
له وعدی سره سم رسول الله صلی الله علیه وسلم هغوی راوغوښتل تقریر یې ورته وکړ او بیا یې ورته وفرمایل: دلیث قبیلی دغه سپین ږیری او مشران ما ته راغلی او له ما څخه د خپل مضروب د پرهار دکسات غوښتنه کوی. نو ما دوی ته ستاسی له پلوه د صلحی په کولو سره د دومره تاوان په ورکولو سره صلحی ته چمتو کړی دی ایا تاسی دوی ته په تاوان ورکولو او سولی کولو رضامند یاست؟
هغوی ورته وویل: نه، مهاجرینو ته غصه ورغله او پرهغوی باندی یی د حملی کولو اراده وکړه. رسول الله صلی الله علیه وسلم مهاجرینو ته امر وکړ چی زغم او صبر وکړی، رسول الله صلی الله علیه وسلم بیا هغوی ته نصیحت وکړ او د صلحی گټی یی ورته بیان کړی او بیا یی ورته وفرمایل: آیا تاسی خوښ یاست چی د تاوان په ورکولو صلحه ورسره وکړی؟ هغوی وویل: هو، بیا یې ورته وویل: زه به د مجروح سپین روبی صلحی ته ستاسی له غاړی کیښو دو څخه خبر کړم، بیا یې هغوی ته وویل چی د مجرم پلویان تاوان د رکولو او صلحی ته راضی شول. آیا تاسی رضامند یاست؟ هغوی هم وویل؛ هو، پدی توگه یې د هغوی ترمنځ سوله وکړه.

پنځم په مالی حقوقوکی صلحه کول

د سولی پنځم ډول په مالی حقوقوکی د متخاصمینو یعنی مخالفینو تر منځ صلحه کول دی. او د صلحی دغه ډول هم په اسلامی شریعت کی د مسلمانانو تر منځ نه یوازی داچی مشروع او رواده بلکی ضروری ده. څو د مسلمانانو تر منځ ورورری، امن او مینه پر دښمنی بدله نه شی أو د حقوقو جنجال محاکمو ته منجر نه شی، عداوتونه او شخړی و ده ونه مومی.
په مالی حقوقوکی صلحه دامعنا چی د دوه کسانو ترمنځ په روپیو، جای داد، جنس او

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي نورو کې اختلاف راشي، یو یې غوښتنه کوي او بل یې نه ورکوي یا ټول هغه څه نه ورکوي چې غوښتونکی یې دعوه کوي. بیا منځه ګړي مصلحین ددوی ترمنځ د صلحې کولو له پاره هلې ځلې او منډې ترړې پیل کړي.

ډولونه: داسلامي امت فقها ؤویلي دي: په مالي حقوقو کې صلحه په دري ډوله ده:

لومړی ډول: داسي صحله چې له اقرار سره وي.

دویم ډول: داسي صلحه چې له سکوت یعني چوپتیا سره وي.

دریم ډول: هغه صلحه چې له انکار سره وي. لکه چې ویلي یې دي:

الصلح علی ثلا ثة اضرب: صلح مع اقرار وصلح مع سکوت وصلح مع انکار.

ترجمه: *صلح په دري ډوله ده: له اقرار سره صلح، له سکوت سره صلح اوله انکار سره صلح او بیا یې دصلحې دد غو دري واړو ډولونو دهر یو بیلا بیل تعریف کړی دی او داسي یې ویلي دي:*

۱ - صلح مع اقرار: هغه صلحه ده چې یو سړی پر بل باندي دخپل حق دعوه وکړي او هغه اقرار هم پري وکړي مګر په ادا ء کولو کې یې وروسته وراندي کیږي. بیا د دواړو تر منځ صلحه وکړای شي پداسي ډول چې دعوه کوونکی له خپل ځیني حق څخه او مدعی علیه پر باقي پاتي حق ورکولو مجبور کړای شي او هغه یې هم د مصلحینو له فیصلې سره سم اداأ کړي. یا ددواړو ترمنځ داسي صلحه وکړای شي چې د دعوی کړای شوی شي په عوض بل شی ورکړای شي دمثال په ډول: نغدي روپۍ یې پور ورکړي وي او پور وړي روپۍ نه لري په عوض کې یې ځاروئ، کور یا بل څه ورکړي.

۲ - صلح مع انکار: دا هغه صلحه ده چې یو شخص پر بل باندي دحق دعوه وکړي مګر مدعي علیه چورلټ انکار وکړي او ورته ووایي چې ستا پر ما باندي هیڅ حق نشته. دعوه کوونکی ورته ووایي چې یا به مي حق راکوي او یا به قسم کوي. بیا دواړه داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلحی ته غاړ کیږدی چی پور وړی له قسم څخه وژغورل شي او د حق د څښتن تول حق ضائع نه شي خو شرط پکی دادی چی د مدعی به دغه دعوی حقه وی او له مدعی علیه څخه په هیره وی.

۳- صلح مع سکوت: دادول صلحه داسی صلحه ده چی یو شخص پر بل باندی د څه حق دعوی وکړی، او هغه چوپ پاتی شي، پداسی ډول چی د مدعی پر حق باندی نه اقرار وکړی او نه انکار ور څخه وکړی، او بیا دد واړو تر منځ صلحه وکړای شي، څوخبره جنګ او قتل ته ونه ریسږی.

حکم: داسلامی امت د جمهور و فقهاؤ په نزد، د حقوقی صلحی دغه دري واړه ډولونه روادی او په اسلامی شریعت کی ستایلی شوی دی څو د ذات البینی شخړو او منازعاتو مخه ونیولی شی.[1] دغه د حقوقی صلحی دری واړه ډولونه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خلکو تر منځ کړی دی چی زه یې د نمونی په توګه دلته یوه پریکړه او صلحه د موضوع د مشروعیت په ثبوت کی وړاندی کوم:

«عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَهُ عَلَى عَبْدِاللّٰهِ بْنِ أَبِي حَدْرَدَ الأَسْلَمِيَ مَالٌ فَلَقِيَهُ فَلَزِمَهُ حَتَى إِرْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا فَمَرَّبِهِمَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا كَعْبُ فَأَشَارَ بِيَدِهِ كَأَنَّهُ يَقُولُ النِّصْفَ فَأَخَذَ نِصْفَ مَا عَلَيْهِ وَ تَرَكَ نِصْفًا.»[2]

ترجمه: *له حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه متوفی ۵۰ هـ ۶۷۳ م څخه روایت دی چی د ده پر*

۱ - هدایه ٤ ټوک ۲۲۹ مخ د ډیلی چاپ د چاپ تاریخ ۱۲۹۸ هـ
- فیض الباری ۳ ټوک ۳۹۶ دلاهور چاپ د چاپ تاریخ ۱۳۵۷ هـ ۱۹۳۸ م
- الفقه الاسلامی وأدلته ۵ ټوک ۲۹۵ - ۲۹۷ دبیروت چاپ دارالفکر
- فتاوی النوازل ۳۲۸ مخ د کویټی چاپ ۱٤۰۵ هـ ۱۹۸۵ مصنف ابولیث سمرقندی متوفی ۳۷۳ هـ
۲ - صحیح بخاری څلورم ټوک ٦۱۷ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ ۱٤۱۵ هـ ۱۹۹۵ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو یل صحابي حضرت عبدالله بن حدرد اسلمي باندي پورؤ چي نيتيه يې پوره شوی وه، نو په نبوی جومات کی د دواړو لیده کاته سره وشو، حضرت کعب خپل پور ورڅخه وغوښت.
هغه ورته وویل: اوس يې نه لرم دربه يې کړم. حضرت کعب ورته وویل: همدا نن او همدا اوس به يې راکوی. پدی کی دواړو نانډری سره وهلی او زوږيې اوچت شو نبی کریم صلی الله علیه د دوی شخړه واوريده اوورته راووت پوښتنه يې ورڅخه وکړه له تحقیق څخه وروسته يې د دواړو تر منځ صلح وکړه پداسی ډول چی کعب بن مالک (ض) ته يې وفرمایل: دخپل پور نیمایې برخه ورته معاف کړه هغه قبوله کړه. بیا يې ابن ابی حدرد ته وویل: قرض يې همدا اوس ادأ کړه. هغه هم سم لاسی پاتی پورورکړ.
تشریح: امام ابن حجر عسقلاني رحمة الله علیه (متوفی ۸۵۲ هـ ۱٤۷۵ م کال) په خپل کتاب فتح الباری دصحیح بخاری په شرح کی د دغه حدیث په تشریح کی ویلی دی: دغه مبارک حدیث امام بخاری دری ځلی په خپل صحیح کی روایت کړی دی. او پر حضرت ابن ابی حدر دباندی دحضرت کعب بن مالک دوه اوقیه پورؤ اویوه اوقیه څلویښت درهمه دی چی دوه اوقیه اتیا درهمه کیږی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم د دواړو صلحه په نیمایې پورور کولو وکړه چی څلویښت درهمه کیږی او پاتی څلويښت درهمه يې پری معاف کړل.
حافظ ابن حجر رحمةالله علیه د دغه ډول صلحی په هکله لیکلی دی:
«اتفق العلماء على أنه ان صالح غريمه عن دراهم بدراهم أقل منها جاز و اذا حل الأجل لم يجز أن يحط عنه شيأ قبل ان يقبضه مكانه وان صالحه بعد حلول الاجل عن دراهم بدنانير او عن دنانير بدراهم جاز و اشترط القبض.» (۱)
ترجمه: *داسلامی امت علماؤ پردی باندی اتفاق کړی دی چی که چیری د پورله ښتن سره پردی*

۱- فتح الباری ۵ ټوک ۲۳۷ مخ دبیروت چاپ ۱٤۰۲ هـ ۱۹۸۱ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندې صلحه وشي چې پوروړی به په نغد پورکې له ورکړ یو روپیو څخه کمې ورکوي نو دا ډول سوله کول روا دي پدې شرط چې د پور ورکولو نیټه پوره شوې نه وي او که د قرض ادا ء کولو نیټه پوره شوې یا تیره شوې نه وي نو بیا یې کمول روانه دي: بلکې پوره به یې ورکوي. هو که له قبض څخه وروسته د پور څښتن یو څه بیرته ورکوي بیا نو پروانه لري او داسې کول احسان دي.

دغه راز که چیرې د پور د ادا ء کولو نیټه پوره شوې وي او له پوروړي سره هماغه سکه په لاس کې نه وي چې پورکړې یې وي او د دواړو صلحه پردې باندې وکړای شي چې د درهمو پرځای د هغوی په انډول د سروزرو دینار ورکړي یا د سروزرو د دینارونو پر ځای د سپینو زرو درهم ورکړي، یا هره چلیدونکې سیکه پر بله هغه سکه بدله کړي چې دواړه پدغه هیواد کې معمول وي او چلیږي نو داسې صلحه کول هم روا دي. خو شرط پکې دا دی چې سم لاسې به قبض کولی شي او نیټه به پکې نه وي.

مطلب دا چې په دواړو سورتونو کې چې ذکر شو قبض او سم لاسې ادا ء او د نیټې پوره والي په دغه ډول صلحه کې شرط کړی شوی دی.

د شیعه مذهب فقهاؤ هم په مالي امورو کې سوله روا ګڼلې ده لکه چې امام خمیني په مالي امورو کې د سولې په باره کې ویلي دي:

«انما یصح الصلح علی الحقوق القابلة للنقل والا سقاط کما أنه انما یصح من البالغ العاقل القاصد المختار.»[1]

ترجمه: *په تحقیق سره په داسې حقوقو کې صلح صحیح کیږي چې د لیږدولو او پرینبودلو جوګه وي، او په اموالو کې سوله د داسې چا صحیح کیږي چې هوښیار وي، او په خپله خوښه او رضامندي سوله کوونکې وي او په خپله اراده سوله کوي. او متشرع حاکم هم سوله کوونکې په خپلو اموالو کې له تصرف کولو څخه منعه کړې نه وي.*

---

۱ – فتاوی تحریر الوسیله، ج ۱، ص ۵۱۷، زبدة الاحکام ص ۱۵۳ توضیح المسایل ص ۲۳۷ مسئله ۲۱۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم د دوو مسلمانو جنګياليو ډلو ترمنځ سوله کول

د سولې شپږم ډول د مسلمانانو په خپل منځ کې د پيل شوي وسلوال تو د جنګ د بندولو او ختمولو سوله ده. چې د سولې په ګرد ووډولونو کې زيا ته ضروري او مهمه سوله ده، ځکه چې خپل منځي جنګونه داسې مهلک او تباه کوونکې مادي او معنوي نتائج لري چې کم سياله بلکې بې ساري دي. له همدې امله الله تعالى په قرآن کريم کې په خصوصيت اوځانګړتيا سره مسلمانانو ته د خپل منځي جنګونو د سم لاسي بند ولو د سولې حکم کړی دی او داسې يې فرمايلي دي:

«وَ اِنْ طَآئِفَتٰنِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا فَاِنْ بَغَتْ اِحْدٰاهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِىْ تَبْغِىْ حَتّٰى تَفِىْٓءَ اِلٰٓى اَمْرِ اللّٰهِ فَاِنْ فَآءَتْ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوْا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ - اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ.» (د حجرات سورت ۹ - ۱۰ - اياتونه ۲۱ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: *که چيرې د مؤمنانو دوه ډلې په خپل منځ کې په جنګ او جګړه کې سره اخته او بوخت شي، نو اى نورو مؤمنانو! تاسې د هغو دواړو په خپل منځي جنګ کې د ښکيلو ډلو ترمنځ هغوى ته په نصيحت کولو سره او د الله تعالى حکم ته په بلنې سره صلحه وکړئ. نو که ظلم او تيرى وکړيوى جنګ کوونکې ډلې پر هغې بلې باندې او سولې ته يې غاړه نه کېښوده، او حکم د الله تعالى او رسول الله ته غاړه کې نږدې او سوله قبوله نه کړي. نو اى مؤمنانو تاسې ټول د مظلومې ډلې په ملا تړ کې له هغې ډلې سره جنګ وکړئ چې تجاوز او تيرى کوونکې وي پر کمزورې او مظلومې ډلې باندې تر هغه پورې چې دوى بېرته د الله تعالى حکم ته راوګرځېږي او غاړه ورته کېږدي.*

نو که چيرې تيرى کوونکې او سرغړوونکې جنګيالۍ ډله وګرځيده له خپل ظلم او تيرى

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه او دالله تعالی حکم ته يې غاړه کېښوده نو تاسي د دوی په منځ کې روغه او سوله وکړی په عدل او انصاف سره، په تحقيق سره الله تعالی له انصاف او عدل کوونکو سره مينه او دوستي کوی، بيشکه چې ټول مؤمنان په دين کی سره ورونه دی نو پس ای مصلحينو تاسي د دوی په منځ کې سوله او جوړښت وکړی. ځکه چې دوی دواړه ستاسي هم په دين کی ورونه دی، او د دوی دواړو تر منځ داسي سوله وکړی چې تل ترتله وی، او ای مصلحينو تاسي له الله تعالی څخه دصلحي کولو په دوران کی وويريږئ، د دی له پاره چې پر تاسي باندی رحمت وکړی شي دالله تعالی له پلوه او دهميش له پاره ستاسي ترمنځ دجنګ دبل شوی تباه کوونکی اورلمبی مړې کړی.

تفسير: تفسير پوهانو او داسلامی امت فقهاؤ دپورتنيو مبارکو دوه اياتونو زيات طولانی تفسيرونه کړی دی او د مسلمانانو دخپل منځی جنګونو په باره کی يې له پورتنيو اياتونو څخه ډير دجنګی فروعی احکامو او مسائلو استنباط کړی دی. ځکه چې دغه دواړه اياتونه دمسلمانانو دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو دهوار ولو او جنګو نو دله منځه وړلو له پاره اساسی قانون دی. چې دهغو ټولو په تفصيل سره ذکر کول موضوع طولانی کوی. نو دادی زه يې په څلورو عنوانونو کی خلاصه کوم: لومړی دجنګ کوونکو ډولونه، دويم: دهغوی احکام او مسائل دريم دصلحي مراتب، څلورم د مصلحينو مسئوليتونه.

دجنګ او مؤمنانو جنګياليو ډولونه:

که چيری دمسلمانانو دوه ډلی په خپل منځ کی ديوبل خلاف جنګيږی نو د دی څو مختلف صورتونه دی چې په لاندی ډول بيان کړای شوی دی:

لومړی: لومړئ داچې دوه مسلمانی ډلی په خپل منځ کی په جنګ اخته شي او دغه دواړه ډلی داسلامی حکومت دامام رعيت وی يايوه رعيت وی او بله نه وی، يا يې دواړه رعيت نه وی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: که چیری دواړه ډلی دامام المسلمین رعیت وی نو پرامیر باندی لازم دی چی د دوی دواړو ترمنځ روغه جوړه وکړی او له شرعی حکم سره سم د هغوی دواړو په منځ کی فیصله وکړی. نو که دواړه د اسلامی حکومت اوربند او فیصله و منی ښه و ترښه او که نه په زور دی جنگ پری بند کړی. مگر که یوه جنگیالی ډله یې ومنی او بله یې نه منی نو پر امام باندی لازم دی چی ورسره وجنگیږی او فتنه یې ختم کړی. او له دی امله چی سرغړوونکی ډلی د اسلامی حکومت داوربند له حکم منلو څخه سرغړونه کړی ده او جنگ یې ورسره کړی دی د یاغی ډلی حکم پری کولی شی او د بغاوت هغه احکام پری جاری کولی شی چی په فقهی کتابونو کی د یاغیانو په باره کی بیان شوی دی. [۱]

دویم ډول: د مسلمانانو د دولویو ډلو ترمنځ جنگ کول یاد دوه مسلمانو حکومتو نو ترمنځ نښته او جنگیدل دی او د دواړو جنگ د مادیاتو او د نیاله پاره وی او یوه خوا یې هم د آخرت په خاطر نه وی.

حکم: د دغه ډول جنگ په هکله شرعی حکم دادی چی دغه ډول جنگ د فتنی جنگ دی. او مسلمانانو ته پکار دی چی له دغه ډول جنگ څخه په بشپړه توگه ډډه وکړی او د یوی خوا پلوی هم ونه کړی او دواړو ډلو ته نصیحت وکړی چی له الله تعالی څخه وویریږی او جنگ بند کړی. - ځکه چی دغه ډول جنگ هغه جنگ دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د دغه ډول جنگ د جنگیالیو په باره کی ویلی دی:

«القاتل والمقتول کلاهما فی النار» وژونکی او وژلی شوی دواړه دوزخیان دی. «

دریم ډول: د مؤمنانو ترمنځ دریم ډول جنگ دادی چی د دواړه جنگ کوونکو ډلو له جملی څخه یوه ډله پرحق باندی او دویمه پر باطله وی، او باطله ډله اصلاح او سولی ته هم غاړه نه ږدی او جنگ ته دوام ورکوی.

۱- تفسیر بیان القرآن ۹۹۵ مخ مصنف: حکیم الأمت مولنا اشرف علی تهانوی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکم: په دغه صورت کې پر مؤمنانو واجب دي چې دهغې ډلې پلوي وکړي چې پر حق باندې وي او ترهغه پوري دنافرماني ډلې په خلاف وجنگيږي چې يا په بشپړه توگه وځپل شي او يا حق او سولې ته تسليم شي. (١)

٢- د شيعه مذهب تفسير پوهانو هم ويلي دي: چې د دو جنگياليو مؤمنو ډلو ترمنځ سوله کول بايد په عدل او انصاف سره وکړای شي، پداسې ډول چې د دواړو جنگياليو ډلو ترمنځ د خپلوی او دوستی له په نظر کې نيولو څخه پرته وکولی شي ظالم ته ظالم او مظلوم ته مظلوم وويلی شي. لکه چې علامه طبرسي په خپل تفسير کې د دغو مبارکو آياتونو په تفسير کې په تفصيل سره بحث کړی دی چې د نمونې په ډول يې د تفسير ځينې برخه دلته وړاندې کولی شي:

«وَ اِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اقْتَتَلُوْا» اي فريقان من المؤمنين قاتل احدهما صاحبه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** حتى يصلحا **«فَاِنْ بَغَتْ اِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرى»** بأن تطلب ما لا يجوز لها و تقاتل أخرى ظالمة لها متعدية عليها **«فَقَاتِلُوْا الَّتِي تَبْغِي»** لأنها هي الظالمة المتعدية دون الأخرى **«حَتّى تَفِيْءَ اِلَى أَمْرِاللهِ»** اى حتى ترجع الى طاعة اللّه و تترك قتال الطائفة المؤمنة **«فَاِنْ فَاءَتْ»** اى رجعت و تابت و اقلعت و انابت الى طاعة اللّه **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا»** اى بينها و بين الطائفة التى هى على الايمان «بالعدل» اى بالقسط حتى يكونو اسواء ولا يكون من احداهما على الأخرى جور ولا شطط فيما يتعلق بالضمانات من الأروش **«وَ اَقْسِطُوْا»** اى اعدلوا **«اِنَّ اللّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ»** العادلين الذين يعدلون فيما يكون قولاً و فعلاً **«اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ اِخْوَةٌ»** فى الدين يلزم نصرة بعضهم بعضا **«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ»** اى بين كل

١- تفسير سراج المنير ٤ څلورم ټوک ٦٦ مخ مصنف: امام ماشربيني متوفى ٩٧٧ هـ دبيروت چاپ دچاپ تاريخ ١٢٨٥ هـ تفسير ماوردی ٥ ټوک ٣٣١ مخ مصنف امام وردی متوفى ٤٥٠ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رجلين تقاتلا و تخاصما و معنى الاثنين يأتى على الجمع لأن تأويله بين كل أخوين يعنى فانتم اخوة للمتقاتلين فاصلحوا بين الفريقين، اى كفوا الظالم عن المظلوم و اعينوا المظلوم «وَ اتَّقُوااللّٰهَ» فى ترك العدل والاصلاح او فى منع الحقوق «لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ» اى لكى ترحموا.»[1]

ترجمه: که چیری د مؤمنانو یوه ډله له بلی سره جنګ کوی نو د دوی دواړو په منځ کی تر هغه پوری سوله وکړی چی روغه جوړه سره وکړی، نو که چیری یوې ډلې د دوی پر بلې تیری وکړ له اوربند ځخه وروسته او هغه څه ور ځخه غواړی چی ورته روانه وی او پر هغی بلی باندې جنګ کوی پداسی حال کی چی دا ظالمه وی او پر هغی بلي باندی تیری کوونکی او ظالمه ده نه هغه بله تردی چی تیری کوونکی ډله د الله تعالی طاعت قبول کړی او د مؤمنی ډلی په خلاف جنګ پریږدی. نو که چیری متعدی ډله راوګرځیده او توبه یی وکړه او جنګ یې ختم کړ او د الله تعالی طاعت ته یې رجوع وکړه «فاصلحوا بینهما» یعنی د جنګیالی ډلی او د هغی بلی مومنی ډلی ترمنځ «بالعدل» په نیاو سره سوله وکړی تردی چی دواړه سره برابری شی او د یوې ډلی پربلی باندی تیری او په هغو ځیزونو کی ناانډولی نه وی چی په تاوان او تضمین کی ورځخه یو بل ته اخیستلی شی «واقسطوا» عدل وکړی «ان الله یحب المقسطین» بیشکه الله تعالی هغه عدل کوونکی خوښوی چی په خپل قول او فعل کی عدل کوی. «انما المؤمنون اخوة» مومنان په دین کی سره ورونه دی په خپل منځ کی یې یو پربل نصرت لازم دی «فاصلحوا بین اخویکم» نو صلح وکړی د دوه داسی ورونو ترمنځ چي سره جنګیږی. اثنین د جمع په معنا ده، مطلب دا چی تاسی د دواړو جنګیالیو ډلو ترمنځ چی ستاسی ورونه دی سوله وکړی. یعنی ظالم له مظلوم ځخه منعه کړی او د مظلوم مرسته وکړی «واتقوا الله» او د عدل په نه کولو له الله تعالی ځخه وویریږی او په اصلاح کی او د حقوقو په منعه کی «لعلکم ترحمون» څو پر تاسی رحم وکړای شی.

۱- تفسیر مجمع البیان ج ۵، ص ۱۳۳-۱۳٤

(c) ketabton.com: The Digital Library

شلورم ډول: که چیری د دواړو جنگ کوونکو مؤمنانو ډلوله جملې څخه یوه رعیت وی چی دخپل پاچا او حاکم په خلاف یې بغاوت کړی وی دفقهاؤ په اصطلاح کی همدغوته یاغی ویل کیږی. نو که چیری دغه یاغی ډله دخپل خروج او بغاوت له پاره هیڅ کوم شرعی دلیل ونه لری او صرف دفساد او فتنی له پاره یې د اسلامی شرعی حکومت په خلاف جنگ او بغاوت پیل کړی وی. نو پرمؤمنانو باندی لازم دی چی داسلامی حکومت ملاتړو کړی او دگر دوفقهاؤ په اتفاق د دوی دځپلو له پاره داسلامی حکومت جنگ کول روا دی.

حکم: دغه ډله شرعی یاغیان دی. مگر دهغوی په خلاف دجنگ له پیل کولو څخه دمخه داسلامی حکومت مشرته پکار دی چی لومړی دعوت ورکړی چی له بغاوت څخه تو به وباسی او داسلامی حکومت اطاعت بیرته قبول کړی. نو که یې دعوت قبول کړ ښه تر ښه او که یې قبول نه کړنو داسلامی حکومت امیرته رواده چی دحقپالونکو مؤمنانو په ملاتړ د هغو په خلاف جنگ وکړی. خو شرط پکی دادی چی حکومت به ترهغه پوری جنگ نه پری کوی چی یاغی ډلی دحکومت په خلاف جنگ پیل کړی نه وی شو دغه پړه هم پر هغوی باندی پریوځی. (۱)

پنځم ډول: پنځم ډول دحکومت دنسکورولو له پاره پاڅون او بغاوت دی. او دیاغی ډلی له ظاهری حالت څخه داسی معلومیږی چی دبغاوت کوونکی ډلی وگړی ظالمان او فاسقان وی پداسی حال کی چی حکومت عادل وی، اوله بغاوت کوونکی ډلی سره دحکومت په خلاف کوم شرعی دلیل هم نه وی.

حکم: د دغی ډلې په خلاف پرمؤمنانو باندی واجب دی چی دحکومت ملاتړو کړی او

۱- هدایه دویم توک، ۵۸۹ مخ، فتاوی قاضیخان، ج ۳، ۵۵۹ مخ د کویتی چاپ ۱۳۹۸ هـ ۱۹۷۸ م چاپ مصنف: امام فخرالدین حسن بن منصور حنفی متوفی ۲۵۹ هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت ته د دغی یاغی فاسقی او ظالمی ډلی د ځپلو له پاره جنګ کول شرعاً روادی خو شرط پکی دادی چی حکومت به د جنګ پیل نه کوی. مفسرینو او فقهاؤ ویلی دی چی که څه هم حکومت عادل هم نه وی، د دغه ډول حکومت د باقی پاتی کیدو له پاره د مفسدینو په خلاف جنګیدل روادی ځکه چی د ده په ذریعه د مسلمانانو د مملکت نظم قائم دی.

شپږم ډول: شپږمه ډله د حکومت په خلاف داسی بغاوت کوونکی جنګیالی ډله ده چی د خپل بغاوت د مشروعیت له پاره شرعی دلیل بیان کړی مګر د دغه تآویل او تفسیر غلط کوی چی شرعاً باطل وی لکه چی خوارجو په (۳۷ هـ ۶۵۳م کال) کی د امیرالمومنین علی رضی الله عنه د حکومت په خلاف کړی ؤ، او د خپل بغاوت د مشروعیت له پاره یې د قرآن کریم

«وَ مَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَأُولٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ» مبارک ایت وړاندی کړی ؤ.»[1]

حکم: په دی صورت کی هم مسلمان حکومت ته روادی چی د دغوی په خلاف جنګ وکړی، برابره خبره ده که د مسلمانانو حکومت عادل وی او که نه وی او پر مسلمانانو باندی فرض دی چی د دغه ډول حکومت سره د یاغیانو په ځپلو کی جنګی ملاتړ وکړی.

اووم ډول: اووم داسی یوه ډله چی د عادل حکومت په خلاف جنګ ته ملا وتړی او بغاوت ورڅخه وکړی چی د دغه پاچا او حاکم په مشروع طریقه د حکومت واګی په لاس کی نیولی وی، او د دغه امارت شرعاً، قانوناً او هم عرفاً روا هم وی. مګر یاغی ډله یې نسکورول غواړی.

حکم: په دغه صورت کی هم د یاغیانو د ختمولو په خاطر حکومت ته جنګ کول روادی. برابره خبره ده که له بغاوت کوونکو سره شرعی دلیل وی او که نه وی. او پر مسلمانانو

۱- الکامل فی التاریخ دویم ټوک ۳۹۳ مخ د بیروت چاپ ۱۴۰۸هـ- ۱۹۸۹م مصنف: امام ابن اثیر متوفی ۶۳۰هـ ۱۲۵۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندی فرض دی چی د عادل او متشرع امام مرسته او ملاتړ وکړی. ځکه چی په اسلامی شریعت کی همدغی ډلی ته حقیقی یاغی ویل کیږی لکه چی امام شافعی رحمةالله علیه (متوفی ٢٠٤ هـ کال) په کتاب الام کی او امام مالک رحمةالله (متوفی ١٧٩هـ ٨١٢م کال) په مدونة الکبری کی ویلی دی چی:

«الباغی فی عرف الفقهاء الخارج عن طاعة امام الحق.»(١)

ترجمه: *دفقهاؤ په اصطلاح کی یاغی هغه چاته ویلی کیږی چی د متشرع امام له فرمان څخه وتونکی وی.*

او بیا دواړو دافتوی ورکړی ده چی پر مؤمنانو فرض دی چی د عادل او متشرع امام او حاکم ملاتړو کړی او د یاغیانو په ځپلو کی په جنگ کی برخه ورسره واخلی او د امنیت په قائمولو کی مددور سره وکړی.

د شیعه مذهب فقهاو د یاغی تعریف داسی کړی دی:

«باغی و اهل بغی هر کسی است که بر امام و پیشوای عادل خروج کند و مسلحانه بشورد. جهاد این فرقه با دعوت و درخواست آن امام و یا کسی که آنرا امام تعیین و منصوب کرده باشد بر مسلمانان واجب است به طور کفائی مگر آنکه توبه نمائید»(٢)

اتم ډول: اتم ډول هغه لویه ډله ده چی د یوظالم حکومت په خلاف پاڅون وکړی، داسی حکومت چی په جبر او زور قائم شوی وی، امیران، والیان او چارواکی یې فاسق وی. پداسی حال کی چی پاڅون کوونکی د عدالت او حدودالله داقامت او دحقوق الله او حقوق العباد داحیاء له پاره پاڅون کړی وی، او د دوی له ظاهری حالت څخه داسی څرگند یږی

١- کتاب الام څلورم ټوک پ ١٣٥ مصنف: امام شافعی، بیروت چاپ ١٤٠٢ هـ المدونة الکبری لومړی ټوک ٤٠٧ مخ.

٢- تبصرة المتعلمین ص ٨١٠، مصنف: علامه «حسن بن یوسف بن مطهر. المختصر النافع، ص ١٣٤ مصنف: محقق علامه حُلی «ابوالقاسم نجم الدین جعفر بن حسن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې نیک او ښه وګړي دي، فسق او فجوریې نه وي کړي.

داسلامي امت فقهاؤ د دغې ډلې په هکله ویلي دي: چې مؤمنانو مصلحینو ته پکار دي چې د دوی او دحکومت ترمنځ سوله وکړي، پداسې ډول چې حکومت ته ووايې چې د پاڅون کوونکو غوښتنې ومنې ځان اصلاح کړي او اسلامي شریعت قائم کړي. که حکومت ورسره قبوله کړه ښه ترښه او که نه نوپرنورو مومناهم لازم دي چې د پاڅون کوونکې ډلې مرسته وکړي. او دفاسق حکومت په خلاف په جهاد کې ورسره ګډون وکړي.(۱)

حکم: د دغه ډول پاڅون کوونکو په هکله جمهورو فقهاو اواهل حدیثو دا حکم کړی دی چې دوی هم یاغیان دي او دحکومت په خلاف یې پاڅون ناروا دی. ځکه یوځل چې دیوامیر امارت قائم شوی وي، په مملکت کې یې امن راوستلی وي او د مملکت نظم او نسق د ده له انتظام لاندې چلیږي دهغه په خلاف قیام حرام دی. برابره خبره ده که هغه ظالم وي که عادل او که په هره طریقه یې حکومت نیولی وي مګر دا چې دغه حاکم دډاګیز کفر مرتکب شي.(۲)

مګر دفقهاؤ اکثریت ویلي دي چې: دغه ډول پاڅون کوونکي یاغیان نه دي او د دوی قیام حق دی او نورمؤمنان باید د دوی ملاتړ وکړي لکه چې امام ابوحنیفه رحمة الله علیه کله چې زید بن علي بن حسین رضی الله عنه په ۱۲۱ هـ ۷٤٤م کې داموي خلیفه هشام بن عدالملک بن مروان په خلاف پاڅون وکړنو امام اعظم صیب و فرمایل:

«دجهاد له پاره دزید دغه پاڅون دبدرغزا ته ورته دی.»(۳)

۱- تفسیر معارف القران ۸ تېو ۱۱۲ مخ

۲- مبسوط، باب الخوارج، فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷، کتاب السیر باب البغاة.

۳- ابو حنیفه حیاته وعصره اراءه وفقهه ص ٦۳ مصنف شیخ ابوزهره. المناقب لمومړی ټوک ۵۵ مخ مصنف ابن البزازي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاورته وویل: داسي چي ده نو ته ولی په جهاد کی ورسره برخه نه اخلي
امام صیب په خواب کی ورته وویل: زه د خلکو د هغو امانتونو له امله پاتی یم چی له ماسره یې کینبودلی دی. خو مالی مرسته به هرومرو ورسره کوم.

• او بیا یې لس زره درهمه مالی مرسته ورته ولیږله او استازی فضیل بن زبیر ته یې وویل: امام زید بن علی ته زما عذر وړاندې او بیان کړه.

او ځینی تاریخ پوهانو لیکلی دی: کله چی امام ابو حنیفه رحمه الله د حضرت زید بن علی د پاڅون په هکله وویل چی:

خروجه یضاهی خروج رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم بدر.

او پوښتونکی ورته وویل: داسي چي ده نو ته ولی نه ملګری کیږی امام صیب په ځواب کی ورته وویل:

«لو علمت ان الناس لا یخذلونه ویقومون معه قیام صدق لکنت اتبعه فاجاهد معه من خالفه.»(١)

یعني که زه پوهیدلای چی وګړی به دی نه شرمنده کوی او له ده سره په صداقت سره دریږی نو ما به هرومرو د ده متابعت کړی وای او د ده د مخالفینو په مقابل کی به می جهاد کړی وای.

په هر صورت د څلور سوه ملیونه مسلمانانو متبوع امام ابو حنیفه رح که په وسله وال جهاد کی له امام زین العابدین زید بن علی.» سره ګډون نه وکړی مګر مالی مرسته یې ورسره کړی وه او نور وګړی د ده په دعوت ورسره ملګری شوی وو او بیعت یې ورسره کړی و.

دغه راز کله چی په ١٤٥ هـ ٧٦٨م کی محمد نفس زکیه د عباسیانو د دویم خلیفه ابو جعفر منصور عباسی په خلاف پاڅون وکړ او په مدینه منوره کی یې د عباسیانو د حکومت په

١ - روض النفیر ٢٦٠ مخ امام ابو حنیفه کی سیاسی زندگی ١٤٠ مخ مناظر حسن گیلان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاف دجهاد اعلان وکړ نو امام مالک امام دارلهجرة له محمد نفس زکیه سره د مرستی کولوفتوی جاری کړه اوخلکو ته يې حکم وکړ چې له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړی.

خلکو امام مالک رحمه الله ته وویل: زمونږ پرغاړوکی خواوس د منصور د بیعت رسۍ پرته ده؟

امام مالک رحمه الله فتوی ورکړه چې منصور له تاسی څخه په زوربیعت اخیستلی دی اود مجبور وګړی بیعت نه صحیح کیږی. هماغه وچې د مدینی منوری خلکو د امام مالک صیب له فتوی سره سم له محمد نفس زکیه سره بیعت وکړ. په کوفه کی د محمد نفس زکیه وروړ ابراهیم نفس مرضیه دوروړله پاره له خلکو څخه بیعت اخیست نو امام اعظم رحمة الله علیه له مالی مرستی سره سره د محمد نفس ذکیه د پاڅون په ټینګتیا سره ملاتړ وکړ او د منصور په خلاف يې د دغه دجهاد تائید وکړ تر دی چې د غه دواړه وروڼه او د هغوی په سلګونو پلویان په ١٤٥ (هـ ٧٦٨م کال) کی د عباسی خلافت دواکمن له پلوه شهیدان کړای شول. (١)

د دغه تحریک ملاتړ امام ابو حنیفه علنی کاوه لکه چې امام یافعی ویلی دی:

«کان ابو حنیفة یجهر بالکلام ایام ابراهیم جهاراً شدیداً .» (٢)

یعنی امام ابوحنیفه د ابراهیم «نفس رضیه» ملاتړ د عباسی حکومت په خلاف په ډاګه او په ټینګه سره کاوه.

لنډه دا چې امام مالک او امام اعظم ابوحنیفه رحمةالله علیهما او د اسلامی امت اکثرو فقهاؤ او مفسرینو داسی پاڅون ته بغاوت نه دی ویلی چې د فاسد جابر حاکم او د هغه د فاسد نظام د نسکو رولو او پرځای باندی يې د سوچه اسلامی نظام دراوستلو ، د أمن او

١- البدایه والنهایه لسم ټوک ٨٤ مخ ، ابوحنیفه حیاته وعصره ارائه وفقهه ٣٧ مخ ، الکامل فی التاریخ ج ٥ص ١٩٧ ، تاریخ بغداد ١٣ ټوک ٣٤٦ مخ ، تاریخ ابن عساکر ج ٢ ص ٢٥٥ .

٢- روض النفیر لومړی ټوک ٣٠٠ مخ دامام یافعی تصنیف ، امام ابو حنیفه کی سیاسی زندګی ص ٣٠٨

(c) ketabton.com: The Digital Library

حدود الله د پلي کولو په تکل پاځون کړي وي. بلکې دا حق پاڅون او جهاد دی او پرمؤمنانو يې ملاتړ فرض دی.

بغاوت هغه ته ويل کيږي چې د اسلامي حکومت د يو عادل، متقي او متشرع حاکم په خلاف د مفسدينو او فاسقانو له پلوه د عادل، پاچا او اسلامي نظام د نسکورولو له پاره وي.

پر مسلمانانو باندي فرض دي چې د دغه ډول نامشروع او اسلام د ښمنه بغاوت د ختمولو له پاره د حکومت ملاتړ او ملگرتيا وکړي.

احکام او مسائل

مفسرينو او فقهاؤ د دغو مبارکو اياتونو په تفسير کې د باغيانو په باره کې يو شمير فقهي او شرعي مسائل بيان کړي دي چې لنډيزيې په لاندې ډول وړاندې کولی شي:

الف: د باغيانو د ځپلو له پاره له عادل حکومت سره په جهاد کې گډون کول فرض کفائي دی. که يو شمير خلکو گډون پکې وکړ له ټول أمت څخه بس والي کوي.(١)

ب: باغيان مسلمانان دي په بغاوت سره نه کافريږي.

ج: لومړی به دعوت ورکولی شي چې له بغاوت څخه لاس واخلي نوکه يې ومنله ښه وترښه اوکه يې ونه منله جنگ به ورسره کولی شي خو په جنگ کې به حکومت د غه لاندې شرعي احکام او مسائل په نظر کې نيسي:

لومړی: حکومت به د جنگ پيل نه کوي. يعنې ترڅو چې باغيانو جنگ پيل کړی نه وي حکومت به يې ابتدا ء نه کوي.

---

١ - فتاوی فتح القدير پنځم ټوک ٣٣٤ د بيروت چاپ مصنف امام ابن همام حنفي متوفی ٨٦١هـ ١٤٨٤م
تفسير مدارک پنځم ټوک ٦٩ مخ د لاهور چاپ مصنف امام نسفي عبدالله بن احمد حنفي متوفی ٧٠١هـ ١٣٢٤م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم: له جنګ څخه به د حکومت مقصد د یاغیانو له بغاوت څخه پښیمانه کول او ایل کول وی نه د هغوی وژل ځکه چې مؤمنان دی.

دریم: جنګی بندیان به یې نه وژنی.

څلورم: مالونه او شته یې غنیمت کولی نه شی او نه به یې ولجه کوی.

پنځم: اولادونه یې مریونه او مینځې کولی نه شی.

شپږم: د یاغیانو د ایل کولو له پاره له هغوی سره په جنګ کی له کافرانو او مشرکانو څخه د مرستی او کومک غوښتنه به نه کوی.

اووم: دهغوی د شتو او مالونو په غوښتلو سره به له هغوی سره اوربند او سوله نه کوی.

اتم: د یاغیانو کورونه به نه سوځوی. یعنی اور به ورته نه اچوی.

نهم: ونی به یې نه قطع کوی او نه به یې له بیخ څخه وهی.

لسم: که په جنګ کی یاغیان قتل کړای شی نو په دار ځوړند کول یې حرام دی. د تشهیر په خاطر. دغه راز مثله کول یې او د سرونو ځوړند کول یې هم حرام دی.

یوولسم: د یاغیانو د تسلیمولو په خاطر پر هغوی باندی د اوبو او ارتزاقی مواد و بندول روادی پردی شرط چې ښځی او کوچنیان یې ورسره نه وی.

دوولسم: له جنګ څخه تښتیدونکی یاغیان او ماتی خوړلی به تعقیبولی نه شی.

دیارلسم: د یاغیانو ښځی. خویندی میندی اولونه به نه قتل کولی شی نه به وهلی شی نه به بندی کولی شی که څه هم مجاهدینو او د مسلمانانو امیر ته شکنځل هم وکړی پیغورونه ورکړی او ستغی سپوری هم ورته ووایې.

څوارلسم: که د یاغیانو مالونه یې نیولی وی نو د جنګ له ختمیدو او تسلیمیدو څخه وروسته به یې بیرته ورکوی.

پنځلسم: که د جنګ په دوران کی د یاغیانو مال ته د حکومت ضرورت شی نو مصرف کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ورته روا دي او تاوان هم نه لري مګر بې ضرورته روانه دي.

شپاړسم: کله چې ياغيان تسليم شي نو که په جنګ کې يې د حکومت وګړي وژلي وي يا يې د حکومت مال تلف کړي وي نو نه پرې قصاص کولی شي نه تاوان ورڅخه اخيستلی شي او نه کومه بله سزا ورکولی شي.(۱)

علامه الوسي حنفي (متوفي ۱۲۷۰هـ کال) په خپل تفسير ورح المعاني کې او امام قرطبي په خپل تفسير کې له حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړی دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته فرمايلي يې دي: **«يَا ابْنَ أُمِّ عَبْدٍ هَلْ تَدْرِي كَيْفَ حُكْمُ اللهِ فِيمَنْ بَغِيَ مِنْ هذه الْأُمَّة؟» قَالَ: اللهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: لَا يُجْهَزُ عَلَى جَرِيْحِهَا وَ لَا يُقْتَلُ أَسِيْرُهَا وَ لَا يُطْلَبُ هَارِبُهَا وَ لَا يُقْسَمُ فَيْؤُهَا».** (۲)

ترجمه: *ای د أم عبد د مور زويه: ايا ته پوهيږې د هغه چا په باره کې چې د مؤمنانو له دغه امت څخه وي او بغاوت وکړي حکم څه دی؟ هغه وويل: الله او د هغه رسول ښه پوهيږي. ويې فرمايل: په ياغي کې د الله حکم دا دی چې ټپي به يې نه تعذيبوي، بندي به يې نه شي وژلی، تښتېدونکي يې تعقيبولی نه شي او مال يې تقسيمولی نه شي.*

اوولسم: کوم ياغيان چې په جنګ کې ونيول شي تر هغه پورې به يې اسلامي حکومت بندي کوي چې توبه او باسي او له بغاوت څخه د پښيمانتيا او توبې په صورت کې به خوشې کولی شي او اسلامي عادل حکومت به دا ژمنه ورڅخه واخلي چې بيا به د اسلامي حکومت په خلاف بغاوت نه کوي.

د شيعه مذهب فقهاو، ويلي دي:

ياغيان پر دوه ډوله دي: يو هغه چې «ذي فئه» وي، يعنې منظم او تنظيم ولري او د

۱- فتاوی فتح القدير پنځم توک ۳۳۷ مخ، کتاب السير باب البغاة، ألفقه على المذاهب الأربعة پنځم توک ۴۱۷-۴۱۸ مخونه کتاب الحدود، دبيروت چاپ.

۲- تفسير روح المعاني ج ۲۵ ص ۱۵۱ تفسير قرطبي ج ۸ ص ۲۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگیالیو په منظمه توگه روزنه کوي، د دغې ډلې په باره کې حکم دا دی چې حکومت ورسره و جنګیږي، او که ټپي یې ونیول شي وژلې شي، او تیښته کوونکي یې تعقیبولي شي ترڅو په بشپړه توګه تیت او پرک شي او د فساد ځاله ختمه او له منځه یوړلې شي.

دویم ډول «غیر ذی فئه» یاغیان دي. او دا هغه دي چې تنظیم او سازمان او ګوندي تشکیلات ونه لري؛ بلکې یوازې هماغه کسان وي چې په معرکه کې موجود وي.

د یاغیانو د دې ډلې په باره کې حکم دا دی چې مجروح یې اعدام کولی نه شي، او تښتیدلي یې تعقیب کولی نه شي. (۱)

پاتې شوه د یاغیانو د اموالو مسئله: د هغو په هکله فقهاو ویلي دي چې اموال یې لوټ کولی نه شي، ښځې او اولادونه یې د بندیانو په توګه نیولی نه شي. مګر د یاغیانو هغه اموال چې د جنګ په ډګر کې ونیولی شي د غنیمت په توګه ورڅخه اخیستلی شي. (۱)

اتلسم: که یاغیانو د بغاوت په مهال کې پر کومه سیمه قبضه کړې وي او د سیمې له خلکو څخه یې زکات او نور محصولات اخیستلي وي او بیا په همدغه کال کې اسلامي حکومت دغه سیمه ورڅخه ونیسي او یاغیان ختم کړي نو اسلامي حکومت ته روانه ده چې په دویم ځل له خلکو څخه زکات او نور محصولات وغواړي، برابره خبره ده که یاغیانو هغه په مشروع لاروکې مصرف کړي وي او که په نامشروعو لاروکې یې لګولي وي.

مګر که د سیمې اغنیاء یې په خپله رضامندي ورکوي نو بیا روا ده.

نولسم: که یاغیانو په نیولې شوې سیمه کې شرعي محکمې جوړې کړې وي او د سیمې د خلکو ترمنځ یې پریکړې او فیصلې کړې وي او بیا اسلامي حکومت د وی ختم کړي او سیمه ورڅخه ونیسي نو که چیرې د هغوی کړې فیصلې له شریعت سره سمې وي. اسلامي

۱- فقه سیاسی اسلام، ص ۲۳۰-۲۳۱، مصنف: ابوالفضل شکوری - جامع عباسی ص ۱۵۵، مصنف شیخ بهاء الدین عاملی - تبصرة المتعلمین ص ۸۰ په لنډیز سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وی حکومت به یې نه بدلوی او پر خپل حال به یې پریږدی. او که غیر اسلامی وی او اسلامی حکومت ته د قبول وړنه وی نو اسلامی حکومت حق لری چی دهغوی فیصلی منسوخی کړی.

ڼویشتم: په اسلامی محاکمو کی د یاغیانو شهادت قبلولی نه شی ځکه چی هغوی د عادلانه شرعی نظام او حکومت په خلاف قیام او جنګ کړی دی، چی په اسلامی شریعت کی فسق دی او د فاسق شهادت په شریعت کی نامنظور دی. امام محمد رحمةالله علیه ویلی دی: که یې د اسلامی عادلانه نظام په خلاف جنګ نه وی کړی نو بیا یې شهادت قبلولی شی او که جنګیدلی وی نو بیا نه شی قبلولی.(۱)

دوهم ټوک

دصلحی احکام

تفسیر پوهانو دسولی مسائل او احکام د دغو مبارکو ایاتو نو په تفسیر کی په زیات تفصیل سره بیان کړی دی چی زه یې دلته نچوړ یعنی خلاصه په لاندې ډول بیانوم:

الف: امام فخرالدین رازی محمد بن عمر بن حسین رازی (متوفی ٦٠٦ هـ ۱۲۲۹ م کال) په تفسیر مفاتیح الغیب کی چی په تفسیر کبیر سره مشهور دی ویلی دی:

دصلحی شرعی حکم عام دی که د دوه ډلو ترمنځ وی، که د دوه ملتونو ترمنځ وی او که د دوه کسانو تر منځ وی ځکه خوالله تعالی فاصلحوابینهما فرمایلی دی او بینهم یې نه دی ویلی. دغه راز فاصلحوابین اخویکم یې ویلی دی. یعنی د تاسی د وروڼو تر منځ بین اخوة یې نه دی ویلی. مطلب دادی چی که شخړه د ډیرو کسانو ترمنځ وی او که د دوه

۱ - تفسیر جصاص دریم ټوک ۴۰۳-۴۰۴ دلاهور چاپ مصنف: امام ابوبکر جصاص حنفی متوفی ۳۷۰ هـ فتاوی فتح القدیر پنځم ټوک ۳۳۷-۳۳۸ باب البغاة کتاب السیر.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسانو ترمنځ وي سوله یې په منځ کې وکړئ.

دغه راز ورونه عام دي که سکني ورونه وي، یعنی له یو مور او پلار څخه وي او که دیني ورونه وي په منځ کې یې سوله وکړئ.

دغه راز د جنگ کلیمه هم عامه ده که وهل ټکول یې سره کړي وي، که یو بل ته په مورچل کې سره ناست وي او که سوک څپېړه یې سره کړي وي یا یې ناندري سره وهلي وي او یو بل ته یې ستغې سپورې سره کړي وي او بیا سره مرور او یو له بل څخه خفه او مانیجن وي نو تاسي یې په منځ کې سوله وکړئ. (۱)

ب: که سوله کوونکي د ځواک او قدرت خاوندان وي او د جنگ کوونکو پر دواړو خواؤ خپله سوله او د سولې خپل تجویز قبلولی شي نو بیا صلحه کول پرې واجب دي ځکه چې الله تعالی امر کړی دی چې «فاصلحوا بینهما» یعنی د دواړو جنگ کوونکو ډلو ترمنځ سوله وکړئ. نو امر د وجوب له پاره دی.

ج: که د خپلې سولې تنفیذ قدرت نه لري د هغوی په باره کې أمر د ندب له پاره دی، هغوی ته مستحب دی چې د جنگ کوونکو دوډلو مومنانو ترمنځ صلح وکړي. ځکه چې د خیر او ثواب کار دی او کیدای شي چې د دوی د منځګړیتوب په توسه د هغوی ترمنځ اوربند او سوله وشي. (۲)

د: که چیرې د دواړو جنگ کوونکو مؤمنانو ډلو جنگ د مادیاتو او سیاسي اقتدار په خاطر وي او د یوې ډلې جنگ هم د حق په خاطر او د اسلامي نظام په خاطر نه وي نو مؤمنانو ته پکار دي چې دواړو ته نصیحت وکړي او د یوې ډلې پلوي هم ونه کړي د داړو و ترمنځ د سولې او روغې جوړې هڅې وکړي. او دغه ډول سوله هم تفسیر پوهانو واجب نه بلکې

۱- تفسیر کبیر ۲۷ ټوک د حجرا سورت ۱۲۹ مخ د بیروت چاپ تاریخ ۱٤۱۷ هـ ۱۹۹۷م.

۲- تفسیر احکام القران دریم ټوک ٤٠١ مخ دابوبکر جصاص تصنیف.

۳- تفسیر احکام القران دریم ټوک ٤٠١ للجصاص حنفي، تفسیر جلالین ٤٢٨ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستحب ګڼلی ده. (٣)

هـ: مصلحین یعنی سوله کوونکی باید متقیان وي او د صلحې کولو په دوران کې په سوچه او سپیڅلې نیت سره د سولې داعیه پیل کړي ځکه چې الله تعالی سوله کوونکو ته په خطاب کې فرمایلی دي:

«وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» او له الله تعالی څخه د سولې کولو په پروسه کې وویرېږئ ای مصلحینو څو الله تعالی پر تاسې باندې رحم وکړي او سوله مومثبته نتیجه ورکړي، د الله تعالی په نزد د اجر او ثواب مستحق وګرځیږي.

سوله کوونکو ته پکار دي چې په دوی کې د دې صلاحیت، ظرفیت او استعداد وي چې د دوه کسانو تر منځ روغه جوړه وکولی شي. د جنګ او ر مړ کولی شي نو دوی ته لازم دي چې مسلمانانو ته خیر ورسوي او سوله یې وکړي.

دویم دا چې مصلحین په خپله سوله کې کوم شخصي مادي غرض ونه لري، سوله یې له ځان ښودنې څخه پاکه وي.

د: د سوله کوونکو دا شرعي مسئولیت دي چې له اوربند څخه وروسته هغه أسباب او عوامل معلوم کړي چې د دواړو ډلو ترمنځ د جنګ باعث ګرځېدلی دي او د دوی ترمنځ یې ور وری په دښمنۍ سره بدله کړې ده.

ز: کله چې سوله کوونکی د دواړو ډلو ترمنځ سوله کوي نو د دائمي سولې له پاره به هلې ځلې کوي او د دواړو ترمنځ به په عدل او انصاف سره پریکړه او فیصله کوي، د خپلوی، دوستي، لساني، قومي، سیمه ئیز تعصب، ناروا ننګ او جاهلي غیرت په وجه به حق ته شانه ګرځوي. (١)

١- تفسیر صفوة التفاسیر دریم ټوک ٢٣٤ مخ د بیروت چاپ ١٤٠٢ هـ - ١٩٨١ م ای فان رجعت وکفت عن القتال فاصلحو ابینهما بالعدل، دون حیف علی احدی الفئتین

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه داسي چي د سولي کولو په مهال کي د ظالم پلوي وکړي او د مظلوم حقوق تر پښو لاندي کړي ځکه چي پداسي کولو سره سوله کوونکي له ايمان څخه وځي لکه چي رسول الله عليه وسلم فرمايلي دي:

عن اوس بن شر حبيل انه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: **«مَنْ مَشَى مَعَ ظَالِمٍ لِيُقَوِّيَهُ وَ هُوَ يَعْلَمُ اَنَّهُ ظَالِمٌ فَقَدْ خَرَجَ مِنَ الْاِسْلَامِ رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِيْ شُعَبِ الْإِيْمَانِ.»**.[١]

ترجمه: *له اوس بن شرحبيل رضي الله عنه څخه روايت دي چي ده له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل چي ويي فرمايل: چاچي له ظالم سره د دي له پاره ملګرتيا وکړه چي د مظلوم په مقابل کي يي پياوړئ کړي او ده ته ښه معلومه وي چي دي ظالم دي خو سره له دي هم دي ملګرتيا ورسره کوي، پلوي او مرسته يي کوي. نو په تحقيق داسي شخص له اسلام څخه ووت.*

يعني بشپړ مسلمان نه دي. دا حديث امام بيهقي په شعب الايمان کي روايت کړي دي.

مطلب دا چي مصلحينو ته پکار دي چي په سوله کي اسلامي عدل او انصاف په نظر کي ونيسي او په سوله کي له ظلم او تيري څخه ځان وساتي او همدغه د الله تعالى حکم دي او سوله کوونکو ته يي فرمايلي دي:

«فَاَصْلِحُوْا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَ اَقْسِطُوا، اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِيْنَ».

(دحجرات سورت ۹- آيت ۲۶ سپاره ٤۹ سورت)

يعني کله چي دوه جنګ کوونکي ډلي خپل منځي جنګ بند کړي او سولي ته غاړه کيږدي نواي سوله کوونکيو تاسي د هغوي دواړو تر منځ په عدل او انصاف سره سوله وکړئ: بيشکه چي الله تعالى له عدل او انصاف کوونکو سره مينه کوي.

ځکه چي دوي د الله تعالى د عدل او انصاف کولو پر حکم باندي عمل کوي، له روغي جوړي سره مينه لري او د سولي په شان په اجتماعي نيک عمل کي هڅي کوي او په انصاف

١- مشکوة دويم ټوک ٤٣٦ مخ د کراچي چاپ دچاپ تاريخ ١٣٩٩ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرد يې سرته رسوی.

دسولې د ينی ارزښت

داسلام په مقدس دين کی سوله خورا زيات او عظيم ارزښت لری ان تردی چی ددوه کسانو يا ډلو يا دوه ملتونو ترمنځ په سوله او روغه جوړه کی که اړتيا ورته پيدا شی نو اسلام ددی خبری اجازت ورکړی دی چی سوله کوونکی دروغی جوړی په دوران کی درواغ ووائی، سره له دې چی درواغ ويل شرعاً حرام او کبيره گناه ده مگر ددی له پاره چی دخلکو ترمنځ دذات البينی اختلافی فساد او وينو تويولو مخه ونيول شی درواغ ويل روا دی او شريعت دی ته درواغ نه دی ويلی لکه چی امام بخاری رحمة الله عليه په صحيح بخاری کی حديث روايت کړی دی چی په هغه کی رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی:

١- «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِى يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيُنَمِّى خَيْرًا أَوْ يَقُولُ خَيْرًا»(١)

ترجمه: *هغه ځوک درواغجن نه دی چی دخلکو ترمنځ سوله کوی، په خپلو درواغو سره خلکو ته خير او گټه رسوی او يا دخير او ښيگړی خبره کوی.*

دغه راز امام ابو داود رحمة الله عليه (متوفی ٢٧٥هـ ٨٩٨م کال) په سنن ابوداود کی داسی روايت کړی دی:

عَنْ حُمَيْدِ ابْنِ عَبْدِالرَّحْمنِ عَنْ أُمِّه أُمِّ كُلْثُومْ بِنْتِ عَقْبَة قَالَتْ: «مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللّه صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُرَخِّصُ فِىْ شَىْءٍ مِنَ الْكَذِبِ اِلَّا فِىْ ثَلَاثٍ كَانَ رَسُولَ اللّه يَقُولُ: لَا أُعِدُّهُ كَاذِبًا الرَّجُلَ يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ يَقُولُ الْقَوْلَ وَ لَا يُرِيْدُ بِهِ اِلَّا الْاَصْلَاحَ وَالرَّجُلَ يَقُولُ

١- صحيح بخاری څلورم ټوک حديث ٢٤٠٣ باب ليس الكاذب الذی يصلح بين الناس. كتاب الصلح

٢ سنن ابی درود، دويم ټوک ٣٢٦ مخ كتاب الأدب باب إصلاح ذات البين- حديث ٤٩١٣ دملتان چاپ دچاپ تاريخ سنه ١٣١٦هـ ١٩٢٩م

(c) ketabton.com: The Digital Library

فِي الْحَرْبِ وَالرَّجُلَ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ وَالْمَرْأَةُتُحَدِّثُ زَوْجَهَا. » (۲)

ترجمه: *له حميد بن عبدالرحمن بن عوف او هغه له خپل مور ام كلثوم بنت عقبة بن ابى معيط ځخه روايت كړى دى چى هغې رضى الله عنها ويلي دى: ما له رسول الله صلى الله عليه وسلم ځخه نه دى اوريدلى چى په هيڅ يو شى كى يې د دروا غـو ويلو اجـازت وركړى وى پرته له درى امـورو ځخـه او رسـول الله صلى الله عليـه وسلم وچى فـرمـا يل به يې: درى ډوله وګـړى كـه درواغ هم ووايې زه يې درواغجن نه ګنم:*

الف: يو هغه سړئ چى د خلكو په منځ كى سوله كوى. دى درواغ خبره كوى او په هغى سره يې مقصد اصلاح او روغه جوړه وى.

ب: دويم هغـه سـړى چى په جنګ كى درواغ وايې او د دښـمن په وړاندى لاپى وهى، يا مجاهدينو ته د مدد رارسيدو يا د ثبات له پاره نورى خبرى كوى او په درواغـو ژمنى ورسره كوى.

ج: دريم هغه سړئ چى خپلى ميرمن ته درواغ وايې چى دى زيا ته مـينه ورسره لرى. داددى له پاره چى ازدواجى نظام يې له تباهى ځخه وژغـورل شى، او كه نه په حقيقت كى داسى نه وى لكه ځرنګه چى په خوله ورته وايې، يا ميرمن ميړه ته دغه ډول خبرى په درواغو كوى.

تشريح: ډيرو حديث پوهانو د دغه حديث په تشريح كى زيات طولانى بحثونه كړى دى چى دهغـوى ټولو ذكر كـول دلتـه ممكن نه دى صـرف د موضوع د اهميت د ثبوت په خاطر د دوو امامـانو تشريح په زيات لنډيز سره ذكر كـوم ځو درنو لوستـونكو ته مسئله ځه ناځه روښانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي:

امام خطابي: امام خطابي أبو سليمان احمد بن محمد خطابي رحمة الله عليه (متوفى ۳۸۸هـ ۹۱۱م کال) دسولي د يوبل حديث په شرح کې ويلي دي:

«وفي الحديث حث وترغيب في اصلاح ذات البين واجتناب عن الفساد فيها ، لان الاصلاح سبب للاعتصام بحبل الله وعدم تفرق بين المسلمين، وفساد ذات البين ثلمة في الدين، فمن تعاطى اصلاحها ورفع فسادها نال درجة فوق ماينال الصائم القائم المشتغل بخويصة نفسه.»(١)

ترجمه: *په دغه حديث کې دخلکو ترمنځ سولې کولو ته هڅونه او ترغيب دی او دخلکو ترمنځ له اختلاف اچولو څخه منعه کول دي. دا ځکه چې سوله کول دالله تعالى په رسۍ يعنى قرآن کريم منګولې لګول دي او دمسلمانانو ترمنځ دتفرقې له منځه وړل دي، پداسې حال کې چې تفرقه او دخلکو ترمنځ اختلاف اچول په دين کې سوروی پيدا کول دي. نو هغه چاچې دخلکو ترمنځ سوله وکړه او دهغوی خپل منځي اختلاف يې ختم کړ نو دثواب او فضيلت هغه مقام ته ورسيده چې دنفلي روژې نيونکي او دشپې د نفلي عبادت کوونکي له مرتبو څخه اوچته ده . ځکه چې هغوی دواړه صرف دځان له پاره لګيا دي پداسې حال کې چې سوله کوونکې دنورو له پاره خيرغوښتونکې دي.*

امام غزالي: داسلامي امت نامتو فيلسوف مجتهد او روحاني شخصيت امام غزالي ابوحامد محمد بن محمد غزالي متوفى سنه ٥٠٥هـ ۱۱۲۸م په خپل کتاب احياء العلوم کې په صلحه کې د دروااغ ويلو په باره کې طولاني بحث کړی او هغه ځايونه يې بيان کړي دي چې درواغ ويل پکې روا دي او اسلامي شريعت اجازه پکې کړې ده أن تر دې چې امام غزالي رحمه الله په ځينې مقاماتو کې له رښتيا ويلو څخه درواغ ويل غوره ګڼلي دي چې

١- عون المعبود شرح ابی داود ۱۳ ديارلسم ټوک ۲۱٤ مخ باب في اصلاح ذات البين، كتاب الادب. دارالفكر بيروت دچاپ تاريخ ١٤١٥هـ - ١٩٩٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

دادی دنوموړی امام دکلام خلاصه دهغه په عبارت کی وړاندی کوم:

الکلام وسیلة الی المقاصد فکل مقصود محمود یمکن التوصل الیه بالصدق والکذب جمیعا فالکذب فیه حرام، وان امکن التوصل الیه بالکذب دون الصدق فالکذب فیه مباح ان کان تحصیل ذالک القصد مباحاً، وواجب ان کان المقصود واجباً، کمان أن عصمة دم المسلم واجبة. فمهما کان فی الصدق سفک دم امرئ مسلم قد اختفی من ظالم فالکذب فیه واجب مهما کان لایتم مقصود الحرب او اصلاح ذات البین ان استمالة قلب المجنی علیه الا بالکذب فالکذب مباح، الاانه ینبغی ان یحترز منه ما أمکن، لانه اذافتح باب الکذب علی نفسه فیخشی ان یتداعی الی ما یستغنی عنه و الی مالا یقتصر علی حدالضرورة، فیکون الکذب حرامافی الاصل الا لضرورة. (۱)

ترجمه: *خبری کول اهدافوته درسید لووسیله ده، نو هرهغه نیک هدف چی هغه ته رسیدل په رښتیا ویلو او دروا غ ویلو دواړو سره ممکن وی د رواغ ویل پکی حرام دی، او که چیری کوم داسی نیک مقصدوی چی دهغه ترلاسه کول په رښتیا ویلو سره ممکن نه وی؛ بلکی صرف په درواغ ویلو سره ترلاسه کیږی نو که چیرې دغه مقصد مباح وی درواغ ویل پکی مباح دی، او که چیری مقصد ترلاسه کول واجب وی نو درواغ ویل پکی واجب دی.*

دمثال په ډول له قتل او ناروا خون څخه دمسلمان ژغورل فرض دی نو دهغه دژغورلوله پاره درواغ ویل هم فرض دی. نو که چیری یو مظلوم شخص ستا په کورکی له ظالم قاتل څخه پټ شی یا په بل داسی ځای کی پټ وی چی تا ته معلوم وی او ظالم قاتل له تا څخه دبی گناه پټ شوی مظلوم پوښتنه وکړی چی تا لیدلی دی؟ نو که ته په دغه صورت کی رښتیا ووایې، ستا په رښتیا ویلو سره هغه بی گناه مظلوم وژل کیږی له همدې امله پر تا باندی دمظلوم دژغورنی له پاره درواغ ویل واجب دی. او ظالم قاتل ته ووایه: مانه دی لیدلی یازما کور ته نه دی راغلی.

دغه راز که چیری دجهاد مقصود له درواغ ویلو پرته نه ترلاسه کیږی یا د ذات البینی سوله نیکمرغه پروسه له درواغ ویلو پرته تحقق نه شی میندلی. پداسی حال کی چی ته پوهیږی چی له درواغ ویلو پرته دطرفین یا دیوپلوزړه سولی ته نه مایل کیږی نو پداسی صورت کی

۱- احیاء علوم الدین دریم ټوک ۱۲۷ مخ بیان مارخص فیه من الکذب، دبیروت د دارالمعرفة چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

درواغ ویل مباح دی.

په هر صورت له دی امله چی درواغ ویل په اسلامی شریعت که حرام دی نو تر څوپوری چی ممکنه وی باید احتراز او ډډه ورڅخه وکړای شی، ځکه چی یوځل پر ځان باندی د درواغ ویلو دروازه پرانستلی شی نو بیا د دی ویره پیدا کیږی چی له ضرورته پرته به هم درواغ وایې او عادت به یې وګرځیږی.

له پورتنی بیان څخه دا ثابته شوه چی داامام غزالی رحمه الله په نزد د مقاصدو په اعتبار درواغ ویل شرعا په دری ډوله دی: ۱- حرام ۲- واجب ۳- مباح او بیا امام غزالی رحمه الله هغه نبوی احادیث هم ذکر کړی دی چی په هغو کی استثنائی صورتونه بیان شوی دی چی د هغو له جملی څخه د بخاری او ابو داود ذکر شوی حدیثونه دی او نور یې په لاندی ډول دی:

۳- وقالت اسماء بنت یزید: قال رسول الله صلی الله علیه وسلم :

«كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَسَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ أَلَا رَجُلٌ كَذَبَ بَيْنَ الْمُسْلِمِيْنَ لِلصُّلْحِ بَيْنَهُمَا.»

ترجمه: *حضرت اسماء بنت یزید چی جلیل القدره صحابیه ده رضی الله عنها ویلی دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دبنیادم دهری درواغ خبری ویلو گناه پر هغه باندی ده، پرته له هغه سړی څخه چی دمسلمانانو په منځ کی په صلحه کولو کی درواغ وایي.*

داحدیث امام احمد په خپل مسند کی او امام ترمذی په خپل سنن کی روایت کړی دی، او امام ترمذی ویلی دی: داحدیث حسن صحیح دی.

٤- و رُوِيَ عَنْ أَبِي كَاهِلٍ قَالَ: وَقَعَ بَيْنَ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلَامٌ حَتَّى تَصَارَمَا فَلَقِيْتُ أَحَدَهُمَا فَقُلْتُ مَالَكَ وَلِفُلَانٍ فَقَدْ سَمِعْتُهُ يُحْسِنُ عَلَيْكَ الثَّنَاءَ؟ ثُمَّ لَقِيْتُ الْآخَرَ فَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ ذَالِكَ حَتَّى اَصْلَحَا ثُمَّ قُلْتُ: أَهْلَكْتُ نَفْسِي وَ أَصْلَحْتُ بَيْنَ هٰذَيْنِ: فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا أَبَا كَاهِلٍ: أَصْلِحْ بَيْنَ النَّاسِ أَيْ وَلَوْ بِالْكَذِبِ. (۱)

ترجمه: *له ابوکاهل أحمسی قیس بن عائذ کوفی رضی الله عنه څخه روایت کړای شوی دی چی*

۱- احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۳۷ رواه الطبرانی ۲- الاستیعاب ج ٤ ص ۳۰۱ حافظ ابن عبدالبر ٤٦٣ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلی یې دي: یوځل د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دوه صحابه کرامو ترمنځ اختلاف پیدا شو او دواړو یو بل ته ستغې سپورې وکړې تردې چې دواړو جنګ سره وکړ. ما اراده وکړه چې د هغو دواړو ترمنځ سوله وکړم نو زه د هغوی دواړو څخه یو ته لاړم او په درواغو مې ورته وویل: ته ولې فلانی ته په غصه او ورڅخه مرورېږې، ما خوله هغه څخه واوریدل چې ستا صفت یې کاوه او ته یې په نیکې سره یادولې؟ بیا له هغه څخه هماغه بل ته لاړم او هغه ته مې په درواغو د ده له پلوه داسې وویل تر دې چې دواړو سوله سره وکړه. بیا ما له خپل ځان سره وویل: ما خو د دوی دواړو ترمنځ سوله وکړه خو خپل ځان مې په درواغو ویلو سره هلاک کړ، بیا ما نبي صلی الله علیه وسلم له خپل دغه کار څخه خبر کړ، راته ویې فرمایل: أی ابوکاهله! د خلکو ترمنځ سوله کوه. یعنې که څه هم په سوله کې درواغ هم ووایې بیا هم ثواب دی. دا حدیث طبراني روایت کړی دی.

۵- وَعَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ الكِلَابِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَالِي أَرَاكُمْ تَتَهَافَتُونَ فِي الْكَذِبِ تَهَافُتَ الفَرَاشِ فِي النَّارِ، كُلُّ الْكَذِبِ يُكْتَبُ عَلَى ابْنِ آدَمَ إِلَّا أَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الحَرْبِ فَإِنَّ الحَرْبَ خَدْعَةٌ أَوْ يَكُونَ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ شَحْنَاءُ أَوْ يُحَدِّثُ امْرَأَتَهُ يُرْضِيهَا. رواه الطبراني. (۱)

ترجمه: او له نوّاس بن سمعان کِلابي څخه روایت دی چې ویلی یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته په خطاب کې وفرمایل: څه دي مالره چې زه تاسې وینم چې په درواغو ویلو کې داسې لوغړېږئ لکه پتنګ چې په اور کې لوغړېږي؟ د بنیادم هره درواغ خبره کول پر هغه باندې لیکلې شي، مګر هغه درواغ چې مجاهد یې د غازیانو د مورال او چتولو او د ښمن د وار خطا کولو له پاره په جنګ کې وایې، دغه درواغ ویل روا دي ځکه چې جنګ چلول او تدبیر دی. یا دا چې یو سړی د دوه داسې کسانو ترمنځ سوله کوي چې د هغوی دواړو ترمنځ د ښمني وي، او سوله کوونکې د هغوی دروغې جوړې په خاطر درواغ ووایې نو په عمل نامه کې یې نه لیکل کیږي. او دریم هغه څوک چې ښځه یې ورڅخه ناراضه او خفه وي او د هغې د پخلا کولو او رضامندۍ په خاطر هغې ته درواغ ووایې ورته روا ده. دا حدیث امام طبراني (متوفی ۳۶۰هـ ۹۸۳م کال) په خپل معجم کې روایت کړی دی.

۱- احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۳۸ ببان ما رخص فیه من الکذب

(c) ketabton.com: The Digital Library

دامام شوکانی نظر:

امام شوکانی رحمه الله (متوفی ۱۲۵۰هـ ۱۸۷۳م کال) په خپل کتاب نیل الاوطار کی له طولانی بحث او تحقیق څخه وروسته ویلی دی:

«واتفقوا علی جواز الکذب عند الاضطرار کما لو قصد ظالم قتل رجل وهو مختف عنده فله ان ینفی کونه عنده ویحلف علی ذلک ولا یاثم.» (۱)

ترجمه: *داسلامی امت فقهاؤ پردې باندی اتفاق کړی دی چی دسخت مجبوریت په مهال کی دروا غ ویل روا دی لکه چی یو ظالم دیو بی گناه سړی په ناحقه سره دوژلو اراده وکړی او هغه بیچاره له تا سره ځان پټ کړی او ظالم قاتل له تا څخه دهغه پوښتنه وکړی نو تا ته پکار دی چی هغه ته انکار وکړی او ورته ووایه چی له تا سره نشته او که پردی باندی قسم هم ورته وکړی نو پری نه گنهگاریږی.*

د ازهر پوهنتون د شیخ منصور علی ناصف فتوی:

دمصر د ازهر د پوهنتون معاصر سکالر او محدث شیخ منصور علی ناصف په خپل کتاب غایة المأمول شرح تاج الاصول کی پدی باره کی ویلی دی: **«وانما جاز الکذب و هو حرام فی هذه الامور لأهمیتها، فان الجیش حصن الامة فاذا انکسر ذهبت وضاعت، والخصام و الشقاق رأس کل مصیبة وبلاء والوفاق اصل کل خیروفلاح، و لاالاسرة الزوجیة هی الافراد التی تتکون منها الأمة فاذا انشأ الا ولادبین ابوین لانزاع بینهما بل یتبادلان الاجلال والمودة فانها تنشاء غالبا ذریتطیبة و نباتاً حسنا یکون دعامة قویة فی أمة تعیش فی هناء وسعادة.»** (۲)

۱- نیل الاوطار اووم توک ۲۹۲ باب الکذب فی الحرب دمصطفی بابی دمصر چاپ

۲- غایة المأمول پنځم توک ٤٤ مخ دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: په تحقیق سره درواغ ویل په دغو دريو امورو کی رواشوی دی سره له دی چی درواغ ویل شرعاً حرام دی. علت یې دادی چی دری واړه امور دأمت په بقاء او سالمیت کی بنستیز نخچ لري. ځکه چی فوځ داسلامی امت د سالمیت ټینګه کلاده که چیری دغه کلاماته شی نو اسلامی امت به دړی وړی او د دښمن په لاس به تالاترغه شی.

نو که چیری د دغی کلادژغورنی له پاره درواغو ویلو ته اړتیا پیداشی رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ورته اجازه ورکړی ده.

په سوله کی درواغ ویل ځکه روا دی چی خپل منځی جنګونه، شخړی او اختلافات د ټولو مصیبتونو، بدمرغیو او برباد یوبنسټ او پیلامه ده، پداسی حال کی چی اتفاق، وروروولی، خپل منځی روغه جوړه او صمیمیت د ټولو ښیګړو او هرډول نیکمرغیو اساس دی. نو که چیری دجنګونو اختلافاتو او شخړو دختمولو له پاره او دامنیت او وروولی داعادی له پاره په سوله کی درواغ ویلوته سخت ضرورت شی او له درواغ ویلو څخه پرته سوله ممکنه نه وی نو اسلامی شریعت اجازه ورته ورکړی ده.

دغه راز کورنی نظام او ازدواجی تړون دکهول او بیا د ټولنی دجوړیدو بنسټ دی نو که چیری په داسی کهول کی داولاد روزنه وشی چی دمور او پلار تر منځ نزاع نه وی بلکی مینه او متقابله احترام وی نو اولا دنیک وی او د ټولنی ګټوره ستن وی نو که دزوجینو ترمنځ دسوله ئیز ژوند دتداوم له پاره درواغ وویل شی روادی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول دالله تعالی حکم دی

دخلکو ترمنځ سوله کول دالله تعالی امر او حکم دی او مسلمانانو ته يې دقرآن کریم دانفال په سورت کی داسی فرمایلی دی:

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَ اَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَ اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِيْنَ. (١)

ترجمه: *ای مسلمانانو! پس تاسی له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کی سوله او دالله تعالی او د ده درسول حضرت محمد صلی الله علیه وسلم اطاعت وکړئ که چیری تاسی مومنان یاست.*

تفسیر: په دغه مبارک آیت کی الله تعالی دایمان او اسلام دصحت له پاره داشرط لګولی دی چی له الله تعالی څخه وویریږئ او په خپل منځ کی نزاع او جنګونه، شخړی او اختلافونه مه سره کوئ ځکه چی الله تعالی ستاسی ترمنځ اختلاف، بی اتفاقی او خپل منځی هر ډول، لفظی وی او که وهل ټکول اویا قتلان وی، کورنی وی او که اجتماعی، د دوه کسانو ترمنځ وی او که د دوه ډلوه یادوه اسلامی حکومتونو اویا دوه ملتونو یاد ملت او حکومت ترمنځ وی حرام ګرځولی دی.

نو هر هغه څوک چی ریښتینی مومن او مسلمان وی هغه په خپل منځ کی له اختلاف څخه ډډه کوی. او که احیاناً دنفس او شیطان په لمسه د دوی ترمنځه اختلاف پیدا شی برابره خبره ده دغه اختلاف عقیدوی، که علمی وی، حقوقی وی او که سیاسی وی، په غلطی سره وی او که په قصد سره وی، په خپله وی او که دنورو په لمسون وی. الله تعالی مسلمانانو ته حکم کړی دی چی په خپل منځ کی سوله سره وکړی او داسلام او مسلمانی حقیقت په ځانو نو کی پیدا کړی.

تقوی: په پورتنی مبارک آیت کی دسولی دتحقق له پاره بنسټیز معیار او شرط تقوی او له

١ - دانفال سورت لومړی ایت نهمه سپاره ٨ سورت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله تعالی څخه ویره په الله او په اخیرة باندی دایمان لرلو، دالله تعالی او د ده درسول د اطاعت په چمبه کی تاکلی دی. او دایو حقیقت دی او تجربی هم ثابته کړی ده چی که چیری په دواړو جنګیالیو ډلوکی تقوی او له الله تعالی څخه ویره موجوده وی نو دکلونو کشاله په څوساعتونو؛ بلکی په څوملتیونو او دقیقو کی هواریږی او سوله منځ ته راځی چی دمثال په توګه یې یوه نمونه دلته وړاندې کوم.

د حضرت حسن او حضرت معاویه رضی الله عنهما ترمنځ سوله

کله چی په ۴۰هـ، ۶۶۱م امیرالمؤمنین علی رض دخوارجوله پلوه شهید کړای شو، نو دهغه له تدفین څخه وروسته دحضرت علی کرم الله وجهه له مشر ځلویښت کلن زوی حضرت حسن رضی الله عنه سره دکوفی خلکو بیعت وکړ او حضرت معاویه رضی الله عنه ته یې پیغام ولیږه چی کوفی ته حاضر شی او بیعت ورسره وکړی. مګر حضرت معاویه رضی الله عنه له بیعت څخه انکاروکړ. او دواړو دخپل منځی جنګ له پاره دخلافت او حکومت په مسئله تیاری نیوه تردې چی د ۴۱هـ، ۶۶۱م دربیع الأول په میاشت کی دواړو خواؤدجنګ ډګر ته خپلی لښکری ولیږ دولی.

حضرت حسن رضی الله عنه له خپل هغه ځلویښت زره کسیز فوځ سره له کوفی څخه دشام لوری ته رهی شو چی د ده له پلار حضرت علی رضی الله عنه سره یې پر مرګ باندی بیعت کړی ؤ. دامام حسن فوځ مداین ته ورسیده او هلته په قصر بیضاء کی تم شو، مدائن دشام، حجاز او عراق پرپولو باندې واقع دی. او مدائن دری نیم زره ۳۵۰۰ قبل مسیح دحضرت صالح علیه السلام او دهغه دامت دهستو ګنی سیمه او هیوادؤ.

له بل پلوه حضرت معاویه رضی الله عنه له سل زره «یو لک» شامی فوځ سره دکوفی پلوته رهی شو او په مسکن نومی سیمی کی دشام په پوله دجیل نو می نهرته څیرمه ډیره شو او دواړه فوځونه یوبل ته له ورایه ښکار یدل. (۱)

---

۱ - الکامل فی التاریخ دویم ټوک ۴۴۵ مخ دبیروت د ۱۴۰۸هـ، ۱۹۸۹ چاپ مصنف امام ابن اثیر متوفی ۶۳۰ هـ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی الله عنه دجنګ له پیل څخه دمخه یوه ورځ کله چې دواړو فوځونو ته نظر وکړ نو درسول الله صلی الله علیه وسلم هغه فرمان ورپه یاد شو چې ده له ابوبکرة رضی الله عنه څخه اوریدلی ؤ او هغه داسی چې له حضرت ابوبکره څخه روایت دی چې هغه ویلی دی: یو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم پرمنبر ناست و او حسن ته یې وکتل او بیا یی خلکو ته وکتل او بیا یې وفرمایل: زما دغه زوی سردار دی او الله تعالی به د ده په ذریعه دمسلمانانو د دوه لو یوډلو ترمنځ سوله وکړی.

له بل پلوه کله چې حضرت معاویه رضی الله عنه ته عمر و بن العاص رضی الله عنه وویل: دواړه پلوه لوی لوی فوځونه سره مخامخ شوی دی او ترهغه پوری به یو هم په شالاړ نه شی چې هغه بل یې ختم کړی نه وی. حضرت معاویه رضی الله عنه چې دابن العاص داخبره واوریده نو په ژړاشو او حضرت عمروبن العاص ته یې په ځواب کی وویل: ای عمرو! که چیری هاغه لښکریان دغه لښکریان په جنګ کی قتل کړی او دغه لښکریان هغه ووژنی نو دهغه لښکر د وژل شو یو دکونډو او یتیمانو اولادونو پالنه به څوک کوی او په قیامت کی به یې زه څه ځواب کوم؟ او د دی لښکر دوژل شو یو دکونډو اویتیمانو پالنه به څوک کوی او په قیامت کی به یې زه څه ځواب کوم؟(١)

امام بخاری رحمة الله علیه (متوفی ٢٥٦ هـ، ٨٧٩م کال) په صحیح بخاری کی دغه پیښه په مروی حدیث کی داسی راغونډه کړی او روایت کړی ده:

عَنْ اَبِی مُوسَی قَالَ: سَمِعْتُ الْحَسَنَ یَقُولُ اسْتَقْبَلَ وَاللهِ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ مُعَاوِیَةَ بِکَتَائِبَ اَمْثَالِ الْجِبَالِ، فَقَالَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: اِنِّی لَأَرَی کَتَائِبَ لَا تُوَلِّی حَتَّی تَقْتُلَ اَقْرَانَهَا، فَقَالَ لَهُ مُعَاوِیَةُ وَاللهِ کَانَ خَیْرَ الرَّجُلَیْنِ: اَیْ عَمْرٍو: اِنْ قَتَلَ هٰؤُلَاءِ، هٰؤُلَاءِ

١- العواصم من القواصم دویم ټوک ١٩٩ مخ دلاهور چاپ مصنف امام اوقاضی ابوبکر بن عربی اندلسی متوفی ٥٤٣ هـ، ١١٦٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَ هٰؤُلَاءِ مَنْ لِي بِأُمُورِ النَّاسِ؟ مَنَ لِي بِنِسَائِهِمْ مَنْ لِي بِضَيْعَتِهِمْ فَبَعَثَ اِلَيْهِ رَجُلَيْنِ مِنْ قُرَيْشٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ، عَبْدَالرَّحْمٰنَ بْنَ سَمُرَةَ وَ عَبْدَاللّٰهَ بْنَ عَامِرٍ بْنِ كُرَيْزٍ فَقَالَ: اذْهَبَا اِلَى هٰذَا الرَّجُلِ فَاعْرِضَا عَلَيْهِ وَ قُولَا لَهُ وَ اطْلُبَا اِلَيْهِ فَاَتَيَاهُ فَدَخَلَا عَلَيْهِ فَتَكَلَّمَا وَ قَالَا لَهُ وَ طَلَبَا اِلَيْهِ فَقَالَ لَهُمَا الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ اِنَّا بَنُو عَبْدِالْمُطَّلِبْ قَدْ اَصَبْنَا مِنْ هٰذَا الْمَالِ وَ اِنَّ هٰذِهِ الْاُمَّةَ قَدْ عَاثَتْ فِي دِمَائِهَا قَالَا: فَاِنَّهُ يَعْرِضُ عَلَيْكَ كَذَا وَ كَذَا وَ يَطْلُبُ اِلَيْكَ وَ يَسْأَلُكَ. قَالَ مَنْ لِي بِهٰذَا؟ قَالَا: نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَأَلَهُمَا شَيْئًا اِلَّا قَالَا نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَصَالَحَهُ فَقَالَ الْحَسَنُ: وَ لَقَدْ سَمِعْتُ اَبَابَكْرَةَ يَقُولُ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ اِلَى جَنْبِهِ وَ يُقْبِلُ عَلَى النَّاسِ مَرَّةً وَ عَلَيْهِ اُخْرٰى وَ يَقُولُ: اِنَّ ابْنِي هٰذَا سَيِّدٌ وَ لَعَلَّ اللّٰهَ يُصْلِحُ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ». (١)

ترجمه: له ابو موسی اسرائیل بن موسی بصری څخه روایت شوی چې ویلی یې دی: ماله حضرت حسن بصری رضی الله عنه(متوفی ۱۱۰ هـ ۷۲۷ م کال) څخه و اوریدل چې ویې ویل: په الله تعالی قسم دی حضرت حسن بن علی رضی الله عنهما (متوفی ۴۹ هـ ۶۷۲ م کال) څخه کله چې د حضرت معاویه رضی الله عنه(متوفی ۶۰ هـ، ۶۸۲ م کال) په مقابل کې د غرونو په شان لویې لویې لښکرې د جنګ له پاره تیارې کړې. نو د هغو په لیدو سره حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه (متوفی ۴۳ هـ، ۶۶۶ م کال) حضرت معاویه ته وویل: زه د داسې لښکر و کتارونه وینم چې تر هغه پورې به بیرته ستانه نه شي چې تر څو خپل سیالان حریفان قتل نه کړي. حضرت معاویه رضی الله عنه چې والله له عمرو بن العاص څخه غوره وځکه چې سوله یې غوښته عمرو بن العاص ته چې د جنګ هڅونه یې کوله وویل: ای عمرو: که چیرې زما لښکر د هغه فوځیان او د هغه لښکر زما فوځیان قتل کړي نو د الله

۱ – صحیح بخاری څلورم ټوک ۶۱۳ مخ کتاب الصلح د ملتان چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حضورکې به زما ځواب څوک و وایي او بیا د دغو مقتولینو او وژل شو یو مسلمانانو کونډو ښځو او یتیمانو پالنه به زماله پلوه څوک کوي، او د دوی مسئول به څوک وي؟

له همدې کبله حضرت معاویه رضی الله عنه له خپل پلوه د قریشو د بنو عبد شمس د قبیلې دوه تنه صحابه کرام حضرت عبدالرحمن بن سمرة د کابل فاتح (متوفی ۵۱هـ ۶۷۴م کال) او حضرت عبدالله بن عامر بن کریز د بلخ او تالقانو فاتح (متوفی ۵۹هـ، ۶۸۲م کال) رضی الله عنهما. (۱)

حضرت حسن رضی الله عنه ته د سولې له پاره ولیږل او هغوی دواړو ته یې وویل: تاسې دواړه د غه سړي ته لاړ شئ او د سولې کولو وړاندیزو رته وکړئ، او پدې باره کې تاسې دواړه خبرې ورسره وکړئ، او د هغه د سولې چې هر څومره او هر څرنګ شرطونه او غوښتنې وي، زماله پلوه د هغو د پوره کولو ذمه واری تاسې دواړه پر غاړه واخلئ.

هغوی دواړه امام حسن رضی الله عنه ته لاړل، له هغه سره یې خبرې وکړې او د معاویه رضی الله عنه د سولې پیغام یې ورته ورساوه. امام حسن رضی الله عنه دوی ته وویل: په تحقیق سره مونږ د عبدالمطلب او لادیو او مونږ د خلافت په ذریعه دغه مالونه د الله مخلوق ته ورکوو، او په تحقیق سره تر اوسه پوري دغه اسلامی امت خپلې وینې بهولې دي او په خپلوو ینوکې لمبیدلې دي. هغوی دواړ و ورته وویل: له همدې امله خو تا ته معاویه رضی الله عنه د سولې وړاندیز کړی دی او تا ته دغه او دغه امتیازات درکوي او له تا څخه ستا د سولې د شرطونو پوښتنه کوي. حضرت حسن ورته وویل:

زما د سولې د غوښتنو او شرطونو د پوره کولو ضمانت به څوک وکړي؟ هغوی دواړو، ورته وویل: مونږ دواړه ستا د غوښتنو د پوره کولو د هغه له پلوه ضامن او ذمه وار یو. حضرت

۱- طبقات ابن سعد پنځم ټوک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی ۲۳۰ هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم ټوک ۳۷۸ د بیروت ۱۴۱۵ هـ چاپ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی ۴۶۳ هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حسن رضی الله عنه به دسولی چی هر شرط وړاندی کړ هغوی دواړو به ورته ویل: مونږ یې د پوره کولو ذمه وار یو. پس حضرت امام حسن رضی الله عنه دخپلو شرطونو له تضمین څخه وروسته(۱) له هغوی سره سوله وکړه.

حضرت حسن بصری رضی الله عنه ویلی دی: ما له ابوبکرة رضی الله عنه (متوفی ٥٤ هـ کال) نفیع بن مسروح - مسروق څخه واوریدل چی ویې ویل: ما رسول الله صلی الله علیه وسلم ولیده چی پر منبر باندی ناست و او حسن رضی الله عنه یې ترڅنګ ناست و. رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت حسن ته وکتل او بیا یې خلکو ته وکتل او ویې فرمایل: زما دغه زوی سردار دی او ښایې الله تعالي به دده په ذریعه دمسلمانانو ددوه لویو ډلو ترمنځ سوله راولی.

نتیجه: تاریخ پوهانو لیکلی دی: حضرت حسن رضی الله عنه له خپل خلافت څخه تیر شو او دمسلمانانو وینی تویولو ته تیار نه شو او له شپږ میاشتی خلافت کولو څخه وروسته یې په سنه ٤١ هـ ٦٦١م دربیع الاول په میاشت کی دحضرت معاویه رضی الله عنه په لاس بیعت وکړ او له بیعت کولو څخه وروسته یې مدینی ته کوچ وکړ او هلته په سنه ٥٩هـ ٦٦٩م کی دپنجشنبی په ورځ دربیع الاول په یوولسمه د ٤٦ کلونو په عمر وفات شو او په جنة البقیع کی دخپلی مور بی بی فاطمه ترڅنګ دفن کړای شو.(۲)

۱- طبقات ابن سعد پنځم توک ۲۳ مخ بیروت چاپ مصنف امام ابن سعد متوفی سنه ۲۳۰هـ ذکر عبدالله بن عامر، الاستیعاب فی معرفة الاصحاب دویم توک ۳۷۸ دبیروت چاپ ١٤١٥هـ مصنف ابن عبدالبر قرطبی متوفی سنه ٤٦٣هـ ذکر عبدالرحمن بن سمرة

۲- الامامة والسیاسة لومړی توک ١٧٤ - ١٧٥ مخونه مصنف ابن قتیبه دینوری متوفی سنه ۲۷٦هـ ۸۹۹م مروج الذهب دویم توک ٤۲٦ مخ مصنف: امام مسعودی متوفی سنه ۳٤٦هـ ۹٦۹م - تاریخ ابن خلدون دویم توک ٥۳۰ مخ پرله پسی مصنف امام ابن خلدون متوفی سنه ۸۰۸هـ ١٤۳١م الکامل فی التاریخ دویم توک ٤٤٥ مخ مصنف امام ابن اثیر متوفی سنه ٦۳۰هـ ١۲٥۳م

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام حسن رضی الله عنه دهغی تقوی په نتیجه کی هغه پنځه کلنه اختلافی مسئله په ځو ساعتونو کی حل او هواره کړه چی په زرگونو قدسیه نفسونه داجتهاد په وجه پکی شهیدان او امت پر دوو برخو پکی ویشلی شوی و، چی الله تعالی یې نصیب کړی وه، او دالله تعالی پردی فرمان یې عمل وکړ چی «فاتقوا الله واصلحوا ذات بینکم»، امت یې بیرته متحد کړ او دغه کال ته دسنة الجماعة نوم ورکړای شو، یعنی داتحاد او یووالی کال.

اوس هم که په مونږ کی دتقوی ماده پیدا شی داسلامی امت ټولی ستونزی به سم له لاسه هواری شی او تیت او پرک ملتونه، خوری وری پرگنی به سره یو شی، او ټولی هغه بدمرغی به په نیکمرغی بدلی شی چی دخپل منځی شخړو، او اختلافاتو په نتیجه کی منځته راغلی دی، اودامت ټوله هوساینه او نیکمرغی یې تالا ترغه کړی ده.

هو، تقوی هغه بی سیاله نسخه ده چی دانسان ملکوتی صفت پیاوړی کوی او کله چی دغه صفت پیاوړی شی نفس اماره وژل کیږی چی په نتیجه کی یې انسان روحانی مقام ترلاسه کوی دځان غوښتنی او ځان پالنی روحیه پکی ختمیږی، دالله تعالی پر مخلوق یې زړه سوی او مهربانی پیدا کیږی، دمادیاتو د ترلاسه کولو له پاره نه خوله چاسره دجنگ او اختلاف تابیه نیسی او نه دخپلو مادی اغراضو، جاه او جلال له پاره دمعصومو انسانانو معصومی وینی تویول لاځه کوی دخپه کولو تصور یې هم نه کوی. دا دتقوی برکت دی په چا کی چی دغه الهی نسخه پیدا شی هغه پخپله هم سوله کوی او دخلکو ترمنځ هم سوله کوی. په کوم شخص کی چی دالله تعالی دغه تجویز کړی نسخه پیدا شی هغه له خپل اماره نفس ځخه پرته له بل هیچا سره هم جنگ نه کوی، مولانا جلال الدین رومی (رح) متوفی سنه ۶۷۲هـ ۱۲۹۵م ویلی دی چی داسی وگړی خو دخپل نفس په تزکیه داسی مصروف وی چی دخلکو ترمنځ سولی کولو ته هم وخت نه لری لکه چی په خپل نامتو کتاب مثنوی کی یې ویلی دی:

خود چه جای جنگ و جدال نیک و بد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کین عالم از صلحها هم میرمد
بسودایې جانان زجان مشتغل
بذکر حبیب ازجهان مشتغل

تقوی په انسان کی داسې صفت او ملکه پیدا کوی چی د ښمنان هم په خپلو سوله دوستو خبرو سره دوستان گرځوی لکه چی سعدی شیرازی (متوفی ۶۹۱هـ ۱۳۱٤م کال) په خپل منظوم کلام کی ویلی دی:

شنیدم که مردان راه خدا
دل دشمنان هم نکردند تنگ
ترا کی میسر شود این مقام
که با دوستانت خلافست وجنگ(۱)

الله تعالی دې په مونږ ټولو کی، یعنی جنگیالیو او هم سوله کوونکو کی د تقوی عنصر پیدا کړی څو اوسنی کشالی دوروری په مؤمنانه فضا کی هواری کړای شو الله تعالی او هم ملت ته له گرمتیا څخه نجات ومومو.

سوله کول غوره عمل دی

داسلام په مقدس دین کی دخلکو ترمنځ سوله کول هغه غوره او نیک عمل دی چی الله تعالی یې په قرآن مجید کی ستاینه کړی او فرمایلی یې دي:

«لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّنْ نَجْوَاهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَالِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا.» (۲)

ترجمه: *نشته خیر او نیکی په ډیروکی له پټو خبرو، جرگو او غونډو کولو او مشورو کولو ددوی کی*

۱- گلستان لومړی برخه ۱۱۱ مخ دملتان چاپ
۲- دنساء سورة ۱۱٤- آیت پنځمه سپاره ۱۷ رکوع ٤ سورة

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر پرته دهغه چا له غونډو کولو او مشورو څخه چې خلکو ته امر کوي د صدقاتو په ورکولو سره او دنورو نیکو چارو په کولو سره او د خلکو ترمنځ دسولې په کولو سره او هغه څوک چې دغه دري واړه چارې یا هره کومه یوه خاص دالله تعالی درضا مندی د ترلاسه کولو په خاطر وکړي، نو مونږ به ډیر ژر دوی ته لوی اجر او ثواب ورکړو.

تفسیر: په دغه مبارک آیت کی الله تعالی نوری ټولی هغه غونډې، مشوری، مرکی او خپل منځی پټ خواله کول بی ارزښته گڼلی دی چې صرف د دنیوی اغراضو او مقاصدو د ترلاسه کولو په خاطر وی؛ بلکی دالله تعالی په نزد صرف هغه غونډې او پټ پټیونی غوره او د ثواب جوگه دی چی د دری اجتماعی چارو د ترسره کولو له پاره وی:

۱- لومړی هغه غونډې چی له بی وزلو او مستمندو، وګړو سره د مرستی کولو په خاطر وی. دهغوی دخوراک، پوښاک، تعلیم، درملو او علاج، مسکن او نورو اړتیاؤ د پوره کولو په خاطر غونډه وکړای شی او بیا ددغی غونډې وګړی مشوره سره وکړي او بیا دبشری ټولنی بډای او شتمنو اغنیاؤ ته بلنه او ددی خبری دعوت ورکړی چی دخپلو صدقاتو فرضی وی او که نفلی وی په ورکولو سره دمصیبت ځپلو اوبی وزلو مرسته وکړی.

۲- خلکو ته دنیکو چارو د کولو او له ناوړو چارو څخه دمنعه کولو په خاطر غونډې او مشورې او د ټولنی داصلاح په تکل سره غونډېدل او بیا پردی فیصله او مشوره کول چی خپل دامر بالمعروف او نهی عن المنکر اصلاحی فریضه او دعوت څرنګ اغیز من ګرځولی شی او دمنکراتو مخنیوی باید څرنګ وکړی شی د دعوت منهج او اسلوب باید څرنګ وی او ..

۳- دریم دخلکو ترمنځ دسولې او روغی جوړی کولو له پاره غونډې او مشورې کول، او دخپلی سولی د پروسی د کامیابو لوله پاره پلانونه او اژنداوې جوړول أوبیا هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلي کول. برابره خبره ده که سوله کول په حقوقو کې وي او که د جنګونو په ختمولو کې وي، د دوه کسانو ترمنځ وي او که د دوه ډلو یا حکومتونو ترمنځ وي.

یادونه: تفسیر پوهانو ویلي دي: صدقات او د خلکو ترمنځ سوله کول دواړه په معروف کې شامل دي ځکه چې دغه دواړه هم نیکۍ چارې دي. (۱)

مګر دا چې الله تعالی دغه دواړه په خاصه توګه ذکر کړي دي د دوی پر اهمیت باندې دلالت کوي ځکه هر هغه څه چې له تعمیم څخه وروسته بیا دویم ځل په خصوصیت سره ذکر کولی شي هغه ډېر زیات مهم وي.

د ثواب ګټلو شرط: د دغو درې واړو د ثوابونو د ګټلو له پاره الله تعالی په دغه مبارک آیت کې دا شرط لګولی دی چې خاص دالله تعالی درضامندی د ترلاسه کولو له پاره وي. یعنې د دنیوي مقاصدو له پاره نه وي، دریا ءاو ځان ښودنې له پاره نه وي، دځانونو دمطرح کولو په خاطر نه وي. او که چیرې د دغو اهدافو د ترلاسه کولو په خاطر وي نو په دنیا کې یې دخلکو په انظار وکې سپکوي د سولې هلې ځلې یې له ناکامۍ سره مخ کوي اوله بل پلوه له هغو عظیمو اجرونو او ثوابونو څخه محروم او بې برخې کیږي چې الله تعالی یې له مخلصو سوله کوونکو او مصلحینو سره وعده کړې ده او هغه دا دي:

---

۱ – تفسیر قرطبي دریم ټوک ۲٤۵ مخ، تفسیر معارف القرآن دویم ټوک ٥٤٦ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دسولې فضائل أو ثوابونه:

په ذکر شوی مبارک آیت کی الله تعالی چی د کوم عظیم اجر وعده له مخلصو سوله کوونکو سره کړی ده رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغه تشریح په خپل مبارک حدیث کی داسی کړیده:

۱- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولُ اللهِ يَقُولُ: مَنْ أَصْلَحَ بَيْنَ اثْنَيْنِ اسْتُوجِبَ ثَوَابَ شَهِيْد.

ترجمه: *له ابوهریره رضی الله عنه (متوفی ۵۹ هـ کال) څخه روایت دی چی ویلی یې دی: ماله رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه واوریدل چی ویې فرمایل: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو یادوه حکومتونو ترمنځ سوله وکړه د یوشهید ثوابه ورته واجب او لازم شو.*

۲- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: مَنْ أَصْلَحَ بَيْنَ اثْنَيْنْ أَعْطَاهُ اللهُ بِكُلِّ كَلِمَةٍ عِتْقَ رَقَبَةٍ.

ترجمه: *حضرت أنس بن مالک (متوفی ۱۰۳ هـ، ۷۲٦ م کال) رضی الله عنه ویلی دی: چاچی د دوه کسانو یا دوه ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته دسولی د هری خبری کولو په بدل کی دیو مریې دازادولو اجراو ثواب ورکړی.*

۳-« وقال اوزاعی: ماخطوة احب الی الله عزوجل من خطوة فی اصلاح ذات البین و من اصلح بین اثنین کتب الله له براءة من النار. »

ترجمه: *امام اوزاعی عبدالرحمن بن عمرو (متوفی ۵۷۰ هـ، ٦۸۰ م کال) رحمة الله علیه ویلی دی:*

الله تعالی ته له هغه قدم اوګام اخیستلو څخه بل هیڅ یو قدم هم محبوب نه دی چی د خلکو ترمنځ دسولی کولوله پاره او چت کړای شی، یعنی په ټولو ګرځیدوراګرځیدو او سفرونوکی دسولی له پاره ګرځیدل راګرځیدل غوره دی. او چاچی د دوه کسانو یادوو ډلو ترمنځ سوله وکړه الله تعالی به سوله کوونکی ته د دوزخ له اورڅخه د خلاصون اجر او ثواب په عملنامه کی ولیکی. یعنی یوه سوله کول له جهنم څخه د نجات او خلاصون سبب ګرځیږی پدې شرط چی دالله د رضامندی په خاطروی.[1]

۱- تفسیر قرطبی دریم ټوک ۲٤۷ مع دبیروت چاپ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله کول له نفلي عبادت څخه أفضل دئ:

په اسلامي اجتماعي نظام کې د خلکو ترمنځ سوله کول خوراهسک مقام او فضیلت لري ان تر دې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له نفلي روژې نیولو او په شپه کې تمامه شپه له نفلي لمونځ کولو څخه افضل عمل ګڼلی دی لکه چې په یو حدیث کې یې فرمایلي دي:

«عَنْ اَبِی الدَّرْدَاءِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: اَلَا اُخْبِرُکُمْ بِاَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّیَامِ وَالصَّلٰوةِ وَالصَّدَقَةِ، قَالُوا: بَلٰی یَا رَسُولَ اللّٰهِ. قَالَ: اِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَیْنِ وَ فَسَادُ ذَاتِ الْبَیْنِ الْحَالِقَةُ.» (۱)

ترجمه: *له حضرت ابو درداء رضي الله عنه (متوفی ۳۲ هـ، ٦٥٥ م کال) څخه روایت دی چې ویلي یې دي: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: ایا زه تاسی ته پر داسې یو عمل خبر درنه کړم چې دغه کول له نفلي روژې نیولو څخه او له نفلي لمونځ کولو او له خیراتونو ورکولو څخه زیات افضل او له دغو ټولو څخه زیات ثواب لري؟ صحابه کرامو وویل: هو، ای د الله تعالی رسوله راته ویې ښیه حضرت رسول اکرم وفرمایل: دغه عمل د خلکو ترمنځ سوله کول دي. او د خلکو ترمنځ اختلاف او دښمني پیدا کول او خلک په جنګ سره أچول د اختلاف اچوونکي دین ختموي.*

امام خطابي رحمة الله علیه ویلي دي: په دغه مبارک حدیث کې د خلکو ترمنځ سولې کولو ته ترغیب او هڅونه ده او د خلکو تر منځ د اختلافاتو له پیدا کولو او جنګولو څخه ممانعت دی. او سوله ځکه له نفلي عباداتو څخه غوره ده چې نفلي عبادت کوونکی د عبادت په کولو سره صرف خپل ځان ته ګټه رسوي. پداسې حال کې چې د خلکو تر منځ سوله کوونکی خلکو او ټولنې ته ګټه رسوي، او په اسلام کې اجتماعي مشروعي ګټوري چارې له فردي چارو څخه زیات فضیلت لري او پدې کې خو هیڅ شک نشته چې د اسلام مقدس دین اجتماعي دین دی. (۲)

---

۱ – سنن ابی داود دویم ټوک ۳۲۵ مخ د ملتان چاپ.

۲ – عون المعبود ۱۳ ټوک ۲۱٤ مخ مع الزیادة دارالفکر بیروت ۱٤۱۵ هـ، ۱۹۹۵ م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند او اسلام

دا یومنل شوی حقیقت دی چی د اسلام مقدس دین دیو داسی مهذب نظام نوم دی چی ټول اصول او قوانین یې د کائناتو د لایزال خالق له پلوه دی او دغه نظام په خپله الله تعالی اسلام نومولی دی چی د سلامتی او روغی جوړی او د تسلیم په معنا سره دی. داسلام مقدس دین خپلو معتقدینو ته دا ښودنه کړی ده چی انسان اجتماعی مخلوق دی او له اجتماع څخه پر ته ژوند نه شی کولای او نه دژوند ټولی اړتیاوی په تنهائی سره پوره کولی شی.(۱)

له همدی کبله یې له یوبل سره د سوله ئیز او د ډاډمن ژوند کولو او یوبل ته د زیان نه رسولو حکم کړی دی څو هغه مقصد چی په زمکه کی د انسان په حاکم گرځولو کی دی چی د زمکی اعماردی په ښه توگه پوره شی. د سوله ئیز ژوند له پاره یې قوانین ورته کیښودل او د هغوی د ښودنی له پاره الله تعالی وخت په وخت انبیاء مبعوث کړل چی وروستی نبی ئې حضرت خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دی چی د انبیاو دبعثت لړۍ یې پری ختمه کړه، او حضرت محمد صلی الله علیه و آله وسلم په (۶۲۳ مسیحی کال) کی او د خپل نیکمرغه هجرت (په لومړی ۱هـ کال) کی کله چی مدینی منوری ته یې د الله تعالی په اذن او د انصارو په بیا بیا بلنه هجرت وکړنو داسلامی حکومت لومړئ بنسټ یې له یوبل سره د سوله ئیز ژوند په کولو کی کیښود او د دغه مهم ضرورت له پاره یې یو قرار داد ولیکه چی پنځه ویشت مادی لری چی څوارلس یې د مسلمانانو په خپل منځ کی د سوله ئیز ژوند له پاره وی او یوولس مادی یې د مسلمانانو او غیر اسلامی هغوو ګړو ترمنځ د سوله ئیز ژوند تیرولو په باره کی وی

۱ - حجة الله البالغه لومړی ټوک ۵۰ مخ دلاهور چاپ ۱۴۰۲ هـ ۱۹۸۱ م مصنف شاه ولی الله متوفی ۱۱۷۶هـ، ۱۹۹م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په مدینه منوره کې سره او سیدلې چې په سرکې یې د یهودیانو درې قبیلې بنو قریظه، بنوقینُقاع او بنونضیر وې. اوله مشرکانو څخه دعربود اوس او خزرج هغه وګړي وچې لا مسلمان شوي نه ؤ. او دغه قرار داد، دمدینې په میثاق یعنی تړون او قرار داد سره و نومولی شو چې سیرت لیکونکو په اجمالي او تفصیلي توګه سره ذکر کړی دی او هغه تاریخي، ابدي لومړی میثاق او دهغه مادې زه د درنولوستونکو دمعلوماتو دزیاتولو او دخپلې مدعی د ثبوت له پاره دلته ذکر کول ضروري ګڼم:

بسم الله الرحمن الرحیم

دمدینې میثاق

دا یوتړون دی چې دمحمد نبي امي «صلی الله علیه وسلم» په امر دقریشو او دیثرب او د دوی دپلویانو اوله دوی سره په جنګ کې دګډون کوونکو ترمنځ لیکلی کیږي.

لومړی ماده: ټول مسلمانان ایکي یو امت دی.

دویمه ماده: دقریشو مهاجرین به دپخوا په شان دخپل بندیانو فدیه ورکوي او یوله بل سره به د دیت په اداءکولو کې مرسته کوي.

دریمه ماده: دانصارو ټولې قبیلې: بنوساعده بنوجشم، بنونجار، بنو عمروبن عوف، بنونبیت بنو ثعلبه، بنوجفنه او بنو شطنة او ټول مؤمنان به دپخوا په څیر لکه څرنګ چې دمومنانو دود دی دیوبل دیت به ورکوي او هم به دجنګي بندیانو فدیه اداء کوي.

څلورمه ماده: دپوروړیو او په اقتصادي بې وزلې کې له اخته وګړو سره به په معروفه توګه مرسته او مدد کولې شي.

پنځمه ماده: دظالمانو، جنایت کوونکو او مفسدینو په خلاف به ټول مسلمانان یوموټی وي که څه هم کوم جنایت کوونکی دکوم مسلمان زوی هم وي.

شپږمه ماده: هیڅ یومومن به هم دکافر په ملاتړ مومن نه قتلوي، او نه به دمؤمن په مقابل کې دکافر پلوی کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوومه ماده: که چیري کوم ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړي هغه به د ټولو پناه ګڼلی کیږي او د ټولو مسلمانانو. ذمه واري یوه او سره مشتر که ده.
اتمه ماده: که چیري یهودیان زمونږ اطاعت وکړي نو پر هغوی به هیڅ تیری او ظلم نشي کولائ بلکې له هغوی سره به مرسته کولی شي.
نهمه ماده: د مسلمانانو سوله به ګډه او متفقه وي او انفرادي سوله هیڅ اعتبار نه لري؛ بلکې که له کومې قبیلې سره سوله کولی شي نو په ټولنیزه توګه به کولی شي او د جنګ په دوران کې به هیڅ مسلمان هم فردي سوله نه کوي.
لسمه ماده: مسلمانان به وار په وار جهاد ته ځي کله چې یوه ډله راشي نو بله دمه کوونکې ډله به لیږلی شي.
یوولسمه ماده: د ټولو مسلمانانو وینه سره برابره ده، او هغه مؤمنان په سمه لاره او نیکه دي چې متقیان وي.
دولسمه ماده: د مکې له قریشو سره به نه خومالي مرسته کولی شي، او نه به د مسلمانانو په خلاف هغوی ته پناه ورکولی شي.
دیارلسمه ماده: که چا کوم مسلمان په ظلم او ناحقه سره قتل کړي وي نو قاتل به یې قصاص کولی شي مګر دا چې د وژل شوي وارثان په دیت اخیستلو رضامند شي، او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان یو موټي او سره متحد وي.
څوارلسمه ماده: د هرې شخړې او معاملې فیصله او پریکړه به د الله تعالی له کتاب قرآن کریم او د محمد «صلی الله علیه وسلم له سنت سره سمه کولی شي.
پنځلسمه ماده: پر مدینه باندې د یرغل کولو په صورت کې د یرغل کوونکو په خلاف به یهودیان له مسلمانانو سره په جنګ او جنګي لګښتونو کې شریک او برخمن وي؛ داځکه چې دا به له خپل ټاټوبي او وطن څخه د دفاع جنګ وي.
شپاړسمه ماده: یهودیان به پر خپل دین عمل کوي او مسلمانان به پر خپل دین باندې عمل کوي،
اوولسمه ماده: یهودیانو، قبائلو د غه راز د دوی هم پیمانو او دوستانو ته به له قانون سره سم مدني او د تابعیت حقوق ورکولی شي. مګر که له دوی څخه څوک د جنایت مرتکب شي سزا به هر و مرو، ورکولی شي.
اتلسمه ماده: د دې معاهدې او تړون پرګډون کوونکو باندې په یثرب یعني مدینه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرډول فتنه او فساد جوړول حرام او ممنوع دي.

نولسمه ماده: دجنایاتو په سزاګانو ورکولو کې به هیڅ ډول او دهیچا له پلوه هم خنډ کیدل او خنډونه پیداکول زغملی نه شي، دوکه ورکوونکی او ترون ماتوونکی به په خپله خپل ځانونه له خطر سره مخامخ کړي. نیکی کوونکی به په حفاظت کې وي.

شلمه ماده: دمدینې ګاونډیانو او په مدینه کې پناه اخیستونکو له پاره هم همدغه حقوق دي او پر هغوی باندې به هم هیڅ ډول تیری نه شي کولای.

یویشتمه ماده: د دغه ترون دبرخوالو ترمنځ که چیری کومه شخړه او پیښه منځته راشي چې له هغې څخه دفساد پیدا کیدو، ویره وي نو فیصله به یې محمد صلی الله علیه وسلم دالله تعالی له قانون سره سمه کوي.

دوه ویستمه ماده: دمکې قریشو او دهغوی ملاتړ کوونکو ته به پناه نشي ورکولی.

درویشتمه ماده: له چاسره په سوله کولو کې به د دې معاهدې ټول اړخونه ګډوي. یعنی دمسلمانانو په شان به یهودیان هم د داسې صلحنامې پابند وي چې له کومې بهرنۍ قبیلې سره شوې وي.

څلیریشتمه ماده: د دې ترون هر فریق دخپلې سیمې دساتنې او له هغې څخه به د دفاع ذمه واروي.

پنځه ویشتمه ماده: دغه ترون ظالم او تیری کوونکی ته دسزاورکولو خنډ او مانع نه شي ګڼلی.

بیشکه الله تعالی دهغه چاساتونکی أومل دی چې متقي وي او محمد د الله رسول دی. (۱)

داده داسلام دمقدس دین دمدني او سوله ئیز. سیاسي او اجتماعي ژوند هغه بې سیاله وثیقه او ترون چې تر دغه وخت پورې یې هیڅا هم مثال نه لیدلی و اونه یې اوریدلی او نه

۱- خیار المقول فی سیرة الرسول ج ۲ ص ۵۹ مصنف شیخ مصطفی الغیلانی، بیروت ۱۳۲۳ هـ ۱۹۰۵م البدایه والنهایه دریم ټوک ۲۲۵-۲۲۶ دلاهور چاپ مصنف حافظ ابن کثیر متوفی ۷۷٤هـ، ۱۳۸۷م جوامع السیرت دویم ټوک ۱۱۹ دکراچی چاپ ۱٤۱۱ هـ مصنف امام ابن حزم متوفی ٤۵٦هـ ۱۰۷۹م سیرت ابن هشام دویم ټوک ۱٤۷-۱۵۰ مخونه دمصطفی بابی چاپ مصری ۱۳۵۵ هـ، ۱۹۳٦م مصنف عبدالملک. بن هشام حمیری متوفی ۲۱۳هـ، ۸۳٦م.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادونه:

ځینو لیک والانو د مدینې د میثاق مادې له پنځه ویشتو څخه زیاتې لیکلې دي او ځینو کمې لیکلې دي. د دې سبب دا دی چې په ځینو مادو کې د «الف، ب، ج اجزاء دي هغه يې هم ځانګړې مادې نیولې دي چې په دې توګه ځېنو هغه تر دوه پنځوس پورې رسولې دي او چا چې کمې نیولې دي هغوی دوه دوه مادې یو ځای کړې دي خو په اصل کې همدغه پنځه ویشت مادې دي او ما دغه شمیر له تحقیق او څیړنې څخه وروسته لیکلې دي.

تر اوسه پورې په نورو ادیانو کې يې مثال میندلې شي او نه به په راتلونکې کې ومیندلې شي. او دا یوازې د کاغذ پرمخ لیکلې شوی اساس نامه نه وه؛ بلکې هره یوه ماده يې په عملي ډګر کې پلې کړای شوې وه د مدینې او دهغې دچاپېریال له اوسیدونکو سره رسول اکرم صلی الله علیه وسلم او مؤمنانو او دنبوي مدرسې مخلصو شاګردانو سوله ئیز ژوند کاوه، که څه هم د مدینې منورې یهودیانو او د نورو له پلوه به کله ناکله د دغه تړون دسوله ئز ژوند له مادو څخه سره غړونه په جزوي توګه کولې شوه مګر مسلمانانو به د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم د هغوی په مقابل کې له زغم څخه کار اخیست تر دې کله چې په (۵هـ کال کې له ٦٢٨ مسیحي کال) سره سم داحزاب خندق په غزا کې د مکې مشرکانو د نورو کفري قبائلو په ملګرتیا پر مدینه منوره چې د اسلامي حکومت ړومبئ ستنیځ و د یرغل په تکل راغلل نو د مدینې منورې د یهودو د بنو قریظه قبیلې له خپل فطري عاصیانه عادت سره سم په ډېرې سپین سترګۍ سره له عهدنامې څخه سر غړونه وکړه او په ډاګه يې مشرکانو ته پیغام ولیږه چې مونږ د مسلمانانو په خلاف ستاسې ملګري یو هماغه وچې داحزاب له غزا څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی په امر او د قرار داد له اوولسمې مادې سره سم هغوی ته سزا ورکړه هغه هم دهغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټاکلی حکم او مینځه ګړی حضرت سعد بن معاذ رضی الله عنه له فیصلې سره سم. [۱]

تلپاتی وثیقه: دخاتم النبین حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه هراړخیز منشور او د سوله ئیز ژوند میثاق صرف دمدینی له پاره نه ؤ او نه یوازی دهغه وخت له پاره ؤ بلکی دګردې دنیاله پاره دهر عصر له پاره او ترقیامته پوری دټول اسلامی امت له پاره دغه نبوی وثیقه واجب العمل ده، او هیڅ مسلمان ته روا نه ده چی مخالفت ورڅخه وکړی او یاد دغی مبارکی ابدی او تلپاتی وثیقی داصولو پرضد عملی ګام او چت کړی او له نورو سره یاله خپلو مسلمانانو سره دګاونډی توب یا داسی ګډ ژوند کول پیل کړی چی د نبوی دمدینی د تاریخی مهذب منشور او میثاق پرضد او سرچپه وی. بلکی قدم په قدم داسلامی امت نسلونو عمل پری کړی دی او په خپل ژوند و دکی یې پلی کړی دی. ځکه مسلمان پردی باندې پوهیږی چی دخاتم النبین له قول او عمل څخه مخالفت کول داسلام له دین څخه وتل دی، او بیا پر داسی شخص باندی دمسلمان اطلاق شرعاً نه شی کولای. لکه چی الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ مَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدَى وَ يَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّى وَ نُصْلِهِ جَهَنَّمَ وَ سَآءَتْ مَصِيْرًا.» (دنسا سورة ۱۱۵ ایت ۵ سپاره)

ترجمه: *او هر څوک چی مخالفت کوی له رسوله وروسته له هغه چی ښکاره شوه ده ته سمه لاره او دمسلمانانو له لاری څخه پرته پربله لاره رهی شی. نو مونږ به دی هماغه لوری ته وګرځوو چی دی ورګرځیدلی دی او مونږ به دی جهنم ته داخل کړو؛ او بدځای دور تلودی.*

۱- دلائل النبوة دویم ټوک ٥٠٤-٥٠٥ مخونه دمصرچاپ مصنف: حافظ ابونعیم متوفی ٤٣٠هـ، ١٠٥٣م زادالمعاد، دریم ټوک ١٢٩-١٣٥ مخونه دریاض چاپ ١٤١٥هـ، ١٤٠٨م مصنف حافظ ابن القیم متوفی ٧١٥هـ، الوفاء باحوال المصطفی ٧١٤مخ دبیروت چاپ ١٤٠٨هـ، ١٩٨٨م مصنف امام ابن جوزی متوفی ٥٩٧هـ ١٢٢٠م. صحیح بخاری کتاب المغازی ج غزوة بنو قریظة صحیح مسلم حدیث ١٧٤٦.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله ئیز ژوند کول

• **سوله ئیز ژوند کول څه ته وايي او دغه څه ډول ژوند دی؟**

تعریف: داهغه پوښتنه ده چې زما د دې لیکنې لوستونکو ته په ذهن کې ښايي پیداشي ځکه چې د هر چا پوهه یو ډول نه وی زمونږ په ټولنه کې ښائی داسی ډیر وګړی وی چې په اجمالی لیکنو پوه نه شي او تفصیل ته يې اړتیاوی. له دې امله زه غواړم په لنډه توګه دسوله ئیز ژوند دمفرداتو او ارکانو یادونه وکړم څودغه ډول ژوند او دغه اصطلاح په عمومی توګه وپیژندلی شی. سوله ئیز ژوند کول په لاندې ډول دی:

آلف: د هر چا فطری ازادی ته په شرعی حدودو کې په درنه سترګه کتل او احترام کول.

ب: دچا پر شخصی مال باندې تعارض نه کول پدی شرط چې په شرعی طریقه یې لاس ته راوړی وی. او دهغه دمالی کاروبار په لاره کې خنډنه واقع کیدل.

ج: دچا پر ناموس، لکه میرمن، مور، خور، لور تعارض نه کول او دهغه احترام کول.

د: دچا پر عقیده او دین تعارض نه کول، او نه له دینی شعائر و څخه دیوچا منعه کول، یاد چا معبود ته په سپک نظر کتل او دچا معبود ته ښکنځل کول. لکه چې الله تعالی فرمایلی دی: «وَ لَا تَسُبُّوا الَّذِيْنَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللهِ فَيَسُبُّوا اللهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ.»

(دانعام سورت ۱۰۸ آیت ۷ سپاره)

او ای مؤمنانو: هغو معبودانو ته کنځل مه کوی چې غیر مسلم يې عبادت کوئ ځکه که

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسي داسي وکړي نو دوی به په ناپوهی سره په ناحقه الله تعالی ته کنځل وکړي.

هـ: د متبوع حکومت له قوانینو څخه سرغړونه نه کول، پدی شرط چی د الله تعالی د توحید او عباداتو پر ضد نه وی.

و: پر خپل لاس او ژبه چا ته ضرر نه رسول او گاونډی ته په درنه کتل أو دهغه په گټو خوشالیدل او په تاوان یې خپه کیدل او پر هغه باندی تیری نه کول.

ز: په ټولنه کی د فتنی، فساد او اخلاقی رذائلوله ترویج څخه ډډه کول.

او له داسی نورو هغو اعمالو څخه ډډه کول چی بل څوک ورڅخه زیانمن کیږی، او امنیت یې گډوډ کیږی. دې ته سوله ئیز ژوند کول ویلی کیږی.

دنبوی احادیثو په رڼا کی سوله ئیز ژوند کول:

داسلام فردی او اجتماعی نظام که څه هم دجنایت کوونکو له پاره په مدنی اړخ کی هم تأدیبی سزاگانی ټاکلی دی، مگر دغه سزاگانی په دویم قدم کی دی په لومړی قدم کی کوښښ کوی چی په خپل سپیڅلی اخلاقی نظام سره دټولنی داسی وگړی چی دگاونډیانو، وطنوالو او کلیوالو سوله ئیز ژوند په خپلو ناوړو اعمالو او اقوالو سره تهدیدوی یا هغوی ته زیان رسوی پر اخلاقی نسخی سره هغه اصلاح کړی. او دا داسی مجربه نسخه ده چی په هر وخت کی یې کامیابه نتیجه ورکړی ده. په سوله ئیز ژوند کی دگډوډی پیدا کوونکو له پاره رسول الله صلی الله علیه ولم مسلمانانو ته دایمان دزوال، او دوزخ ته دتللو دالله تعالی دغضب او داسی نورو معنوی زیانونو خبرداری ورکړی دی چی زه یې دنمونی په توگه یو څو مبارک حدیثونه دلته وړاندی کوم څو دا ثابته کړم چی اسلام خپلو پیروانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرسوله ئیز ژوند کولو څومره ټینګار کړی دی:

۱- عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ وَاللهِ لَا یُؤْمِنُ قِیْلَ مَنْ یَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: الَّذِی لَا یُؤْمِنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. متفق علیه. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی، په الله تعالی قسم دی چی مومن نه دی. ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! څوک؟ ویې فرمایل: هغه څوک چی دده ګاونډی دده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۲- وَ عَنْ اَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ: لَا یَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا یَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ. رواه مسلم(۲)

ترجمه: له حضرت انس رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: هغه څوک به جنت ته ننه نوځی چی دده ګاونډی دده له زیانونو څخه په امن نه وی.

۳- وَ عَنْ اَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ یَا رَسُولَ اللهِ! اِنَّ فُلَانَةَ تُذْكَرُ مِنْ كَثْرَةِ صَلَاتِهَا وَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا غَیْرَ اَنَّهَا تُؤْذِی جِیْرَانَهَا بِلِسَانِهَا قَالَ هِیَ فِی النَّارِ قَالَ یَا رَسُولَ اللهِ فَاِنَّ فُلَانَةَ تُذْكَرُ قِلَّةَ صِیَامِهَا وَ صَدَقَتِهَا وَ صَلَوَاتِهَا وَ اَنَّهَا تُصَدِّقُ بِالْاَثْوَارِ مِنَ الْاَقِطِ وَ لَا تُؤْذِی بِلِسَانِهَا جِیْرَانَهَا؟ قَالَ هِیَ فِی الْجَنَّةِ. رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالْبَیْهَقِیُّ.

رواه احمد والبیهقی(۳)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی یې دی: یو سړی وویل: ای دالله تعالی رسوله! دفلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیر لمونځونه کوی، ډیری روژی نیسی او ډیر

۱- مشکوة ج۲ ص ٤۲۲ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

۲- صحیح مسلم کتاب الایمان حدیث نمبر ۷۳

۳- مشکوة ج ۲ ص ٤۲٤-٤۲۵ باب الشفقة والرحمة علی الخلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خیراتونه ورکوی، مگر په ژبه گاونډیانو ته ډیر زیانونه او تکلیفونه رسوی؟ نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: هغه دوزخی ده او د دوزخ په اور کی به وی.

بیا هغه سړی وویل: ای د الله تعالی رسوله! د هغې فلانی ښځی په باره کی ویل کیږی چی ډیرې لږ نفلی روژی نیسی، او ډیر لږ خیراتونه ورکوی او ډیر لږ نفلی لمونځونه کوی او صرف د کورتوټو تړتې خیرات ورکوی مگر په خپلې ژبی سره خپلو گاونډیانو ته زیان نه رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل: دغه ښځه جنتی ده او په جنت کی به وی. دا حدیث امام احمد بن حنبل په خپل مسند کی او بیهقی په شعب الایمان کی روایت کړی دی.

نامتو محدث شیخ عبدالحق دهلوی (متوفی ۱۰۷۵ هـ کال) په خپله فارسی شرح اشعة اللمعات کی د دغه مبارک حدیث په شرح کی لیکلی دی:

بسبب ایذای همسایه ها کثرت نماز و روزه و تصدق با وجود آنکه افضل عبادات اند کفارت این گناه وی نخواهد شد و اما زن ثانی تقصیر وی در بسیار ینماز و روزه و تصدق دارد، ایذانا کردن همسایه ها را تلافی آن میکند.

٤- عَنْ اَبِی هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ اِنَّ لِی جَاراً يُؤْذِيْنِی فَقَالَ: انْطَلِقْ فَأَخْرِجْ مَتَاعَكَ اِلَی الطَّرِيْقِ. فَانْطَلَقَ فَاَخْرَجَ مَتَاعَهُ فَاجْتَمَعَ النَّاسُ عَلَيْهِ فَقَالُوا مَاشَأْنُكَ؟ قَالَ: لِی جَارٌ يُؤْذِيْنِی فَجَعَلُوا يَقُولُونَ اللّٰهُمَّ الْعَنْهُ، اللّٰهُمَّ اخْزِهِ فَبَلَغَهُ فَقَالَ ارْجِعْ اِلَی مَنْزِلِكَ فَوَاللهِ لَا أُوْذِيْكَ. (۱)

ترجمه: له ابوهریره رضی الله عنه څخه روایت دی چی ویلی دیې دی: یو سړی رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وویل: أی د الله تعالی رسوله! زما یو گاونډی دی ما ته ډیر تکلیف رسوی. رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

۱- اشعة اللمعات څلورم ټوک ۱۳۸-۱۳۹ مخونه د لکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځه لاړ شه او د کور خپل ټول اسباب د کوڅې لارې ته اوباسه او په لاره کې یې وغوروه.

هغه سړي لاړ او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم یې د خپل کور ټول اسباب د کوڅې لارې ته وویستل او په لاره کې یې کوټه کړل، خلک پرې راټول او پرې راغونډ شول او ورته ویې ویل: ولې دې د خپل کور اسباب کوڅې ته راویستلي دي، څه چل دی؟ هغه سړي خلکو ته وویل: زما ګاونډی ما ته ډیر زیات تکلیف رسوي، زه لاړم او پدې باره کې مې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته شکایت وکړ. را ته ویې فرمایل: د خپل کور ټول اسباب لارې ته اوباسه. خلکو چې دا واوریدل نو ټولو وویل: یا الله! دده پر موذي ګاونډي لعنت وکړه. یا الله! دده ګاونډی وشرموه او رسوا یې کړه.

دغه حالت دده ګاونډي ته ورسیده او ورڅخه خبر شو او په منډه دغه سړي ته راغی او ورته ویې ویل: اسباب دې بیرته خپل کور ته دننه کړه. په الله تعالی قسم درته کوم چې بیا به له دې وروسته زه تا ته تکلیف ونه رسوم.

۵- امام شعراني ویلي دي: وَ كَانَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَمَ يَقُولُ مَنْ آذَى جَاراً فَقَدْ آذَانِي وَ مَنْ آذَانِي فَقَدْ آذَى اللهَ وَ مَنْ حَارَبَ جَارَهُ فَقَدْ حَارَبَنِي وَ مَنْ حَارَبَنِي فَقَدْ حَارَبَ اللهَ تَعالَى. (۱)

ترجمه: نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: چاچې خپل ګاونډي ته تکلیف ورساوه نو په تحقیق سره ما ته یې تکلیف ورساوه او چاچې ما ته تکلیف ورساوه نو په تحقیق سره الله تعالی ته یې تکلیف ورساوه، او چاچې له خپل ګاونډي سره جنګ وکړ نو په تحقیق سره له ما سره یې جنګ وکړ او چاچې له ما سره جنګ وکړ نو په تحقیق سره له الله تعالی سره یې جنګ وکړ.

۱- الأدب المفرد ص ٤٢ حدیث ١٢٤ باب شکایة الجار دلاهور چاپ مصنف امام بخاری متوفی ٢٥٦هـ سنن ابی داود، کتاب الادب باب فی حق الجوار ٧٠٧ مخ ١٤٠٧هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطلب دا چې څوک له الله تعالی سره جنگ وکړي هغه کله مومن پاتې کیږي. د اسلام مقدس دین د سوله ئیز ژوند کولو له پاره دا هغه تعلیم او روزنه ده چې په بل هیڅ دین او مسلک کې نشته او نه به پیدا شي.

د ایذا، او تکلیف لنډ تفصیل:

په ذکر شویو نبوي احادیثو کې د بوائق لفظ راغلی دی چې د گرامر له مخې جمع تکسیره ده او مفرد یې بائقة را دروم چې په عربي ژبه کې د شر او تکلیف په معنا سره دی. دغه راز د ایذا ء لفظ هم راغلی دی چې د تنگولو او یو چا ته د تکلیف رسولو په معنا سره را دروم.(۱)

دغه راز د جار لفظ له مجاورة څخه دی چې د گاونډي او همسایه په معنا سره دی او دا عام دی په دولتي کچه وي او که په اولسي کچه وي په دواړو صورتونو کې داسې څه کول په اسلام کې حرام دي چې گاونډي هیواد یا کورته تکلیف رسوي او د هغوی ارام او سوله ئیز ژوند تهدید وي، په دولتي کچه د مثال په ډول ۱ - عسکري خوځښتونه، ۲ - عسکري تمرینات، له تیاکل شویو پولو څخه کله ناکله تیری کول، په ناحقه سره د گاونډي هیواد ته جنگي گواښ کول، د لوظ ناموماتول، د اړتیا وړ شیانو منعه کول، یا په زور سره د گاونډي هیواد حق غصب کول، یا چل او دوکه ورسره کول او داسې نور...

دغه راز په اولسي کچه د گاونډي په لاره کې خځلې او گندکې اچول، په کوڅه کې موتیازې کول، د گاونډي کورته په دیوال ورکتل، د هغوی دور له چولي ورکتل، په هسک

---

۱ - اشعة اللمعات څلور. ټوک ۱۳۸ - ۱۳۹ مخونه د لکنهو چاپ سنه ۱۳۳۲ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوازله اړتیا پرته خبری کول، دګاونډی له کور څخه غلا کول، دکوچنیانو ورته لمسول چی هغوی ته ستغی سپوری ووایې کنځل ورته وکړی، شور ماشور جوړ کړی، دګاونډی چغلی

- کول، دهغه غیبت کول، هغه ته مالی تاوان رسول، دهغه دعقیدی او دینی شعائرو سپکاوی کول، مسخری او ملنډې پوری کول، په ګاونډی پوری تهمتونه او توررونه لګول او داسی نور، ان تر دی چی په اسلام کی خوداهم ناروا دی چی یوتن لمونځ کوی او بل یې په ځنګ کی په جګ اواز تلاوت کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنيز عدالت

د ټولنيز عدالت تامين د اسلام د مبين دين د اصلاحي برنامو په پيل کې قرار لري. دا ځکه چې د قرآن کريم د مبارک آيت پر اساس اسلامي امت د ځمکې پر مخ له ګردو امتونو څخه غوره امت دی، او د پانګه والۍ له افراط او د کمونستي نظام له تفريط څخه خورا لرې دی. په دې هکله الله تعالی فرمايلي دي:

«وَ كَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا.»

(دبقره سوره ۱٤۳ -آيت)

ترجمه: *او همدارنګه مونږ تاسي وګرځولی منځومې تلونکې امت.*

يعنې اسلامي امت له غوره امتونو څخه ګڼلې شي او د اعتدال غوره کوونکی پيرو امت دی.

په اسلام کې ټولنيز عدالت خورا پراخه معنا لري او د ژوند ګردو اړخونو ته شامل دی او د بشري وګړو په منځ کې د دغه عدالت په نتيجه کې نسبي مساوات او برابري قائميږي. څو ثروت د څو ګوتو په شمير کسانو په منځ کې متمرکز نه شي؛ بلکې په نيا ومنه توګه بايد وويشلې شي. د صدقاتو، زکاة، عشر، ماليه او نور مالي مکلفيتونه د ټولنيز عدالت او د هر ډول توپيرونو د له منځه وړلو او مخنيوي په خاطر تاکل شوي او فرض کړای شوي دي، د احتکار، سود، په ژوند کې له ناروا ګټو او اسراف څخه ممانعت او مخنيوی او د معاملاتو مشروعيت د ټولنيز عدالت د تامين په خاطر شوي دي.

د آزادۍ درناوی، انساني کرامت ته په درنه کتل، د کار د حق تضمين تر هسکو درجاتو پورې د زده کړو عام والی، د معارف او طب په زده کړو کې توازن، له شرائطو سره سم

(c) ketabton.com: The Digital Library

داهلیت او کفایت له په نظر کی نیولو سره هرچاته د کار او مسلک دانتخاب حق ورکول، داجباری کارونو تحریم دټولنیز عدالت ښکارندوی او ځرګند دلیلونه او شواهد دی. دغه راز په محکمو کی دقاضیانو په وړاندې داسلام دټولنیز عدل داصل ددرناوی په خاطر مساوات په عملی توګه پلی کیږی او د عدالت په وړاندی مسلمان او غیر مسلمان یو شان برابر حقوق لری.[۱]

د شیعه مذهب فقهاو هم د اسلامی عدالت په اړوند ډیر څه لیکلی دی چی دا دی زه یې د بیلګی په توګه نظریه په لنډیز سره وړاندی کوم:

په حقوق او اخلاقو کی عدالت د اسلام له خورا مهمو بنسټیونو څخه دی. له همدی کبله د اسلامی محققینو فقهاو او بیا په خاصه توګه شیعه فقهاؤ زیات ټینګار پرې کړی دی. ځکه چی پدی باره کی ډیر قرآنی آیاتونه اوزښت زیات احادیث مروی دی چی په هغوی کی په ټولنه کی د عدالت په پلی کولو په ډاګه حکم شوی دی.

د مسلمانو حقوق پوهانو له نظره د عدالت تعریف عبارت دی له «اعطاء کل ذی حق حقه» یعنی هر حقدار ته د هغه حق ورکول چی په همدی وجه په هر ځای کی چی حق موجود وی، عدالت هم هرو مرو هلته مطرح وی. او چیرته چی حق نه وی، عدالت هم وجود نه لری. او پردی باندی فلاسفه هم د اسلام ددی نظر تائید کوی چی عدالت د بشر له فطری حقوقو څخه دی. له همدی امله رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډیرو مواردو کی له خپلو حقوقو څخه خلکو ته تیریده مګر د عدالت او قانون په تطبیق کی یې د هیچا پروانه کوله او نه یې د چا رعایت کاوه. او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په متابعت کی علی علیه السلام هم په خپله اووه دیرشمه (۳۷) خطبه کی فرمایلی دی:

۱- کشف الغمة دویم ټوک ۲۱٤ مخ، فصل فی ماجاء فی تاکید حق الجار، دمصر چاپ ۱۳۷۰هـ ۱۹۵۱م مصنف امام شعرانی مصری متوفی سنه ۱۰۱۲هـ ۱۶۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

«اَلذَلِيْلُ عِنْدِي عَزِيْزٌ حَتّى آخُذَ الْحَقَّ لَهُ وَالْقَوِيُّ عِنْدِي ضَعِيْفٌ حَتّى آخُذَ الْحَقَّ مِنْهُ.» [۱]

يعني كمزوري زما په وړاندې عزتمن او پياوړي دي ترڅو زه دده حق ورته واخلم او پياوړي زما په وړاندې كمزوري دي ترڅو زه له ده څخه حق وترووړم.

دغه راز علامه مجلسي په بحارالانوار كې له ابوسعيد خدري څخه روايت كړی دی چې هغه له نبي كريم صلی الله عليه وسلم څخه د مهدي عليه السلام په اوصافو كې واوريدل چې ويې فرمايل:

«اُبَشِّرُكُمْ بِالْمَهْدِيِّ يُبْعَثُ فِي اُمَّتِي عَلَى اخْتِلَافٍ مِنَ النَّاسِ وَ زَلَازِلَ يَمْلَأُ الْأَرْضَ قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا يَرْضَى عَنْهُ سَاكِنُوا السَّمَاءِ وَ سَاكِنُوا الْأَرْضِ يَقْسِمُ الْمَالَ صِحَاحًا. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا صِحَاحًا؟ قَالَ بِالسَّوِيَّةِ بَيْنَ النَّاسِ.» [۲]

ترجمه: *زه تاسي ته پر مهدي زيري دركوم چې زما په امت كې به مبعوث كولی شي پداسي وخت كې چې د خلكو ترمنځ به اختلافات وي او زلزلې به ډيري وي، مهدي به په خپل راتګ سره ځمكه له عدل او انصاف څخه داسې ډكه كړي لكه څومره چې دده له راتګ څخه دمخه له ظلم او تيري كولو څخه ډكه وي، خوشال به شي له ده څخه د آسمان او ځمكې اوسيدونكې. د خلكو ترمنځ به مالونه په سمه ټوګه وويشي، چا ورته وويل: صحاح څه معنا؟ نبي كريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: صحاحا معنا دا ده چې په برابري سره به يې د خلكو په منځ كې وويشي...*

په اسلام كې د ژوند هيڅ داسي اړخ نه ميندل كيږي مګر دا چې په هغه كې د ټولنيز عدالت د تأمين خبره په نظر كې هرومرو نيولې شوې ده. اسلامي دولت دا دنده لري چې كله صدقات غونډ كړي نو پكار دي چې هغه په مشروع لارو چارو كې ولګوي. لكه چې د اسلام دويم خليفه د عراق د مفتوحه ځمكو په باره كې همدغه ډول چلن كړی و، او هغه يې

۱- المنجد ص ۵۵

۲- نظام القضاء في الشريعة الاسلامية ۷۵ مخ مصنف ډكتر عبدالكريم زيدان د مؤالسسة الرسالة دويم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفاتحینو په منځ کې ونه ویشله او خلکو ته یې دا دلیل وړاندې کړ چې که چیرې دې دغه ځمکې تقسیم کړې نو د دولت مامورینو ته به تنخا څرنګ او له کومه ورکړي، لویې لارې او جادې به په څه شي او څرنګ جوړې کړي، روغتونونه او مدرسې به په څه شي جوړوي او • تولنیز عدالت به څرنګ تامینوي.

اسلام دخپلې ټولنې دوګړو ترمنځ ټولنیزې اړیکې پردوه بنسټونو عیارې کړې دي:

۱ – دمعنوي تړون او له یو بل سره دوروري احساس، چې خورا داسې کرور لي تړون دی چې دټولنې وګړي په خپل منځ کې سره نښلوي.

۲ – دحقوقو حفاظت، دیوبل دځان، مال او ناموس درناوي کول. نو هره هغه کړن لاره چې دغه اصل تر پښو لاندې کړي او یا یې داغجنه کړي هغه داسلامي شریعت له نظره حرامه ده او تیري کوونکې یې تعقیب او مجازات کوي، او په عملي توګه داجتماعي عدالت داړخونو په تطبیق کې دحجرات دسورت له ۱۰ تر ۱۲ آیت پورې الله تعالی تفصیلي لارښودنه یکې کړې ده او داسې یې فرمایلي دي:

«انّما المُؤمِنُونَ اخوَةٌ فَاصْلِحُوا بَيْنَ اخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللّهَ لَعَلَّكُمْ تُرحَمُونَ * يآيُّهَا الَّذِيْنَ امَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسى انْ يَّكُوْنُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَآءٌ مِّنْ نِّسَآءٍ عَسى انْ يَّكُنَّ خَيْرًا مِّنهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا انْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْالْقَابِ بِئْسَ الاِسْمُ الفُسُوقُ بَعْدَ الْايْمَانِ وَ مَنْ لَّمْ يَتُبْ فَأُولئِكَ هُمُ الظّلِمُونَ * يآيُّهَاالَّذِيْنَ امَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ، انَّ بَعْضَ الظَّنِّ اثمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا ايُحِبُّ احَدُكُمْ انْ يَّاكُلَ لَحْمَ اخِيْهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُو االلّهَ إِنَّ اللّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ.»

(دحجرات سورة – ۱۱ – ۱۲ آیاتونه ۲٦ سپاره ٤۹ سورت)

ترجمه: بیشکه چې مؤمنان ټول په دین کې سره وروڼه دي، نو تاسې سوله او جوړښت کوئ په منځ دوروڼو خپلو کې او له الله تعالی څخه وویریږئ او تقوی غوره کړئ ښائي چې دربانږي رحم وکړی شي. ای مؤمنانو ټوکې او سپکاوی دې نه کوي هیڅ یو قوم له تاسې څخه په بل قوم باندې؛ ځکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي چې دغه مسخره کړې شوي به له مسخره کوونکيو څخه غوره وي دالله په نزد او نه دي ښځې له ښځو څخه او مسخرې کوي دښځو يو ټولي له تاسي څخه په نورو ښځو پورې ځکه ښايي مسخره کړې شوې ښځې دالله په نزد غوره وي له مسخره کوونکيو څخه، او مه عيب لټوونه کوي ځيني د تاسي د ځينې نورو ځکه چې بيا د تاسي عيب جوئي هم کيږي. او مه بولئ تاسي يو تر بله په بدو نومونو او القابو سره، بد دي دادري واړه خصلتونه: مسخري کول، تلمذکول او تنابز، دفاسقي له جهته له ايمان لرلو څخه وروسته، او هغه څوک چې توبه يې ونه ايستله نو دغه کسان همدوی ظالمان دي.

اي مؤمنانو! ځان وساتي تاسي له ډيرو بدگومانيو او تهمتونو لګولو څخه بيشکه ځيني بدګومانونه او تهمتونه ګناه ده. او مه لټوی تاسي پټ عيبونه د مسلمانانو او نه دې کوي غيبت ځيني ستاسي د ځينو نورو ايا خښوي تاسي دا چې د مړه شوي ورور غوښه و خوري پس بدګڼي تاسي هغه نو همدرنګه بدوګڼي د مسلمان ورو ړ غيبت او عيب لټول. او تاسي له الله تعالی څخه وويريږي بيشکه الله تعالی ښه توبه قبلوونکی ډير رحم والا دی.

الله تعالی په لومړي يعني يوولسم آيت کی ټول مسلمانان ورونه سره ګڼلي دي څو د دينی وروری او اخوت کروړلی تړون دوی په خپل منځ کی سره ونښلوی، او د دغه ګډون غوښتنه داده چې دوی په خپل منځ کی سره ورونه او دوستان وی نه دا چې له يوبل څخه لري والی غوره کړی، او دوی ته پکار دی چې له خپل منځي د ښمني کولو څخه ډډه وکړی، سره يو شي او په يوصف کی وی، يو پر بل صله رحمي وکړی، خلکو ته دشوکی او قتل له پاره لاره ونه نيسي، دخلکو ترمنځ سوله او پخلاينه قائمه کړی.

يو ډله په بلې ډلي ملنډې او پسخندونه کړی، د يوبل د عيبونو پلټنه ونه کړی، يو بل ته له ناوړه نومونو او القابو بللو څخه ډډه وکړی، د يوبل له جاسوسی کولو او د پټو عيبونو له جوتولو څخه پرهيز وکړی، دخلکو د عزت او ناموس درناوی وکړی، د هغو کافرانو ځان، مال او ناموس محترم وګڼي چې له اسلامی دولت سره يې د سولې تړون کړی وی.[۱]

۱- نهج البلاغه خطبه ۳۷، ص ۳۹، چاپ دوم تاريخ چاپ ۱۳۷۶، طبع انتشارات زرين، درامدی بر حقوق اسلامی، ص ۲۲۰-۲۳۱، تصنيف: سازمان تدوين کتب انسانی طبع بهمن قم ۱۳۶۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي رحمة الله عليه متوفى سنه ۵۰۵هـ د ټولنيز عدالت په هکله ځانګړې نظر لري.

او هغه د «أَنْ لَا تَطْغَوا فِي الْمِيزَانِ وَ أَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ» (دالرحمن سورة ۸-۹ اياتونه ۲۷ سپاره ۵۵ سورت) په تفسير کې داسې ويلي دي:

- ددې له پاره چې له اندازې څخه تيرنه شي نو تله او دهغې د تول وزن په عدل قائم کړئ، او هغه داچې که يو څوک واده کولو ته اړتيا لري، او دواده کولو وس هم لري مګر بيا هم واده ونه کړي، او ياداچې يو څوک غذا ددې له پاره وخوري چې ناروغ شي ترڅو کارونکړای شي، نو دغسې کول دوزن او دهغه عدالت نه قائمول دي پداسې ډول چې وزن له کمبوت او زياتوالي څخه مستقر وګرځيږي. که څوک په شهوت او دغذايي موادو په لګښت کې اسراف وکړي نو دوزن په برابر ساتلو کې يې زياتوالي کړی دی.

امام غزالي د ټولنيز عدالت دزيات تحقق له پاره دالله تعالى مطلق مالکيت او ددولت نه زيرمه کول اصل او بنسټ ګرځولي دی او ويلي يې دي:

په زمکه او اسمانونو کې چې هر څه دي د ګردو مالک يوازې او يوازې يو الله دی، دا ځکه چې په خپله انسان هم دالله تعالى ملکيت دی، مګر انسان کولی شي چې دخپل کار کولو په ذريعه له هغه څه نه چې دالله تعالى ملکيت دی په استفاده کولو سره ځان ته مختص کړي. دمثال په ډول وکه په خپله نه شي کولی چې ټولو خلکو ته ميوه ورکړي، او دامنلی شوی حقيقت دی هغه څوک چې دونی تخم په ځمکه کې کيږدي، هغې ته بيا اوبه ورکوي او دميوې ورکولو په تکل يې دهغې خدمت کړی وی نو له هر چا څخه زيات همدی ددی مستحق ګڼلی شي چې دهغې له ميوې څخه استفاده وکړي.

انسان کله چې له اشياو څخه استفاده کوی نو پرده باندی لازم دی چې په استعمال کی يې له اسراف کولو څخه ډډه وکړي، او له هر شي څخه دخپلي اړتيا او ضرورت په اندازه استفاده وکړي او دادامعنا نه لري چې بشري وګړي ثروت زيرمه کړي او له اړتيا څخه زيات له هغه څخه ګټه واخلي چې ترلاسه کړي يې دي او دهغو په زيرمه کولو او ثروت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډولو اخته شي؛ بلکې پکار دا دي هغه څه چې له خپلې اړتيا اضافه مال ولري د الله تعالى په لاره کې د واجبو لګښتونو او مستحبو خيراتونو په بڼو کې په لګولو سره خلکو ته ورکړي.

غزالي زياتوي:

له دې امله چې خلک د خپل راتلونکي په باره کې انديښمن وي او له اندازې څخه زيات خپل شته له ځانو سره ساتي فقهاؤ د دې اجازه ورکړې ده، مګر د غه اجازه د دغه کار د حقانيت دليل نه دی بلکې حق عدل دی، او عدل دادی چې د الله تعالى بندګان د خپلې توښې او سورلۍ له اندازې څخه اضافه د الله تعالى له مال څخه وانخلي. له همدې کبله که چيرې څوک د خپلې اړتيا له اندازې څخه زيات مال ولري نو داسې شخص ظلم کړی دی او زبيښناک کوونکی دی. (۱)

په دې توګه امام غزالي تکل کړی دی چې د ټولنيز عدالت تأمين د کمال د نګې څوکې ته ورسوي، او د هغه د غه پورتني نظر اوړ أيه قرآني استناد لري الله تعالى فرمايلي دي:

«وَ يَسْئَلُوْنَكَ مَاذَا يُنْفِقُوْنَ قُلِ الْعَفْو» (دبقره سورت ۲۱۹ آيت دويمه سپاره ۲۷ رکوع)

ترجمه: او دوی له تا څخه پوښتنه کوي اې پيغمبره چې دوی د الله تعالى په لاره کې خپل څومره مال ولګوي؟ دوی ته ووايه هغه چې ستاسې له حاجت څخه زيات وي.

د دغه مبارک آيت په تفسير کې مفسرينو ويلي دي:

زمونږ له رسول اکرم صلى الله عليه وسلم څخه خلکو داسې پوښتنې کړي وې چې د الله تعالى له پاره څومره مال صرف کړی شي؟ حکم وشو چې هغه مال د الله پاک په لاره کې صرف کړئ چې ستاسې له مصارفو څخه زيات وي، ځکه څرنګ چې د اخرت فکر يو ضروري او حتمي کار دی، د دنيا فکر هم يو ضروري کار دی. (۲)

۱- بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۹۲ نوی چاپ

۲- په اسلام کې حلال او حرام، مصنف: ډاکټر يوسف قرضاوي، مترجم ابوبکر حسن زاده له ۷۳ مخ څخه وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالي له پیغمبر صلی الله علیه وسلم څخه مروي حدیث نقل کړی دی چې فرمایلي یې دي:

«اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ قُوْتَ آلِ مُحَمَّدٍ كَفَافاً.» (۱)

ترجمه: *ای الله! د محمد صلی الله علیه وسلم د ټبر او کهول اقتصاد او روزي دا ړتیا د بس والي په اندازه وګرځوه.*

په دغه حدیث کې دا خبره په ډاګه څرګنده شوې ده چې په اسلام کې هرشي دا ړتیا په اندازه او څه ناڅه لږ اضافه روا دي او پانګه والي او زیرمه کولو ته اجازه نه ورکوي. دغه راز له اړتیا څخه کم هم نه قبلوي، چې بې وزلي او موتازي ده، ځکه دغه دواړه صورتونه کولی شي انسان بې لارتیا ته راکاږي علامه عزبن عبدالسلام متوفی سنه ۷۹۲هـ ۱٤۱۵م ویلي دي:

د شریعت ټول احکام پر مصالحو او ګټو بناء دي، دا ځکه چې دغه احکام یا خود مفاسدو په غندنه او ردکولو کې دي او یا هم د ګټو په جلبولو کې دي. حافظ ابن القیم متوفی سنه ۷۵۱هـ ۱۳۷٤م ویلي دي:

د اسلامي شریعت بنسټ له حکمتونو او د بندګانو له مصالحو څخه جوړ شوی دی. دنیا او آخرت دواړه ورپکې دي، او ټول عدالت، انصاف، منفعت او حکمت دي. نو هره پیښه چې له عدالت څخه ظلم ته، له مهرباني څخه غصې ته، له حکمت څخه فساد ته او له مصلحت څخه چټیاتو ته وغځول شي. له اسلامي شریعت څخه نه ګڼلې کیږي، که څه هم تاویل پکې وکړای شي، د بندګانو په منځ کې الهي شریعت او عدالت د الله تعالی له پلوه د دوی له پاره مهرباني ده. (۲)

۱- نظریات اقتصادي امام غزالي. ترجمه مؤید الدین محمد خوارزمي ۲۹ - ۳۰ مخونه د جمهوري خپرونو چاپ
۲- کابل تفسیر لومړی ټوک ۱۷۳ مخ د مکې مکرمې چاپ پښتو نس

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام او دبشر حقوق

حقوق دحق جمع ده او حق په لغت کی دباطل دضد او دیقین، عدالت، موجودوالی، ثابت، نصیب، مال او ملک په معنا و سره هم راغلی دی.(۱)

انسان داسی عزتمند موجود دی، چی دځمکې پرمخ پرگردو موجوداتو حکومت کوی، او الله دده ته په وچه او سمندرونو کی دسرلوړی دنده ورکړی ده.

داسلام له نظره دغوره والی بنسټ او تادو تقوی گرځولی شوی دی او قرآن مجید دغه تقوی داسی انځوروی او فرمایي:

«یَاأَیُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَّ أُنْثی وَ جَعَلْنَاکُمْ شُعُوبًا وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوْا اِنَّ اَکْرَمَکُمْ عِنْدَاللهِ اَتْقَاکُمْ.»

(دحجرات سورت ۱۳-آیت)

ترجمه: *ای خلکو! بیشکه مونږ تاسی پیدا کړی یاست له یوه نارینه او یوی ښځی څخه چی بابا آدم او بی بی حوا دی. او گرځولی یاست مونږ تاسی قومونه قومونه او ډیرې قبیلی، ددی له پاره څو په خپل منځ کی سره وپیژنئ بیشکه غوره او عزتمند ستاسی دالله تعالی په نزد زیات تقوی لرونکی ستاسی دی.*

په دی اړه دقرآن مجید تفسیر: دغیبت، بدویلو، طعن او عیب لټونی سرچینه زیات کبر او ځان غوښتنه ده، ځکه کله چی کوم انسان خپل ځان لوی او نور سپک وگڼی نو دغه ډول خبرو کولو ته اقدام کوی. له همدی کبله قرآن کریم داخبره مونږ ته رایادوی چی په حقیقت کی وړوکی او لوی، عزتمند او حقیر کیدل په کورنۍ او نسب پورې اړه نه لری؛ بیشکه یو

۱- دامام غزالی اقتصادی نظریات ۵۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخص چي هر څومره زيات پرهيزګار، نيک خويه او مؤدب وي، په هماغه اندازه د الله تعالى په نزد عزت مند او مکرم وي. د انسان حقيقت دا دی چي ګرد انسان د يو نارينه او يوې ښځې يعني آدم او حواء اولاده ده. شيخ، سيد، مغل، افغان، صديقي، فاروقي، عثماني او انصاري او نور هر څوک چي وي، د دغو ګردو د نسب لړۍ په بابا آدم او حواء باندې ختميږي.

دغه بيلابيل بشري قومونه او کورنۍ الله تعالى يوازې د يو بل د پيژندګلوۍ په خاطر پيدا کړي دي. مګر الله تعالى د دوی له جملې څخه چي څوک عزتمند پيدا کړي هغه د ده موهوبي شرف وي، هغه ته نه ښايي چي وياړ او غوره والى پرې وکړي او هغه د فضيلت معيار وګرځوي، خپل ځان افضل او نور سپک وګڼي؛ بلکي ده ته ښايي چي د الله تعالى شکر او مننه وکړي چي ماته يې زما له کسب او اختيار څخه پرته ماته دغه نعمت عطاء کړ. او دا هم په شکر کي شميرل کيږي چي انسان له غرور او وياړ څخه لاس په سرشي، او دغه موهوبه نعمت په خپلو ناوړو او بدو خويونو سره ابته نه کړي. په هر حال د لويي او عزت، فضيلت او شرف اصلي معيار نسب نه دی؛ بلکي تقوی او پاکي ده، نو پکار دا دی چي متقي بنيادم نور له خپل ځان څخه ټيټ و نه ګڼي. (۱)

امام بخاري روايت کړی دی چي يو ځل ابوذر او بلال چي دواړه له اولنيو سابقينو څخه وو يو بل ته سره په غصه شول او يو بل ته يې ستغې سپورې سره وکړې او د غصې په حالت کي ابوذر بلال ته وويل: ای د تور پوستې ښځې زويه. بلال رسول الله صلى الله عليه وسلم ته شکايت وکړ. پيغمبر ابوذر ته وويل: آيا ته ده ته د ده د مور د تور والي پيغور ورکوی؟ په رښتيا هم ته هغه څوک او داسې سړی يې چي اوس هم په تا کي د جاهليت نښې لا پاتې دي.

۱- کابلي تفسير دري د حجرات د ۱۳ - آيت د تفسير په اړوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حضرت ابوذر رضی الله عنه څخه مروی دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ده ته وفرمایل: خبردارشه چې ته له سورپوستي او تور پوستي څخه اوچت نه یې، مګر داچې زیاته تقوی ولری. او بیا نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل: تاسی ټول دیو آدم علیه السلام اولاد یاست او آدم علیه السلام له خاوری څخه پیدا کړی شوی دی.

اسلام پخپلو دغو قاطع او روښانه دساتیرو سره هیچا ته هم دا اجازه نه ورکوی او حرام یې ګڼی چې مسلمان دجاهلی تمایلاتو پر لاره او مسیر باند تګ وکړی او رهی شی، او پر خپل کهول، طائفه او نیکونو باندی ویاړ کول پرخلکو باندی وپلوري او ووایي چې زه دفلانی زوی او دفلانی طائفی څخه یم او هغه فلانی له داسی طائفی څخه دی چې له ما څخه ښکته دی. او یا دا چې زه سپین یم او هاغه بل تور دی، او یا زه عرب یم او هاغه بل غیر عرب دی. ځکه چې دغه خبری کول دجاهلیت له خویونو او له اسلامی مساوات څخه خلاف دی. او ولی یوکس پربل په نسب او طائفه افتخار وکړی پداسی حال کی چې دټولو انسانانو اصل ایکی یو دی؟!!

همدارنګه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی « ستاسی کورنۍ او طائفه هیچاته هم عیب نه پیدا کوی، تاسی ټول دیو آدم اولاد یاست هیڅ یو له تاسی پر بل باندی فضیلت نه لری مګر په دین او تقوی سره. [۱]

او هم یې فرمایلی دی:

« خلک له آدم او حواء څخه پیدا شوی او دنیاته راغلی دی... دقیامت په ورځ کی الله تعالی ستاسی دشرافت او نسب پوښتنه نه درڅخه کوی دالله تعالی په نزد له ټولو څخه

---

۱ - المنجد ص ۱۳۹ پنځم چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات محترم ستاسي زيات تقوا لرونکي دي. » پيغمبر صلی الله عليه وسلم خپله غصه او قهر په سختو، پريکړو او شرموونکو کليماتو کي دهغه چا له پاره ثرګند او ښکاره کړ چي په خپلو پلرونو او نيکونو باندي وياړ کوي او ويې فرمايل: « هغه وګړي چي دخپلو پلرونو په توسه پرنوروباندي وياړ کوي او دهغوی پلرونه مړه شوي او اوس دجهنم سکاره ګرځيدلي دي، دوی ته پکار دي چي نور نو له دغه کارڅخه لاس واخلي او که نه نو دوی به له هغه غوباړي - ګونګټ څخه هم ناوړه وي چي په خپلی پوزي سره دغوشيانو غونډاري ګرداړي کشوي. الله تعالی له تاسي څخه، رنګ، خويونه او دجاهليت دزماني پرپلرونو اونيکونو ستاسي وياړ درڅخه لری کړی دی، هر يو له تاسي څخه به يو له دغو دووحالاتو څخه هرو مرو لري: يا مسلمان پرهيزګار دی، او يا هم ګنهګار او ناسم، ټول خلک د آدم اولاده او آدم هم له خاوري څخه پيدا کړای شوی دی.

دغه مبارک حديث نصيحت او پند هغو کسانو ته دي چي پرخپلو پخوانيو پلرونو او نيکونو له فرعونيانو د مصر او له اکاسره و، دايران او نورو دجاهليت ددورله عربو او عجمو څخه چي د رسول الله صلی الله عليه وسلم له قول سره سم دجهنم سکاره ګرځيدلي دي اوس هم وياړ پري کوي. هغوی ته پکار دي چي له دغه کار څخه لاس واخلي. په حجة الوداع کي په داسي حال کي چي دذوالحجي په محترمه مياشت دمکي په محترم ښار کي دتشريق دورځو په منځ کي په زرګونو مسلمانانو په خپلو حواسو سره درسول الله صلی الله عليه وسلم الوداعي درخصتي خطبي او تقرير ته پاملرنه کوله. په دغه خطبه کي درسول اکرم صلی الله عليه وسلم له پلود دهغو اسلامي بنسټيزو اصولو اعلانولو له جملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه یو هم دا و چې ویې فرمایل:

«ای خلکو! ستاسی معبود یو دی، عرب پر عجم او عجم پر عرب، سورپوستی پر تور پوستي او تور پوستي پر سور پوستي هیڅ فضیلت نه لري مګر په تقوی سره او دالله تعالی په وړاندې غوره له تاسی څخه زیات متقي ستاسی دی. [۱]

امیر المؤمنین ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خپل خلافت د شام امیر حضرت یزید بن معاویه رضی الله عنه ته یوه هدایت نامه ولیږله چې دوه دیرش مادی یې لرلی او په نهمه ویشتمه ماده کې یې حکم ورته کړی وچې د جنګ په دوران کې د دښمن له مثله کولو څخه ډډه وکړی. » مثله کول د انسان د بدن د اندامونو جلا کولو، غوږونو او پوزې پرې کولو ته ویل کیږي چې په جنګ کې له وژلو څخه وروسته پر مقتول کولی شي، د اسلام مبین دین حکم کوي چې وژلی شوی دی په ځمکه کې دفن کړای شي، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: «له مثله کولو څخه ډډه وکړئ که څه هم د بنیادم خوړونکی هم وي. » او په دې هکله د اسلام په تاریخ کې ډیری ژوندی نمونې موجودې دي. [۲]

اسلام د انساني کرامت د رعایت او د بشر حقوقو ته د احترام په خاطر په جنګ کې چې نښې او اثار یې هرو مرو پاتې کیږي تلپاتې هدایت او وصیتونه لري، چې د هغو له جملې څخه د دښمن د ښځو، ماشومانو، بوډاګانو، عبادت کوونکو، د جنګي تپیانو، او د هغه چا چې وسله پر ځمکه کیږدي او یا د خپلو کورونو ورونه په ځان پسې بند کړي د دغو ټولو له وژلو څخه ممانعت کړی دی، او انساني کرامت یې د هغوی په نظر کې نیولی دی.

---

۱ – د بزاز په سند دا حدیث روایت شوی دی.

۲ – ابن جریر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنبوت په ویاړلی عصر کی دانسانی کرامت رعایت او درناوی داسی پړاوته رسیدلی وچی دیهودی قبیلی بنو قریظه په غزوه کی چی دهجرت په پنځم کال کی واقع شوی وه، پدغه غزا کی دری کسان وژلی شوی وو، چی دیو وژلی شوی نوفل بن عبدالله بن مغیره مړی دمسلمانانو لاس ته ورغی او دښمنانو نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته وړاندیز وکړ چی ددوی دوژل شوی مړی جسد دوی ته دروپیو په اخیستلو سره دوی ته وسپاری. رسول الله صلی الله علیه وسلم دجسد خرخول رد کړل او ورته ویې فرمایل: مونږ مړی پلورونکی نه یو او دغه جسدته اړتیا نه لرو او نه یې دقیمت پرواگیریو او بیا یې دهغوی مړی ورته وسپاره.(۱)

یو ځل یوه جنازه دنبی کریم صلی الله علیه وسلم په مخه کی تیریدله په احترام کی یې پاڅیده، ورته وویل شو: ای دالله تعالی رسوله! دا جنازه خو دیو یهودی وه. نبی صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ایا انسان نه دی؟ »

پدی کی هیڅ شک نشته چی په اسلام کی هر انسان محترم دی او دغه احترام یې دده دانسانیت او شرافت په خاطر دی، او که چیری بیا اهل کتاب وی او بیا معاهد او اهل ذمه هم وی نو احترام یې بیا ډیر زیات دی.

له دی څخه زیات احترام ثرنگ وی چی دښمن دالله تعالی او دده درسول په مقابل کی توره وباسی، خو کله چی بیا همدغه دښمن ووژلی شی اسلام یې دمړی له مثله کولو او وندړی کولو څخه ممانعت کوی. او یا داچی دیو یهودی جنازه دنبی کریم صلی الله علیه

۱- الحلال والحرام ۸ ۳۰- ۳۱۰ مخونه، مصنف ډاکتر یوسف قرضاوی، فارسی ترجمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلم په مخه کي تيريږي او دي يې دانسانيت دمقام داحترام په خاطر ورته پاڅيږي او فرمايې چي: زه ده ته دانسانيت دمقام داحترام په خاطر پاڅيدم. انسان داسې يو موجود دی چي بايد توهين او سپکاوی يې ونه کړای شي، او بې لامله زيان او تکليف ورنه کړای شي.

داسلام دويم خليفه يو يهودي سړی وليد چي درويزه کوی. خليفه له يهودي څخه ددرويزې کولو سبب پوښتنې، يهودي ورته وايې: جزيه راباندی حواله شوی ده. خليفه هغه له لاسه ونيو او بيت المال ته يې بوته او پر هغه باندي چي کومه جزيه حواله وه هغه يې ورڅخه ساقطه کړه او ويې ويل: دا به انصاف نه وی چي دده له ځواني څخه مو گټه واخيسته او اوس چي زوړ شوی دی همداسې يې پر خپل حالت پريږدو، تر دی چي هغه يهودي ته يې له بيت المال څخه دهغه تر مرگه ځيره مقرره کړه.

داسلام دويم خليفه دا خبره درک کړی وه چي درويزه کول دانسان دسپکاوی او ذلت سبب ده او له انساني کرامت سره منافي ده.

همدا اوس دگردو اسلامي او غير اسلامي هيوادونو که سوسيالستي دی او که کپيتالستي ددوی سياسي قوانين او هم دبشر دحقوقو په اړوند جاري شوی اعلاميه چي په ځانگړو بابونو او فصلونو کي دمتعددو موادو په غونډولو چي يکي ځای په ځای شوی دی. چي که چيری ددغه منشور سريزه او دبشر دحقوقو ديرش مادی په دقيقه توگه وکتلی شي نو دانتيجه به ورڅخه واخلو په هغه صورت کي چي که پدغه اعلاميه کي داسلام

(c) ketabton.com: The Digital Library

دحقوقو په اړوند تعديلات او تجديد نظر وکړای شي نو ددغه منشور په ډيرو مادو کې داسلام له مقدسو تعلمياتو څخه اخذ شوي دي، دا ځکه چې دبشر دحقوقو احترام او رعايت داسلام دمبين دين دبرنامو په پيل کې واقع دي. ولله الحمد اولاً وآخراً.

په اسلام کې مدني او اقتصادي حقوق

مدني حقوق دهغو قواعدو او مقرراتو له مجموعې څخه عبارت دي چې دمعاملې ددواړو خواو ترمنځ مالي مناسبات قائموي او ددواړو خواو ترمنځ دمالي روابطو دقائمولو له پاره ددرې عناصرو او يا ارکانو موجوديت ضروري وي او هغه ارکان دادي:

لومړی رکن: دمالي او نغدي معاملې دواړه خواوې.

دويم رکن: پر کوم شي باندې چې معامله صورت مومي.

دريم رکن: دهغو احکامو او مقرراتو نچوړ چې دغه اړيکې تنظيم او ددغو احکامو په رڼا کې چې معامله صورت مومي، داسلام دمقدس دين له نظره کورني حقوق دشريعت دځانګړو قواعدو تابع دي چې په اوسني عربي اصطلاح کې داحوال شخصيه دقوانينو په نوم ياديږي. (۱)

کورنۍ قانون په زياتو حالاتو کې پخپله پر شرعي نصوصو متکي وي او ډير لږ په هغو کې اجتهاد ته ضرورت ليدل کيږي، اوياپه بل عبارت په اسلام کې دکورني نظام دقانون نصوص له محکماتو څخه دي او هيڅ ډول تاويل او تفسير نه قبولي. دمثال په توګه لکه ميراث، طلاق او نکاح. داځکه چې کورنی قانون همدغه معنا افاده کوي، چې هغه له ميراث، نکاح او له طلاق او هغو احکامو څخه عبارت دي چې په دوی پوري مربوط وي او

۱ - مبادی القانون جزء اول ۱۰۰-۱۰۱ مخونه، مصنف ډاکتر عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خبره دامعنا نه ورکوي چې کورنی نظام د شریعت له نورو فقهي احکامو څخه مستفید نه دی؛ بلکې د کورنی نظام ګرد مدنی، جزائی، حقوقی او نور د دنیا په ژوند پوری لمور داسلام دمبین دین د شرع تابع دی. او دهغه له چوکاټ څخه وتلی نه شی. مګر له دې کبله چې د کورنۍ قانون پر محکمو نصوصو متکی دی او اجتهاد ډیر لږ پکی لیدلی شی له ځانګړی ارزښت څخه برخمن دی.

مدنی قانون د داخلی قانون برخه ده او که چیری له یوداسی چا سره مدنی دعوی منځته راشی چې هغه خارجی تبعه وي او دواړه دخپلی خپلی هستوګنی له محل څخه بهر وی نو په دغه صورت کی خبره بین المللی خصوصی قانون ته راجع کیږی، او که چیری د دوه دولتونو ترمنځ دعوی پیښه شی بیا نو باید د دوی دلانجی دغوڅولو له پاره دبین الدول عمومی قانون په نظر کی ونیولی شی. دمدنی قوانینو د تطور او انکشاف په مرحله کی د تهولنیز عدالت د تامین په خاطر د کارقانون منځته راغی او دهغه اهمیت له کبله چې دغه قانون یې لری په ځانګړی بڼه کی تنظیم کړای شو او د کار، کارګر او کافرما ترمنځ یې اړیکی قائمی کړی، او دا کوښښ یې وکړ چې کارګرانو او دهغوی کورنیوته دهوساینی او سوکالی اسباب تهیه او رامنځته کړی.

دغه راز نور قوانین هم تدوین او د تطبیق په مرحله کی کیوتل. دمثال په ډول لکه د کرهنی قوانین چې دځمکی د څښتن او اجاره نیونکی ترمنځ اړیکی قائموی، چې له همدې امله په مدنی قانون کی ځینی سمون او تعدیلات منځته راغلل، او د اسلوبو او مقاصدو په اړخونو کی د نظرنوی والی پکی راوستی شو. مګر مدنی قانون د اصل او بنسټ په توګه یا دعمومی قانون په صفت د نورو برخو له پاره یې خپل مرکزیت حفظ کړ او بیا په خاصه توګه د مال د کسب دلیارو په تعریفاتو او تقسیماتو کی، او هم دحق په استعمال کی او هغه احکام چې حق پری مرتب کیږی. سربیره پردی که چیری په کوم حکم کی قوانین چپ پاتی کیږی نو پکار دی چې دهغه په هکله مدنی قانون ته مراجعه وشی، او په هغه قضیه کی تطبیق کړای شی چې تر بحث لاندی وی.[۱]

---

۱ - تهذیب سیرة ابن هشام ۱٦۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

مونږ وینو چې دغه قوانین په وروستۍ نیمه پیړۍ کې داجراء مرحلې ته ننوځي او نوی والی لري او زیاتره مادې یې له اسلامي فقهي څخه الهام اخیستلی دی، دا ځکه چې اسلامي فقه دکار، کارگر او کارفرما، دځمکې دڅښتن او اجاره کوونکي تر منځ داړیکو په تینگولو کې دڅوارلسو پیړیو لرغون والي او وړاندې والی لري ځکه چې پر اندلس اوسنۍ هسپانیه، منځنۍ آسیا، دهند په شبه قاره او داروپا په لویه برخه یې حکومت کاوه. لکه چې دکتور عبدالرزاق سنهوري رحمه الله په دې باره کې په پرتلیز یعنې مقایسوي ډول په شپږ ټوکه کې کتاب لیکلی دی او مصادرالحق نوم یې پرې کیښودلی دی، او په هره موضوع کې یې غیر اسلامي قانون له اسلامي قانون سره مقایسه کړې دی او داسلامي فقهي حقانیت یې هم دزماني وړاندې والي په لحاظ او هم دذاتي اصالت له نظره ثابت کړی او پر خپل ځان یې متکي گڼلې دی او دگردونړیوالو قوانینو اصل او مصدر یې گڼلې دی.

په اسلامي فقه یعنې قانون دښه پوهیدلو په تکل یو لړ زیات کوښښونه وشول او نوی اصطلاحات ورته وضع کړای شول او بیا دغه اصطلاحات چې خلکو ورځنۍ اړتیاوې ورته لري په تفصیلي توگه بیان شوي دي چې دلته په لنډه توگه دهغوی یوې برخې ته یې په ساده او اسان ډول اشاره کولی شي.

ځینې فقهي اصطلاحات:

۱- ولایت: دا یوه فقهي اصطلاح ده چې پلار، نیکه، غورنیکه پرماشوم باندې ولایت یعنې واکمنی لري او دکوچني په نمایندگۍ دهغه په مال کې دشریعت له احکامو سره سمه نمایندگي کوي پدې باره کې دې دافغانستان دمدني قانون دوه څلویښتمه ۴۲ ماده وکتلی شي.

۲- قوامیت: دپالنې په معنا سره ده او هغه داسې چې دمحکمې له اړخه یو شخص دلیونیانو دمال دسرپرستۍ له پاره ټاکلی کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- حجر: دمحرومتیا او له تصرف څخه دمنع په معنا سره ده لکه مفلس پوروړی چې شته یې پورنه پوره کوی، دغه راز دماشوم په مال کی له تصرف څخه منع کول.

٤- اذن: داجازی په معنا سره او په اصطلاح کی ولی یا وصی چې له اووکلونو څخه دزیات عمر ماشوم ته دمعاملی کولو اجازه ورکړی. په دی باره کی دافغانستان دمدنی قانون دوه پنځوسمه ۵۲ ماده وکتلی شي چې د ۱۳۵۵ هـ ش کال دمرغومی په پنځلسمه نیټه نافذ شوی و.

۵- غیابت: چې دیو غیر موجود شخص دمال دسرپرستی له پاره یو څوک وکیل مقرر شي.

اقتصادی حقوق:

داقتصادی هلوځلو دارزښت په هکله امام غزالی رحمه الله متوفی سنه ۵۰۵ هـ دخپل کتاب په پیل کی دقرآن کریم څو آیاتونه ذکر کړی دی او دا هغه آیاتونه دی چې په هغو کی الله تعالی بنیادم اقتصادی هلوځلو کولو ته هڅولی دی او پرده یې احسان کړی دی چې ورغ یې دده داقتصادی فعالیت له پاره تیاکلی ده. او په بل آیت کی الله تعالی اقتصاد ته نعمت ویلی دی، او دده دشکر کولو غوښتنه یې کړی ده. او په بل ایت کی یې دا اجازه ورکړی ده چې حتی دحج په سفر کی هم کولی شي اقتصادی کاروبارو کړی. او په بل آیت کی یې مسلمانانو ته حکم کړی دی چې په بین المللی اقتصاد او اقتصادی فعالیت لاس پوری کړی او روزی لاس ته راوړی.

بیا له دی څخه وروسته امام غزالی هغه احادیث او روایات ذکر کړی دی چې داقتصادی فعالیتونو داهمیت په باره کی راغلی دی او ویلی یې دی: رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی: دګناهونو یوه برخه دهغو فکرونو جزء ګرځوی چې دمعیشت په لټه کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولی شي.

او فرمایلي یې دي: هغه سوداګران چې په راکړه ورکړه کې سم چلن کوي له صادقینو او شهیدانو سره به محشور شي. امام غزالي په خپل کتاب کې له نبي کریم صلی الله علیه وسلم څخه یوه قصه نقل کړې ده چې یوه ورځ له خپلو صحابه کرامو سره ناست و چې یو پیاوړی ځوان یې ولید چې په اقتصادي کار اخته دی. د رسول الله صلی الله علیه وسلم ځینې یارانو د هغه ځوان په باره کې وویل: که چیرې د غه ځوان خپله ځوانی د الله تعالی په عبادت کې مصرف کړې وای نو له اقتصادي فعالیت څخه به ورته غوره وای. نبي کریم صلی الله علیه وسلم دغو یارانو ته وفرمایل: داسې مه وایاست ځکه چې که دغه ځوان د دې له پاره کار کوي چې د نورو له احتیاج څخه نجات ومومئ یاد دي له پاره کارکوي چې خپل ضعیف مور او پلار د اولاد او ټبر خپل اقتصادي ژوند تامین کړي، دا هم یو ډول د الله تعالی په لاره کې عبادت ګڼل کیږي، او که چیرې دي د دې له پاره دولت غونډ وي چې شتمن شي او پرنورو باندې مالي لوړتیا ترلاسه کړي نو بیا د شیطان په لاره درومي.

امام غزالي د ایاتونو او احادیثو له ذکرکولو څخه وروسته د اقتصادي هلوځلو د ارزښت په باره کې د بزرګانو لکه لقمان، سلمان او نورو نظریات هم ذکر کړي دي او ویلي یې دي: که چیرې زه تا د معیشت په لټه کې وینم نو د اله دې څخه غوره ګڼم چې د جومات په کونج کې کښېنې. (۱)

طاهر بن حسن خپل زوی عبدالله ته وصیت نامه ولیکله چې د هغې په دریم بند کې یې د اعتدال او نیک ګومان کولو تر عنوان لاندې داسې ویلي دي:

پدې ښه پوه شه چې په ژوندون کې اعتدال او اقتصاد لرل عزت پیدا کوي او د ګناهونو د ارتکاب په مقابل کې محکم حجاب دی، او ته نه شې کولای چې د خپل نفس ژغورنه

۱- مبادئ القانون ۱۰۰-۱۰۱-۱۰۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکولی شي او خپل مقام وساتلی شي او ستا تولې چارې په سمه لاره برابرې شي مگر داعتدال او اقتصاد تر سیورې لاندې. نو له همدې کبله ته په هر څه کې اعتدال کوه ځو ستا ټولې چارې په ښه توگه ترسره شي، قوت به دې زیات شي او ستا د رعیت عام او خاص به اصلاح شي، او د الله تعالی په باره کې باید ستا گومان نیک وي ځو ستا رعیت هم په سمه لاره رهي شي. اعتدال خپل خوی وگرځوه او کوښښ کوه چې اعتدال ستا د ژوند په ټولو چارو کې ستا لارښود وي ځو پر تا باندې د الله تعالی نعمتونه تداوم ومومي.[۱]

د نوموړې دغه وصیت قرآني استناد لري، ځکه چې الله تعالی په ټول ژوند کې او بیا په خاصه توگه په خوراک څښاک کې اسراف غندلی دی، داعتدال او اقتصاد یې امر او توصیه فرمایلې ده.

لکه فرمایلي یې دي: **«كُلُوا وَاشْرَبُوا وَ لَا تُسْرِفُوا اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ».**

(سوره ء اعراف ء آیت ۳۱)

ترجمه: *او خورئ او څښئ او اسراف مه کوئ تاسي، بیشکه چې الله تعالی مسرفان نه خوښوي.*

په مال کې اسراف هغه وخت تحقق مومي چې په حرامو چارو او شیانو کې لکه شراب، جوارئ، نشه یې څیزونه د سروزرو او سپینو زرو د ظرفونو پر اخیستلو ولگولی شي. په حرام کار کې د مال لگول لږ وي او که ډیر اسراف گڼلی شي. دغه راز د مال او دولت ضائع کول که د ځان له پاره وي او که د بل له پاره وي اسراف دی. او نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مال له ابته کولو څخه ممانعت کړی دی. پداسې امورو کې زیات لگښت کول چې ضرورت ورته نه وي او د مال ښندنه ته چندان گټه هم نه لري اسراف دی. یعنی هغه څه چې الله تعالی داغوستلو، څښلو او خوړلو له پاره عطاء کړي دي له هغو څخه گټه واخلئ خو پدې شرط چې اسراف ورپکې نه وي. داسراف معنا په یو شي کې له حد څخه تیریدل دي.

۱- المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲٤۷ مخ مصنف: شیخ ابو برهان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا په څو ډوله دی: د مثال په ډول حلال حرام ګرځول، حلال پریښودل او له حرامو څخه ګټه أخیستل، چټي او حریصانه او له توپیر څخه پرته هر شی خوړل، له اشتهاء پرته خوراک کول، بی وخته خوړل، یا دومره لږ خوړل چی د جسمانی روغتیا او د کار کولو د قوت له پاره بس والی نه کوی، یا داسی شی خوړل چی روغتیا ته زیانمن وی او داسی نور... د اسراف د کلیمی اطلاق او حکم پر دغو ټولو چارو باندی کولی شی. بی ځایه لګښت له دغو څخه یو توک دی. ځینی سلفو د دغه مبارک آیت د عمومی ګټورتیا په باره کی ویلی دی: جمع الله الطب کله فی نصف آیة» یعنی الله تعالی د طب ګرد علم د دغه آیت په نیمه برخه کی بیان او جمع کړی دی.

په اسلامی امت کی په اقتصادی علومو کی ستر متخصصین پوهان: فارابی متوفی سنه ۳۳۹هـ ۹۵۰م ابن مسکویه متوفی سنه ۴۲۱هـ ابن سینا متوفی ۴۲۸هـ ۱۰۳۷م، امام فخر رازی متوفی سنه ۶۰۶هـ ۱۲۰۹م، امام غزالی متوفی ۵۰۵هـ ۱۱۱۱م او خواجه نصیر الدین طوسی متوفی سنه ۶۷۲هـ ښودلی شوی دی.

اقتصاد د هر مسلمان په ژوند کی د عزت او شرف سبب او وسیله ده، امام رازی په خپل تفسیر کی د بقری د سورت د دوه سوه نولسم ۲۱۹-آیت: ویسئلونک ماذا ینفقون قل العفوط» ترجمه: او دوی له تا څخه پوښتنه کوی چی دوی له خپل مال څخه د الله په لاره کی څومره نفقه کړی؟ ورته ووایه هغه چی ستا له ضرورت څخه اضافه وی. په تفسیر کی ویلی دی:

الله تعالی په دغه مبارک آیت کی خلکو ته تعلیم ورکړی دی او د نفقی په باره کی یې ښودنه ورته کړی ده او خپل پیغمبر ته یې فرمایلی دی:

«وَ أٰتِ ذَا الْقُرْبٰی حَقَّهٗ وَالْمِسْكِيْنَ وَ ابْنَ السَّبِيْلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيْرًا ، اِنَّ الْمُبَذِّرِيْنَ كَانُوْا اِخْوَانَ الشَّيَاطِيْنِ وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهٖ كَفُوْرًا » (داسراء سورت ۲۶-۲۷ آیاتونه، ۱۵ سپاره، ۱۷ سورت)

ترجمه: *او ورکوه ای بنده! خاوند د خپلوی ته حق د هغه او مسکین بی وزلی ته او لاروی مسافر ته د*

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه حق ورکوه او اسراف مه کوه! په اسراف کولو سره بیشکه چې اسراف کوونکي دي دوی ورونه دشیطان.

او بیا یې یو آیت وروسته ورپسې فرمایلي دي:

«وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً»

(داسراء سورت ۲۹ - آیت ۱۵ سپاره - ۱۷ سورت)

ترجمه: *او مه نیسه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې د تا پورې یعنې شومتیا مه کوه او مه یې غځوه په بیخي غځولو سره نو کښینې به ته ملامت کړی شوی بې ماله پښیمانه شوی. یعنې اسراف مه کوه.*

همدارنګه الله تعالی د مسلمانانو ستاینه کړې او داسې یې فرمایلي دي:

«وَالَّذِيْنَ اِذَآ اَنْفَقُوْا لَمْ يُسْرِفُوْا وَلَمْ يَقْتُرُوْا وَكَانَ بَيْنَ ذٰلِكَ قَوَامًا»

(الفرقان سورت ۶۷ - آیت ۱۹ سپاره ۲۵ سورت)

ترجمه: *او د رحمن الله بندګان هغه کسان دي کله چې نفقه یعنې لګښت کوي د مال خپل نو نه اسراف کوي او نه تنګي شومتیا او وي د غه ورکړه د دوی په منځ د اسراف او تقصیر کې میانه حاله.*

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي: کله چې تاسې څه لرئ نو لومړی پخپله استفاده ورڅخه وکړئ بیا وروسته د خپلې پالنې لاندې وګړو، کهول او نژدې خپلوانو ته یې ورکړئ او په همدغه ترتیب سره هغه ولګوئ. (۱)

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي:

بهترینه ورکړه او بخشش هغه دي چې د انسان د هغه له ورکړې وروسته بې حاجته پاتې شي. (۲)

له جابر بن عتبه رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې ویلي یې دي:

---

۱ - المدخل الی قیادة الاسلامیه ۲۴۹ مخ

۲ - الحلال و الحرام، یوسف قرضاوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت چې ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم خدمت کاوه یو سړی راغی او نبی صلی الله علیه وسلم ته یې د چرګی د هګۍ په اندازه سره زر راوړل او ویې ویل: ای د الله تعالی رسوله! دغه د صدقې په توګه له ما څخه قبوله کړه، په الله می دې قسم وی چې له دی څخه پرته نور هیڅ نه لرم. پیغمبر صلی الله علیه وسلم مخ ور څخه وګرځاوه، هغه سړی بیا مخې ته ورغی او په ټینګار سره یې ورته وویل: ای د الله رسوله! دا را څخه قبوله کړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم هغه ور څخه واخیست او داسی یې ایسته ګوزار کړ چې که دی پرې لګیدلی وای نو ارومرو به یې خوږ کړی وای او بیا یې وفرمایل:

« له تاسی څخه یو شخص خپل ټول ما راوړی او خپل ځان ته هیڅ هم پری نږدی او بیا ناست وی له خلکو څخه مرسته غواړی. تاسی باید پوه شی چې بخشش او احسان پکار دی چې په غنا سره وکړای شی. دا خپل راوړی سره زر او چت کړه زه اړتیا ورته نه لرم.»[1]

له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه روایت شوی دی چې د یو کال دا ذوقی زیرمه کولو اجازه یې کړی ده. حکما وویلی دی: له اړتیا څخه زیات هغه دی چې له افراط او تفریط څخه خالی وی، زیات بخشش کول اسراف او تبذیر دی، او لږ بخشش کول شومتیا او امساک، مګر منځومی حالت، رعایت، عدالت او فضیلت دی. او د الله تعالی د دی فرمان چې قل العفو مقصد هم همدغه حد وسط رعایت کول دی. د اسلامی شریعت مدار د دغه چلن په رعایت مبنی، او د یهودو د شریعت اساس او بنسټ پر سختی کولو او عدم بخشش کیښودل شوی دی، او د مسیح د شریعت تادو پر اسانتیاده او د اسلام د مبین دین پر منځومی حالت او اعتدال بناء دی.

د شیعه مذهب فقهاو او څیړونکو په اسلام کی د اقتصادی حق د ثبوت په باره کی تفصیلی لیکنی کړی دی چې یوه بیلګه یې د لته وړاندی کوم:

---

۱ – تفسیر معالم التنزیل ٦ ټوک ٥١ مخ مصنف امام رازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کی د حقوقو د آزادی له جملی څخه یوه هم د اقتصادی آزادی حق دی. پدی معنا چی وګړی تول د ځان له پاره د کار په انتخابولو د هستوګنی او مسکن په ټاکلو کی، د دولت او پنګی په لاس ته راوړلو او د هغی په لګښت کی آزاد دی. له همدی امله اسلام هیچا ته هم اجازه نه ورکوی چی د چا د اقتصادی ګټو او کار مزاحم شی او یا یې د داسی کار په کولو وګوماری چی دی له هغه څخه کرکه کوی، او په زړه کی مینه ورسره نه لری. او نه دا حق لری چی د چا په شتو او ګټلی مال کی د ځان له پاره ټاکلی ونډه مقرر کړی، او یا پر لګښت کی بندیز پرې ولګوی: مګر هغه چی اسلام پری باندی مقرر کړی وی.

ګردو، وګړو ته د ښارو ځمکو په آبادولو کی اجازه ورکول، له انفالو او معادنو څخه د هرچا ګټه اخیستل په ډاګه ددی خبری څرګند دلیل دی چی اسلام هرچا ته اقتصادی آزادی ورکړی ده. مګر دغه آزادی له هغو ضوابطو او مقرراتو سره هیڅ منافات نه لری چی اسلام په اقتصادی ډګر کی د ګډوډی او هرج و مرج د مخنیوی په خاطر وضع کړی دی. او پدی هکله د پاملرنی وړ خبره دا ده چی په اقتصادی آزادی کی په اسلامی کی د نارینه او ښځی په منځ کی هیڅ توپیر نشته بلکی ښځی هم په هماغه ډول په اقتصادی ډګر کی د مالکیت له ګردو حقوقو څخه په بشپړه آزادی سره ګټه اخیستلی شی، او د دوی میړونه د دوی له اجازی څخه پرته د تصرف هیڅ حق نه لری او ښځه د خپل مال که د مهر وی که د وراثت وی او که په سوداګری یې ګټلی وی په زیرمه کولو او لګولو کی بشپړه شرعی آزادی لری. پداسی حال کی چی په نورو ادیانو کی یا خو ښځه بیخی له دغه حق څخه محرومه ده او یا هم محدوده آزادی ورته ورکړای شوی ده.

دغه راز د اسلام په حقوقی مکتب کی د کسب او کار کولو آزادی په رسمیت پیژندلی شوی ده. هر څوک کولی شی په آزاده توګه ځان ته د خپلی خوښی کار او کسب وټاکی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مشروع لارو چارو څخه خپلې اقتصادي اړتیاوې پوره او تأمین کړي، او هر کسب او کار چې اسلام ورته روا کړی دی کولی یې شي پرته له داسې چارو څخه چې با خو په ډاګه سره ټولنې ته زیانمن وي او یا په اسلام کې د هغه کول ممنوع وي. (۱)

نتیجه

د قرآن مجید له هدایاتو او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم له احادیثو او د سلفو علماو او د اسلامي اقتصاد پوهانو له نظریاتو څخه دا خبره څرګندیږي چې د اسلام هدف اقتصاد او اعتدال دی او اسلام شومتیا، امساک او د دې ضد اسراف دژوند په ټولو چارو کې مردود ګڼلي دي، او پر داسې اقتصاد باندې ټینګار کوي چې په خپله د عدالت او اعتدال پر معنا دی.

دانتقام په پرتله عفوه

کوم خوند چې په ښښنه کې ده په انتقام کې نشته

عفو عربي کلیمه ده چې په لغت کې له ګناه څخه د تیریدلو او له مجازات څخه صرف نظر کولو په معنا دی. او د ښښنې په معنا هم راغلې ده. (۲)

دعفوې اصطلاحي معنا: دعفوې لغوي او اصطلاحي معناوې په خپل منځ کې تداخل سره لري. فرهنګ عمید دعفوې په لغوي او اصطلاحي معناوو کې پورتنی تعریف ته ورته

۱- دامام مسلم په روایت

۲- د طبراني، ابوداود او حاکم په روایت

(c) ketabton.com: The Digital Library

تعریف کړی دی.
د قرآن مجید او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له تلپاتی تعالیمو او د نیکو سلفو له کړ نچاری او چلن څخه په ډاګه څرګندیږی چی د اسلام مبین د ین بښنه له بدل اخیستلو څخه غوره ګڼلی ده او له تیریدنی او بښنی څخه په متعددو حالاتو کی استفاده شوی ده، که چیری داړتیا او مصلحت پر اساس کله ناکله انتقام أخیستلی شوی وی هغه عمومی جنبه نه لری په حدیث کی راغلی دی:
تر څومره چی کولی شئ د حدودو اجراء له مسلمانانو څخه وژغوری؛ ځکه د دې پر ځای چی امام المسلمین او امیرالمؤمنین په سزاور کولو کی خطائی وکړی دا غوره ده چی په عفو کولو کی خطائی وکړي.
امام غزالی پدی اړوند ویلی دی: که چیری ګناه کوونکی بښل کیږی پروانه لری مګر مهمه داده چی بی ګناه په ناحقه مجازات شی، یعنی سزاور کړای شی. په هر صورت له قرآنی ایاتونو، نبوی سنتو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له کړنو څخه دا په ډاګه څرګندیږی چی عفو پر انتقام مقدمه ده چی دادی څو آیاتونه دنمونی په ډول دلته له قرآن مجید څخه راوړلی شی:

- «فَتَلَقَّى آدَمُ مِن رَّبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ.»

(دبقری سورت ۳۷ آیت - لومړی سپاره)

ترجمه: *پس زده کړی آدم له پروردګار خپل څو کلیمی پس رجوع وکړه الله تعالی پر هغه باندی په رحمت خپل سره.*

او فرمایلی یې دی:

- «ثُمَّ عَفَوْنَا عَنكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.»

(دبقری سوره ۲۵ آیت - لومړی سپاره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه: بیا عفو وکړه مونږ له تاسی څخه وروسته د خوسی له دغه عبادت کولو څخه د پاره د دی چی تاسی شکر وکړئ.

او فرمایلی یې دی:

- «فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتی یَأْتِیَ اللّهُ بِأَمْرِهِ.»

(د بقـری سـورة - ۱۰۹ آیت - لومـړی سپاره)

ترجمه: پس عفوه وکړی دوی ته او مخ تری وګرځوئ ترهغه پوری چی راولیږی الله تعالی امر خپل، په جهاد یا په جزیه اخیستلو له دوی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «فَتَابَ عَلَیْکُمْ وَ عَفَا عَنْکُمْ.»

(بقره ۱۸۷ آیت - دویمه سپاره)

ترجمه: پس رجوع یې په رحمت سره وکړه پر تاسی باندی او عفوه یې وکړه له تاسی څخه.

او فرمایلی یې دی:

- «وَالْکَاظِمِیْنَ الْغَیْظَ وَ الْعَافِیْنَ عَنَ النَّاسِ وَاللّهُ یُحِبُّ الْمُحْسِنِیْنَ.»

(د آل عمران سوره - ۱۳٤ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او چی ځغمونکی د قهر دی سره له قدرته او عفوه کوونکی دی. له خلقو چی زیاتی او ظلم پری وکړی او الله خوښوی نیکی کوونکی.

او فرمایلی یې دی:

- «وَ لَقَدْ عَفَا عَنْهُمْ.»

(د آل عمران سورة - ۱۵۵ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: او خامخا په تحقیق عفوه کړی ده الله له دوی نه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او فرمایلي یې دي:

- «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللهِ لِنْتَ لَهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَا انْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْلَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ.»

(دآل عمران سورة - ۵۹ آیت - ٤ سپاره)

ترجمه: نو یوازې په سبب د رحمت دالله نرمي کوې ته دوی ته او که وې ای محمده! بدخوی سخت زړه لرونکی هرو مرو به خواره او تار په تار شوي وو دوی له چاپیره ستا څخه، نو عفوه وکړه له دوی نه او دوی ته له الله مغفرت وغواړه، او په او په ځینې کارونو کولو کې مشوره وغواړه له دوی نه.

او فرمایلي یې دي:

- «اِنْ تُبْدُوا خَيْرًا اَوْ تُخْفُوْهُ اَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوْءٍ فَاِنَّ اللهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيْرًا.»

(دنساء سورة - ۱٤۹ آیت - ٦ سپاره - ٤ سورة)

ترجمه: که تاسې خیر ښکاره کوئ یا پټوې دغه خیر یا عفوه کوی له بدی څخه نو بیشکه الله هم دی ښه عفوه کوونکی ښه قادر.

او فرمایلي یې دي:

- «فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ اِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ.»

(دمائده سورة ۱۰۱ - آیت ۷ سپاره - ۵ سورة)

ترجمه: پس عفوه وکړه له دوی نه او مخ وګرځوه ددوی له سزانه بیشکه چې الله خوښوی احسان کوونکي.

او فرمایلي یې دي:

- «عَفَا اللهُ عَنْهَا.»

(دمائده سورة - ۱۳ آیت - ٦ سپاره ۵ سورة)

ترجمه: عفوه کړې ده الله له هغو تیرو پوښتنو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسلام کی عفوه پر انتقام مقدم ده او نور ډیر آیاتو نه هم په دی باره کی موجود دی چی عفوه له انتقام څخه غوره ده، او که په ځینی حالاتو کی عفوه او تیریدنه راغلی نه وی هغه هم دانتقام بڼه نه لری، بلکی هغه د مصلحت غوښتنه ده. ځکه چی اسلام عفوی ته پر انتقام ترجیح ورکوی. او داسلام دین دعفوی دین دی نه دانتقام اخیستلو.

دانتقام په مقابل کی دعفوی په باره کی د پیغمبر «صلی الله علیه وسلم» سیرت

نبی کریم صلی الله علیه وسلم زښته زیاته عفوه او تیریدنه لرله چی دادی دلته دهغه دعفوی څو نمونی دنورو دتعلیم په خاطر وړاندی کولی شی:

هبار بن اسود درسول الله صلی الله علیه وسلم لور حضرت زینب هغه مهال په نیزه ووهله چی هغی له مکی مکرمی څخه مدینی منوری ته هجرت کاوه، چی دهبار ددغو وهلو له امله بی بی زینب پداسی حال کی له اوښ څخه پر ځمکه پریوتله چی اولاد یې په نس و، او دغورځیدو په سبب یې زوی ضائع کړ، او داولاد دزیان کولو له امله زښته ډیره وینه ورڅخه لاړه چی دزیاتی وینی تللو په سبب په خپله بی بی زینب رضی الله عنها هم شپیړ کلونه وروسته وفات شوه.

رسول الله صلی الله علیه وسلم دهبار پدی عمل ډیر په غصه شو او اعلان یې وکړ چا چی هبار وواژه وینه یې هدر ده. او ویې فرمایل: «هبار مو چی هر چیرته ونیوه په اور کی یې ژوندی وسوځوئ، مگر بیا یې وروسته وفرمایل: په اور یې مه سوځوئ ځکه چی داور خالق الله دی او الله تعالی پر اور باندی سوځول کوی، مگر که چیری مو هغه ونیوه نو هرو مرو یې قتل کړئ.

خو هبار ونه نیولی شو او دمکی له فتح څخه وروسته یې ایمان راووړ، او رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه ته په خطاب کی وویل: «ای هباره! ځه ما ته وبښلی او معافی می درته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړه او الله تعالی پرتا باندی احسان وکړ چی تا ته یې د اسلام په لاره د تللو هدایت وکړ.(۱) او بیا ورپسی نبی کریم صلی الله علیه وسلم د مکی خلکو ته عمومی عفوه اعلان کړه.

د قدرت په مهال کی عفوه څومره ښه ده! څومره لویه اراده چی د کینی او انتقام له حدودو څخه په تیریدو سره د انسانیت د کمال له مقام څخه هم هسکه لاړه. دا هغه قریش وو چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم دوژلو پریکړه یی کړی وه. او دا هغه قریش وو چی د یارلس کلونه یې حضرت محمدصلی الله علیه وسلم او دده یارانو ته تکلیفونه رسول. دا هغه قریش و چی په بدر، احد او احزاب کی د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په خلاف جنګ ته راغلی وو، او په غزوه خندق کی یې له خپلو یارانو سره کلابند کړی و او د عربو ټول قبائل یې دده په خلاف په دغه جنګ کی راغونډ کړی وو. دا هغه قریش و چی که وس یې رسیدلی وای چی حضرت محمد صلی الله علیه وسلم قتل کړی او ټکړی ټکړی یې کړی نو داسی به یې هرو مرو کړی وای او یوه شیبه به یې هم ډیل نه وای کړی.

خو اوس د مکی د فتح په مهال په سنه ۸هـ ۶۳۱م کی ټول د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم په ولکه او اختیار کی دی، مرګ او ژوند یې دده په فرمان پوری تړلی و دده لس زره ځواکمن فوځ کولی شوای چی په یوه شیبه کی مکه ویجاړه او ټول هستوګنی یې له منځه یوسی. مګر محمد صلی الله علیه وسلم د الله تعالی پیغمبر دی او دده استاذی او رسول دی. او هغه داسی څوک نه و چی دښمنی کوونکی او غوښتونکی وی یا وغواړی چی د غه شومه او ناوړه مفکوره په خلکو کی تبارز وکړی، هغه ظالم او ځان غوښتونکی نه و. الله تعالی هغه ته پر دښمنانو برلاسی ورکړه مګر ده خپلو دښمنانو ته عفوه وکړه چی پدی توګه

۱ – حیات محمد (ص) ۵۷۲ – ۵۷۶ مخونه مصنف: محمد حسین هیکل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښیگړي، وفا او عظمت هغه مقام ته ورسیده چې هیڅ کس ورته رسیدلی نه شي.

د مکې په فتح کې حضرت محمد صلی الله علیه وسلم صرف اوولس ۱۷ کسان له خپلې عفوې څخه محروم کړل او مکې ته د ننوتو په مهال کې یې فرمان صادر کړی وچې مسلمانان په هر ځای کې هغوی بیا مومي که څه هم ځانونه یې د کعبې په پردو پورې ځوړند کړي وي باید قتل یې کړي. حضرت محمد صلی الله علیه وسلم دغه فرمان دغوصې او کینې له امله صادر کړی نه و، ځکه چې هغه کینه بیخې نه پیژندله، مگر دغه وگړي دخورا ستر خیانت مرتکب شوي وو چې وژل یې لازم گڼل. مگر سره له دې هم دهغوی زیات شمیر یې معاف کړل.[۱]

دغه راز رسول الله صلی الله علیه وسلم د دومة الجندل د پاچا اکیدر له جرم او گناه څخه تیریږي لکه چې نامتو اسلامي مؤرخ ابن اسحق ویلي دي:

حضرت خالد رضی الله عنه اکیدر د رسول الله صلی الله علیه وسلم حضور ته لاس تړلی وړاندې کړ، مگر رسول الله صلی الله علیه وسلم دهغه له وژلو څخه صرف نظر وکړ او د جزیه په ورکولو سره یې له هغه سره سوله وکړه.[۲]

دغه راز دخیبر په غزا کې په ۷هـ ۶۳۰م کې یوې یهودۍ ښځې چې زینب بنت حارث نومیده او د سلام ابن مشکم میرمن وه رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د پسه په غوښه کې زهر گډ کړي ؤ، چې رسول الله صلی الله ونه خوره، حضرت محمد صلی الله علیه وسلم هغه معاف کړه مگر په دغه میلمستیا کې ورسره ملگرې یو جلیل القدر صحابي حضرت بشر بن براء د دغې زهرجنې غوښې د خوړلو له امله په دریمه ورځ شهید شو چې بیا

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۲ ص ۳۹، مصنف: شیخ حر عاملي. په لنډیز سره

۲- تهذیب سیرت ابن هشام ۲۳۲ مخ، سنن ابی داود ج ۲ ص ۵٤٥ باب في اخذ الجزیة

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبی کریم صلی الله علیه وسلم دهغه په قصاص کی زینب بنت حارث یهودی ووژله.[۱]
داسلامی امت له پخوانیو زعیمانو څخه یو هم دافغانستان نامتو زعیم احمد شاه باباؤ، پدی باندی تاریخ پوهان ټول متفق دی چی احمدشاه یو متقی او پرهیزګار حاکم تیر شوی دی. نوموړی پر خپل نفس حاکم او له اخلاقی رذائلو څخه پاک و او دانسان وژنی مینه یې نه لرله.
دغه راز تاریخ پوهانو ویلی دی چی کله احمدشاه بابا لاهور ته لاړ نو هلته دمرهټیانو هندوانو یو شخص چی دملهارورا کوله پلوه دملتان والی ټاکلی شوی و غازیانو ونیو او احمدشاه بابا ته یې ځنځیر زولانه وړاندی کړ، احمدشاه درانی چی یو جرم بښونکی، او عیب پټوونکی میړنی پاچاو نو د خپلی فطری میړانی او ځوانمردی په مقتضاد نوموړی کافر له قتل کولو څخه تیر شو او هغه یې روغ رمټ خپل هیواد ته ولیږه او پخپله هم دخپلو امراو او دفوځونو دمشرانو په ګډون دوآبه ته رهی شو لکه چی یو شاعر ویلی دی:

ز لاهور کوسِ عزیمت نواخت　　به سوی دوآبه علم بر افراخت[۲]

او دهمدغه کتاب له ۶۱۲ مخ څخه معلومیږی چی دنصیر خان بلوڅ مور له خپلو رئیسانو او دبلوچستان له معتبرو سپین روبوسره د احمدشاه بابا حضورته دخپل زوی دپښیمانتیا داظهار له پاره دهغه له ندامت نامی سره راغله چی دهغی ندامت نامی څو بیتونه په لاندی کرښو کی وړآندی کولی شی:

ګناهی که کردم زنا دانی است　　سر انجام نادانی پشیمانی است
همین دفعه بخشد ګناهم اګر　　زحکمش نه پیچم ازین بعد سر

---

۱ – تهذیب سیرت ابن هشام ۱۸۶ مخ، صحیح البخاری دویم ټوک کتاب المغازی باب غزوة خیبر ۶۱۰، قسطلانی او زرکشی ویلی دی: دمړ شوی صحابی نوم براء بن معرورو، والله علم
۲ – افغانستان په وروستیو پنځو پیړیو کی دریم ټوک ۱۳۴ مخ مصنف محمد صدیق فرهنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کنم خدمت بندگانش مــــدام نیا یم به اخــلاص کیــش قــیـام

له دی کبله چی احمدشاه بابا درانی دخپلی فطری میړانی په مقتضا هیڅوک هم له خپلی مهربانی څخه نه محرومول، او دهیله منو نا امیدی یې د میړانی او مسلمانی خلاف ګڼله دمیر محمد نصیر خان بلوڅ التماس یې قبول کړ او دهغه له تقصیر څخه تیر شو او دهغه جرمونه یې ورته معاف کړل او هم یې دهغه ټول استاذی وبښل او ټول یې دبلوڅی قلات کلا ته ولیږل او ټولو بلوڅو ته یې دپاچا له پلوه دځان او مال دامن زیری ورکړ.

امنیت مصئونیت راولی

په کوم ځای کی چی امنیت قائم او ټینګ شی هلته بنستیز مصئونیت را درومی او مصئونیت تل دامنیت تابع وی؛ که چیری دامنیت ارکان ګډوډ شی مصئونیت هم په بی نظمی بدلیږی، له همدی کبله همدا امنیت دی چی داسلامی شریعت دپنځو مهمو اصولو دین، ځان، مال، شرف او ناموس او عقل مصئونیت منځته راوړی، او اسلام دهمدغو پنځو اصولو دساتنی او ثارنی کوشش کوی، دا ځکه چی ددغو پنځو اصولو ساتنه او ثارنه په ژوند کی مصئونیت راولی. او ددین ثارنه، ددین کلیمه دهغی په پراخه معنا سره ده چی دژوند ټولی چاری لکه تجارت، اقتصاد، فرهنګ او نوری ټولی ټولنیزی چاری پکی را درومی.

لکه څرنګه چی ما وویل مصئونیت دامنیت زیږنده ده ، دمجازاتو، حدودو او قصاص تطبیق دهمدغو پنځوګونو اصولو دساتنی په مبنا ولاړ دی، او په حدیث شریف کی راغلی دی چی له حضرموت څخه به ایکی یو سړی او یا ښځه کعبی ته را تلله طواف به یې وکړ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیر ته بـه هم تنها تلله او له هیڅ شي څخه به نه ویریده. او په بل حدیث کی راغلی دی چی یو سړی به د یمن له هیواد څخه حجاز ته یوازی ته او په داسی حال کی چی طواف به یې هم وکړ او هیڅ ویره او اندیښنه به یې نه کـوله ځکه چی امنیت قـائم و خـپـل دین، ځـان، مـال او ناموس یې مصئون وو، مگر که چیرې امنیت نه وی مصئونیت بیخی وجود نه لری. د اسلام د مبین دین شریعت د غو تعمیری اهدافو ته د رسیدو په خاطر یو لړ وسائل تجویز کړی دی څو له هغو څخه په استفاده کولو سره د پنځوگونو اصولو ساتنه وکړای شی. (۱)
په همدی اساس جهاد، د دین د حفاظت له پاره، قصاص د نفس د حفاظت له پاره، د شرابو تحریم د عقل د سلامتی د تأمین په خاطر، د زنا او قذف د حدودو اجراء د آبرو د تحفظ په خاطر او د غلا د حد اجراء د مال د ساتنی او حراست په خاطر مشروع شوی دی. (۲)
او له دی امله چی امنیت او بیـا وریـسی مـصـئـونـیت د سولی او جنگی مـتـارکی له لاری کـیدلی شـی چی تامـین شی. همـداوجه وه چی د اسـلام دویم خلیـفـه امیـر المؤمنیـن عـمـر بن الخطاب رضی الله عنـه د حضرت عـبیـده بن جراح رضی الله عنه چی دده والی و مرستی ته لاړ څو بیت المقدس د سولی له لاری فتح کړی، څو امنیت او مـصـئـونیت بیرته هغه سیمی ته راولی. ځکه چی د بیت المقدس هستـوگنو نصرانیـانو د خلیـفـه نـوموړی والی ته داوړاندیز وکړ چی تـر څو په خپله خلیفه رانه شی لـه بل هیچا سره به هم مونږ د سولی تړون لاس لیک نه کوو، همـاغه و چی په سنه ۱٦ هـ کی له سنه ٦۳۷ مسیـحی کال سره سم په خپله حضرت عـمر رضی الله عنه پر آس باندی سـور فلسـطین ته لاړ او د سولی تړون یې پـه خپله ورسره لاس لیک کړ او په هغـه چاپیریال کی یې بیـر ته امنیت او مـصـئـونیت اعـاده کړ. د همـدغـو علتـونو له مخی مـونږ وینو چی د نړۍ د گردو هیـوادونو اسلامی وی او کـه غیـر اسـلامی

---

۱ - فی ظلال سورة التوبه ۱۱۰ مخ مصنف ډاکتر عبدالله عزام شهید
۲ - الوجیز فی اصول الفقه ۲۳٦ مخ د ډاکتر عبدالکریم زیدان تصنیف

(c) ketabton.com: The Digital Library

د گردوپه اساسي قوانينو کې د دين د ساتنې او د مذهبي شعار ادا ء کولو، د نفس، مال، ناموس عقل او آبرو د خوندي ساتلو له پاره ځانگړې تدابير وضع کړي دي، او د دوی د څارنې له پاره يې ډاگيزې قانوني مادې تجويز کړي دي. چې د هغو له جملې څخه کولی شو د مثال په ډول د افغانستان د سنه ۱۳٤۳ د تلې د مياشتې د نهمې نيټې د اساسي قانون او له هغه څخه د مخه د سنه ۱۳۱۰ هـ ش کال اصول اساسي، او د داود خان د عصر د ۱۳٥٦، په دغو گردو کې د خلکو د اساسي حقوقو په فصلونو کې د دولتونو تضمينات موجود دي چې په هغو کې ويل شوي دي چې دولت د امنيت او مصئونيت د ساتنې ذمه وار دي.

او دا له دې کبله چې مصئونيت د امنيت له تأمين څخه پرته را تللی نه شي او امنيت هغه مهال د عمل په ډگر کې پيل کيږي چې خلک د سولې، پخولاينې او سوکالۍ په فضا کې ژوند وکړي.

حضرت عدي بن حاتم رضي الله عنه متوفی سنه ٦۷هـ ۷٠ ٦م يوځل له نبي کريم صلی الله عليه وسلم سره ناست ؤ چې دوه کسان نبي عليه الصلاة والسلام ته راغلل، يو تن له فقر او بې وزلۍ خپلې څخه شکايت وکړ او هغه بل له عدم امنيت څخه او د مصئونيت له فقدان څخه. حضرت عدي د دغه ډول خبرو له اوريدلو څخه زړه تنگی شو او له ځان سره وايي: د دغه دين چې مونږ يې پيروان يو د ښه والي او غوره والي څه اوصاف لري، پداسې حال کې چې ټول فقيران دي او نه شي کولای چې د مدينې امنيت تأمين کړي. رسول الله صلی الله عليه وسلم عدي ته وکتل او پوه شو ځکه چې د هغه ښه بدله شوی وه نو ورته ويې فرمايل: ای عدي؛ د حيره د سيمې په باره کې معلومات لرې؟ حضرت عدي په ځواب کې وويل: د حيره په باره کې مې اوريدلي دي مگر په خپلو سترگو مې ليدلې نه ده. نبي کريم صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل: که ژوندی وې او عمر دې اوږد شو، نو ډاډه اوسه هرومرو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ښځه ووینې چې ایکې یوازې به له حیره څخه راشي او له کعبې څخه به طواف وکړي، او په ټوله لاره کې به د سفر په اوږدو کې له الله تعالی څخه پرته له بل هیچا څخه نه ویریږي.

حضرت عدي باورنه کاوه. نوموړی وایی: له ځان سره مې وویل: چیرته به وی دطئ دقبیلې غله. هغه بدمرغه او تېټ فطرتي چې انسان دیو درهم له پاره چې په جیب کې یې وي وژني . او که پیسې ونه لري نو لباس او څپلۍ ورڅخه تروړي او خوشاله وي چې مال یې ترلاسه کړی دی. نو ما وویل: هغه مهال چې هاغه ښځه به له دومره لرې واټن څخه راځي او دکعبې له طواف کولو څخه به وروسته بیا یوازې ځي اوله الله تعالی څخه پرته به له بل هیچا څخه هم نه ویریږي نو غله اودلارې شوکماران به چیرته وي؟ نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل:

او که چیرې ژوند وي نوو به گورې چې دایران دپاچا کسری خزانې به څرنگ دمسلمانانو په ولکه کې لویږي؟ حضرت عدي وویل: دهرمز دزوی دکسری خزانې ؟!! ورته ویې فرمایل: هو دکسری بن هرمز خزانې. هرومرو به دکسری خزانې دمسلمانانو په ولکه کې راځي او دجهاد په لاره کې به مصرف کیږي، او که چیرې ته ژوندی پاتې شوې هرومرو به وگورې چې یوکس به خپل موټې له سروزرو یا سپینو زرو څخه ډک کړي وي او په خلکو کې به نارې وهي چې که دچا دغه مال ته اړتیا وي رادې شي چې زه یې ورکړم، مگر هیڅوک به هم نه پیدا کیږي.

حضرت عدي وایې: رښتیا هم بیا ما په خپل ژوند کې په خپلو سترگو ولیدل چې یوې ښځې ایکې یوازې دکعبې طواف کاوه او له الله تعالی څخه پرته له بل هیچا څخه نه ویریده. او زه په تاسې کې له هغو کسانو څخه یم چې مونږ دکسری دخزانو وروته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرانستل، او که تاسي ژوندی وئ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د ریمه خبره به هم هرو مرو، وويني چي متحققه او ثابته شي.

دامیر المؤمنین حضرت عمر رضی الله عنه زمانه راغله او یو کس یې دافریقا په امارت وګوماره چي یحی بن سعید نومیده او دافریقا زکاة یې جمع کړ او بیا یې یوه میاشت پرله پسي اعلان کاوه چي که څوک پیسوته اړتیا لري رادې شي او دغه مال دي واخلي، مګر هیڅوک هم داسي پیدا نه شو چي مسکین وي او مال ورڅخه واخلي، له همدی امله خلیفه خپل دافریقا والي ته ولیکل او حکم یې ورته وکړ چي په دغو روپیو مریونه واخلي او دالله په لاره کی یې ازاد کړي.

په پورتنی بیان کی مونږ ښکاره ولیدل چي لیاری څرنګ په أمن وي، او د تلو راتلو مصئونیت یې منځته راوړي و او خلکو له اندیښني او سرخوګی پرته په سوکالی ژوند کاوه. او کله چي د سنه ۱۳۵٦ کال دافغانستان دجمهوری دولت أساسی قانون مطالعه کړای شي، په هغه کی دحکومت دوظائفو په پنځم فصل یو نوی یمه ۹۱ ماده کی لیکلی شوی دی: دعمومی امن او نظم د تأمین په خاطر لازم تدبیرونه ونیول. دغه راز په پنځم فصل کی یې راغلی دی: دقانون له احکامو سره سم دهرډول فساد دله منځه وړلو له پاره لازم او اغیزمن تدبیرونه نیول.

هر هیواد دخپلو خلکو دژوند په ټولو اړخونو کی دامنیت او مصئونیت دساتلو په خاطر لازم تدبیرونه نیسی، او داستخباراتی مراکزو پراخه تشکیلات او دملی امنیت دانجمنونو جوړول دکورنی او بهرنی مصئونیت د تأمین په خاطر وی، او له فساد سره دمبارزی په لاره کی غتی غتی بودیجی لګولی کیږی. له همدې کبله مونږ ګورو چي په اسلام کی قصاص خاص او ځان ګړی ارزښت لری لکه چي الله تعالی فرمایلی دی:

«وَ لَكُمْ فِيْ الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا وُلِى الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ»

(c) ketabton.com: The Digital Library

(دبقری سورة - ۱۷۹ آیت - دویمه سپاره)

***ترجمه:** او تاسی ته په قصاص کی لوی ژوند دی ای عقلمندانو! ددی له پاره چی له ناحقه قتل څخه ځان وساتئ.*

که څه هم په ظاهره کی د قصاص حکم دروند معلومیږی مگر عقلمند وگړی پوهیږی چی په حقیقت کی دغه الهی حکم دلوی ژوندون سبب دی. دا ځکه چی د قصاص له ویری څخه خلک د یوبل له وژلو څخه ځان ژغوری چی پدی صورت کی قاتل او مقتول دواړه مأمون او مصئون پاتی کیږي او د قصاص له ویری څخه د معنوی ویری نه همړینه سره نه تویوي او فساد نه کوی له یو بل څخه ډاډه او مصئون وی. د جاهلیت په زمانه کی به عربو تل د قاتل او غیر قاتل ترمنځ توپیر نه کاوه؛ بلکی د مقتول وارثانو ته به چی د قاتل د قبیلې هرڅوک په لاس ورغی هغه به قتل کاوه، او د یو قتل په وجه به له دواړو خواو څخه څوکسان تلف کیدل. پداسی حال کی چی که قاتل قصاص شی نو معلومه خبره ده چی دومره ډیر قتلان بیا نه کیږی او نفسونه، نه ابته کیږی. چی له همدی کبله دا معنا هم لری چی د قاتل په باره کی قصاص اخروی ژوند او تلپاتی ډاډ دی.

نو دا خبره په څرگنده توگه ثابته شوه چی قصاص د أمن د تامین او د ځان، او د خلکو دژوندون د امان په خاطر مشروع شوی دی، او د غه قصاص د بدن په نورو اندامونو کی هم له هغو معیارونو سره سم د اجراء وړ دی چی فقهاؤ تاکلی دی. او د نورو هغو ادیانو په پرتله چی د بشر په لاسونو جوړ شوی دی د اسلام مقدس دین امنیت ته زیاته پاملرنه کړی ده او د هغه له پاره یې اصول او قواعد او ځانگړی اسالیب وضع کړی دی چی د هغو له بارزو نمونو څخه یوه هم له مکی څخه مدینی منوری ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت نیکمرغه نوښت دی.

کله چی مونږ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د برنامی جوړولو مبادی ؤ او قواعدو مطالعه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوو نو دې نتیجې ته رسیږو چې مونږ ته یې دا تعلیم راکړی او راته فرمایلي یې دي: چې مونږ باید په ژوند کې هیڅ قول او فعل له نخچې او برنامې پرته ونه کړو. او له نظم او نسق څخه سترګې پټې نه کړو، او بیا په خاصه توګه د ژوند له اسبابو او لوازمو څخه صرف نظر کول داسلام په قاموس کې وجود نه لري. نو له همدې امله مقصد ته د رسیدو له پاره باید په اسبابو لاس پورې کړې شي، او د ژوند له خطرونو څخه په ډکه لاره په هوښیار تیا سره ګام کیښودلې شي. ځکه مونږ وینو چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره له دې چې د الله تعالی په نصرت معتقد او مؤمن و او داکوټلی باور یې لاره چې الله تعالی یې یوازې نه پریږدي او بریالی توب د ده په برخه کوي مګر بیا یې هم پر اسبابو او لوازمو منګولې لګولې وې.

دمثال په ډول: کله چې د هجرت اذن ورته وشو نو د امنیت او مصئونیت په خاطر یې د سفر مهال په بشپړه توګه پټ وساته یوازې حضرت ابوبکر صدیق او حضرت علی رضی الله عنهما خبر وو. د رسول الله صلی الله علیه وسلم د هجرت د سفر وخت پټ ساتل او د هغه دا حکم چې «خپل حاجتونه په پټه او سرې توګه ترسره او پوره کوئ» دا ثابتوي چې په ژوند کې د اسبابو توسل ضروري دی.

دشپې دریمه برخه پاتې وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له کور څخه د هجرت په سفر ووت او له کور څخه د وتلو په مهال کې ابوبکر صدیق د خپل کور له عمومي دروازې څخه استفاده ونه کړه بلکې د کور شاته یې چې کوم ، دریڅه او کړکۍ وه د واړه په هغې ووتل، څو هیڅوک هم د دوی په حرکت پوه او ورته متوجه نه شي او د خپل خوب په بستره یې حضرت علی څملاوه څو د ده د کور محاصره کوونکي مشرکان داګومان وکړي چې پخپله حضرت محمد صلی الله علیه وسلم موجود او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویده دی ، او له مکی څخه مدینی ته د حرکت لوری یې د مکې جنوب تثبیت شو نه په شمال لاړل او نه هم په لویدیځ پلو ، ځکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم پتیلی وه چې که د شمال په اوږدو کی لاړ شی نو ښایې چې دښمنان یې پیدا کړی ځکه چې د مکی لاره تر مدینی پوری له جنوب څخه تیریږی او هیڅا هم دا فکر نه کاوه چې یو نابلده مسافر به پردی لاره لاړ شی ، او که چیری قریش دده په لټون کی پسی لاړ شی نو د شمال او لویدیځ لوری به تعقیبوی.

له مکی څخه په وتلو سره یې سم لاسی مدینی ته په سفر کولو بریدونه کړ بلکی د ثور دغره په سمڅه کې یې پناه واخیسته څو قریش هر لوری ته دده لټه وکړی. د پټیدو له پاره د ثور دغره د سمڅی انتخابول او په هغه کی الونیا کیدل یو عقلمندانه نوښت و. ځکه هغه ځای بیدیاوه او په هغه وخت کی ابادی پکی نه وه ، او اوس هم په هماغه بڼه کی ده. او که یو زلمی وغواړی چې د ثور سمڅی ته وخیږی باید ډیر ربړونه وګالی ، پداسی حال کی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دغی سمڅی ته دختلو په مهال کی دری پنځوس ۵۳ کلن و. نبی کریم صلی الله علیه وسلم عبدالله بن ابی بکر ته استخبارا تی دنده اوسپارله څو په مکه کی د قریشو له عکس العملونو څخه دوی ته رپوټ تیار کړی او بیا د شپی سمڅی ته راشی او دورځی ټول جریان ورته ووایی : او په پرله پسی ډول دد ښمن له خبرونو او اقداماتو څخه خبر رسیږی ، چې د هغوی د تیری ددفع کولو له پاره تصمیم ونیسی.

او ددې له پاره چې د عبدالله بن ابوبکر رضی الله عنه په تلوراتلو د پښو د قدمونو خاپونه پاتی کیدل او له دښمن سره یې په کشف کی مرسته کوله نو دابوبکر صدیق درمی شپون عامر بن فهیره ته یې حکم وکړ چې کله عبدالله بن ابوبکر د شپی له پلوه ووځی نو ورپسی ته خپلی رمی ته حرکت ورکوه څو د عبدالله د پلونو خاپونه ړنګ شی او پاتی نه شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت اسماء بنت ابوبکر د طعام وروړلو دنده پرغاړه لرله. لارښودونکی یو بت پرست عبدالله بن اریقط ؤ چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته یې له مکې څخه مدینې ته لارښودنه کوله او دا چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ولې یو بت پرست لار بلدی دځان

- له پاره وټاکه او خپل کوم صحابي یې تعین نه کړ، ددې په خاطر چې دهجرت راز یې پټ پاتې شي، او د ابوبکر صدیق دشپونکي عامر بن فهیره او د عبدالله بن اریقط ترمنځ اړیکې په دقیقه توګه سنجولې شوې وې، ځکه عاداً شپونکیان کوشش کوي چې په خپل منځ کې سره کیني مجلس سره کوي او د یوبل له حالت څخه ځان خبروي، او دغه اړیکې شکمنې نه وې چې څه خطر ورڅخه وي، دغه راز د علي بن ابي طالب کردار او د عبدالله بن ابوبکر او اسماء بنت ابي بکر له کردارونو څخه توپیر لرونکې وه دغه راز د عبدالله بن اریقط برخه اخیستل د عبدالله بن فهیره له برخې اخیستو سره، سره له دې چې دواړه شپانه وو توپیر لاره. (۱)

له دغه جریان څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې د نبي اکرم صلی الله علیه وسلم دامنیت دساتنې په خاطر او دخپل ځان د مصئونیت له پاره له خپل ځان سره ابوبکر صدیق ملګری کړ او په راتلونکې کې له اسلامي امت سره د مینې لرلو په نمط یې وکولی شو دامنیتي تدابیرو په نیولو سره اسلامي ټولنې ته له یو قریب الوقوع خطر څخه نجات ورکړي.

پای

وصلی الله علی محمد و علی آله وصحبه و سلم

۱- مدخل الی قیادة اسلامیه ۸۷ مخ مصنف شیخ ابوبرهان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ARIC
B
5.72
AHM
93.61

د سولې په نامه کتاب د اسلام د مقدس دین له نظره لومړنی څیړنیز، تحقیقی اثر ده چې د سولې او پېوستون لپاره د همکاری د ټولنی له خوا چاپ شوی. دا کتاب د نوو نومیالیو او مشهورو دینی عالمانو د هلو ځلو نتیجه ده چې په دوو ملی ژبو، پښتو او دری خپور شویدی. د یادونې وړ ده چې دا کتاب مخکی له دی چې چاپ شی د یو دری ورځنی ورکشاپ په لړ کې د افغانی پوهانو له خوا تر غور او څیړنې لاندی ونیول شو او هر اړخیز بحثونه پری ترسره شول او د قبول وړ وګرځید.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library